

ПРОСВЈЕТА

130

MART 2016

REPORTAŽA IZ KANADE

INTERVJU, NENAD VELIČKOVIĆ

FELJTON PAKRAČKA POLJANA (2)

STARĀ I ZABORAVLJENA KNJIGA

INTERVJU, MUHAREM BAZDULJ

ISSN 1331 - 5439

а л и м у г и
н а с о п е м
о в р ё
п а д е о
п о с н
н и м
и х љ . н и х
ж е в љ

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net, www.casopis.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Љиљана Вукашиновић
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Сања Шакић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Са изложбе *Стара и заборављена књига Срба у Хрватској* / foto: Ј. Бобан

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је субфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

0 Љубави

У многим културама изражена је различитим средствима и сачувана мисао о љубави, као источнику и посљедњем уточишту свега људског. Оно што при том не бива речено него се претпоставља, то је да је та дубока мисао увијек посредована, да је резултат стваралачког израњања најдубљих истине. Та је мисао резултат и израз неодвоивости тих кључних одредница хуманитета. Можда ће се неком учинити чудно да се у уводнику једног редовног броја малотиражног часописа посеже за тако крупном муницијом. За љубављу и стваралаштвом! А што нам је друго преостало? И то дословно.

У данима у којима се наша села празне, људи одлазе, ко на гробље, ко у Њемачку, кад се школе затварају, библиотеке остају без корисника, кад одлазе задњи припадници нашег грађанског слоја и кад растурамо њихове библиотеке и породичне портрете, заиста, што остаје као основ рада, као перспектива, поглед унапред?

На што да се ослонимо? На културне и ине политичке наших "матичних" држава? На наше место у академском знанственом погону Хрватске и Србије? На заступљеност у школским програмима двију држава? Једни неће, други не смију. У времену у ком се заинтересирани углавном баве пресудама малобројним тенденциозно програним кривцима, а нас је сваки дан двадесетак људи мање, војска која се топи на наше очи.

Па ипак, нисмо сасвим сами. Оно што неће или не смију државе, могу националне културе. Ако нас политike неће или не смију претворити у аргумент за себе, српска национална култура то хоће и зна. Прије свега преко наших истакнутих стваралаца награђиваних од Новог Сада до Краљева и попреко, али и као целина, као Српско културно друштво из Загреба, данас смо у целину српске културе интегрисани, прије свега својом вољом, у мјери у којој то у прошлом вијеку никад нисмо били. Резултат је то двоструког процеса, споменутог прихваташа са једне стране, и одбацивања са друге. Да овај пут не улазимо ни у дескрипцију ни у објашњавање логике актера.

А на "терену", овде, није нам преостало ништа до, љубави за тешку или изазовну повијест пречанских Срба и озбиљног уметничког и интелектуалног стваралаштва у том тематском оквиру и контексту. Само то нас издиже изнад ситуације у којој смо објективно сви данас. Зато нам је потребна "Просвјета" која ће промовисати управо те вриједности, а не се прикањати овој или оној политици.

(B)

foto: Jadran Boban / 1. april, skup "Za satiru spremni", Zrinjevac, Zagreb, 2016.

пРЕПЛАТА

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na
IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZABAHR2X s naznakom "za časopis
Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD,
Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

04	OD BOŽIĆA DO VASKRSA Nenad Jovanović HRONIKA	46	NOVI ŽIVOT „SVETOG SAVE“ Igor Ružić KAZALIŠTE, <i>SVETO S</i>
08	VJERA U NAROD Čedomir Višnjić HRONIKA, IZ SVETOSAVSKE BESEDE	50	TIŠINA KAO BUKA Željko Luketić IZLOŽBA, BOJAN GAGIĆ
10	IZNENAĐENJE KOJE TO NIJE Dragan Markovina DRUŠTVO, POKUŠAJ REVIZIJE POVIJESTI	53	FRAGMENTI KULTURE U NESTAJANJU Ljiljana Vukašinović CRKVE SJEVEROZAPADNE HRVATSKE
12	LOŠE OBRAZOVANJE JE NACIONALNI PRIORITET Sanja Šakić INTERVJU, NENAD VELIČKOVIĆ, PISAC	56	MAKARIJE KRNETA – ZABORAVLJENI DUHOVNIK Branko Čolović BAŠTINA
16	RIKVERC STRATEGIJA Zoran Daskalović POLITIKA, DOMOLJUBNA KOALICIJA	60	BO/POC STOJANA ŠOBATA Borivoj Čalić BAŠTINA
18	PUNI KRUG Tomislav Jakić POLITIKA, VANJSKOPOLITIČKA „USPRAVNICA“	61	SPREGA MUZIKE I IGRE Paulina Arbutina BAŠTINA, ANSAMBL NARODNIH IGARA
20	PRIČA IZ KANADE Siniša Tatalović REPORTAŽA, USELJAVANJE STANOVNIŠTVA	67	SVADBA I ĆEMER Željko Kresojević BAŠTINA, DVJJE PRIČE
24	DALMACIJA Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (7)	69	ŽENSKA PREZIMENA U BUKOVICI Živko Bjelanović ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (13)
26	BRANISLAV ĆELAP – DIJETE SVOG VIJEKA Čedomir Višnjić NEKROLOG	71	KRONIKA SUDSKE FARSE Paulina Arbutina FELJTON, DOSJE PAKRAČKA POLJANA (2)
30	KOIMA PRAVO NA KULTURU? Bojan Munjin 50 GODINA ZAVODA ZA PROUČAVANJE KULTURNOG RAZVITKA	76	DNEVNIK KOROTE Sanja Šakić KNJIGE, <i>ISLEDNIK</i>
34	SLIJEDIM SVOJU LINIJU Đorđe Matić INTERVJU, MUHAREM BAZDULJ, PISAC	78	OZBILJNA KNJIGA NEOZBILJNOG NASLOVA Virna Karlić KNJIGE, <i>SARMAGEDON U MESOPOTAMANJI</i>
40	NEŠTO IZMEĐU Viktor Zahtila FESTIVALI, ZAGREBDOX	81	CRTICA Izabrao Čedomir Višnjić
43	NAŠE STARE KNJIGE Boris Vrga IZLOŽBA, <i>STARA I ZABORAVLJENA KNJIGA SRBA U HRVATSKOJ</i>	82	NAŠI GRADOVI, IZGNANSTVA Srđan Gagić POEZIJA
		86	PANOPTIKUM Goran Borković

OD BOŽIĆA DO VASKRSA

Nenad Jovanović

BOŽIĆNI CIKLUS PREDAVANJA – Predavanjem „*Hristos u susret nama*” dr Vladana Tatalovića, profesora na Bogoslovskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, završio je Božićni ciklus predavanja u organizaciji Crkvene opštine Zagreb i Centralne Biblioteke SKD „Prosvjeta”.

BOŽIĆNA BAJKA – Najmlađi članovi pododbora SKD „Prosvjeta” iz Malog Graca svojim programom u tamošnjem Domu kulture učinili su Badnje veče bajkovitim. Nakon što su mladi izveli splet kola i igara iz Šumadije,

najmlađi članovi pododbora simbolički su ih istjerali šibama i potom izveli recital o zimi i Božiću, podsjetivši na božićne običaje na selu. Na kraju je Djed Mraz podijelio poklone najmlađima.

IZLOŽBA SЛИКА ĐORĐA PETROVIĆA – Početak godine u Karlovcu obilježila je izložba slika „Obojeni san velikana Đorđa Petrovića” u čast ovom značajnom umjetniku. Izložba je svojevrsni hommage prijateljstvu, slikarskoj ljubavi prema Karlovcu, rodnim Srpskim Moravcima i svom narodu, rečeno je na otvorenju izložbe. U galeriji gradske knjižnice „Ivan Goran Kovačić“ izloženi su radovi iz privatne zbirke Milana Lapčića, dugogodišnjeg Petrovićevog prijatelja. U muzičkom dijelu programa nastupio je muzički sastav pododbora SKD „Prosvjeta“ iz Moravica.

Nakon Karlovcu, izložba akvarela organizirana je i u Zagrebu, u prostorijama biblioteke „Prosvjete“ na kojoj su, uz predsjednika „Prosvjete“ Čedomira Višnjića, govorili Petrovićevi prijatelji Hajrudin Osmanagić i Milan Lapčić. Umjetnički doživljaj obogatile su profesorica Marijana Pajić i Petra Jakas koje su na klaviru i violinu izvele klasična djela.

ĆIRILIZATOR – Najavom da bi se ćirilica nakon četvrtvječkogn progona trebala ponovo vratiti u škole jer je ona i hrvatsko pismo, rektor Zagrebačkog sveučilišta Damir Boras izazvao je brojne reakcije. Boras je uputio poziv ministru znanosti, obrazovanja i sporta, ali i premijeru, da se

(u)poznavanje cirilice uvrsti kao obvezni program u okviru nastave. Poznavaoci prilika ističu stavove koje prema cirilici, srpskoj zajednici u Hrvatskoj i prema regionalnoj suradnji, bar u naučnoj domeni imaju doskorašnji dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu i brojne njegove kolege. O tome svjedoči podrška fakulteta Desničnim susretima, nedavno održanom međunarodnom simpoziju „Tranzicija i kultura pamćenja“, intenzivna suradnja i zajednička izdaja južnoslavista iz Zagreba, Beograda, Banjaluke, Podgorice i drugih gradova.

Da cirilicu ne bi trebalo učiti samo u manjinskim programima u svojim su izjavama podrške naglasili i predstavnici srpske zajednice u Hrvatskoj, među njima i predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić.

SRPSKO VEĆE – Da se ni najveće srpske manifestacije ne mogu zamisliti bez učešća članova SKD "Prosvjeta" pokazuje i ovogodišnje Srpsko veče na kome su okupljene goste uz "Jandrinu jato" iz Banjaluke, izvođenjem narodnih pjesama razgalile Danijela i Dijana Maćešić iz pododbora iz Krnjaka. Po riječima Dejana Mihajlovića, načelnika općine Krnjak, bilo bi šteta da djevojke ne nastave muzičko obrazovanje jer su vrlo nadarene.

SVETOSAVSKE AKADEMIE – U organizacijama srpske zajednice, gotovo svim pododborma SKD „Prosvjete“ i pravoslavnim hramovima obilježen je veliki praznik Sv. Sava.

Duhovnost i sjećanje na svetitelja naglašeni su i na centralnoj akademiji SKD „Prosvjete“ u HGZ-u gdje su među članovima Društva bili i brojni visoki gosti. Mitropolit Porfirije je naglasio ulogu Sv. Save u pravoslavlju, dok je predsjednik Društva Čedomir Višnjić u svojoj besedi govorio o potrebi i pravu na autonomno postizanje ravnoteže između potrebe pamćenja, kao temelja kulture i nužde zaborava, kao preuslova života u ljudskom društvu. Svečanost je svojim koncertom upotpunio beogradski hor "Aliluja" pod vodstvom Milice Radivojević.

Sv. Sava je i ove godine svečano proslavljen u Lici. Na Udbini je u dvorani KIC-a "Nikola Tesla" već tradicionalno održan bogat kulturni program. Svečanost je počela u Jošanu, u crkvi Sv. Save, uz slavski kolac, koljivo i vino, a nastavljena na Udbini uz prigodni program u organizaciji udbinskog pododbora SKD "Prosvjete" i učesnicima iz više ličkih mesta.

U Pakracu je Svetosavska akademija počela večernjom liturgijom u hramu Presvete Trojice koju je služio episkop pakračko-slavonski Jovan. Umjetničkom dijelu programa doprinijeli su podobori SKD „Prosvjete“ iz Garešnice, Daruvara i Pakraca, zbor Eparhije pakračko-slavonske i djeca koja pohađaju nastavu njegovanja srpskog jezika i kulture, a odnedavno i sate pravoslavnog vjeronauka.

Svečana svetosavska akademija održana je i u prepunoj sali karlovačkog Gradskog kazališta Zorin dom. U kulturno-umjetničkom dijelu programa nastupili su etno grupa Dukat iz Čelinca kod Banja Luke i najmlađi članovi pododbora „Prosvjete“ iz Krnjaka.

Svečano je bilo i u vrgomoskom Domu kulture gdje su učenici mjesne osnovne škole i članovi SKD „Prosvjete“ pododbara Vrginmost prigodnim programom obilježili Sv. Savu.

Prvi puta Svetosavska akademija održana je u Vrhovinama i u Kostajnici, gdje su u Domu kulture program zajednički organizirali Crkvena opština i kostajnički pododbor „Prosvjete“.

20 GODINA OBNOVE RADA CENTRALNE BIBLIOTEKE – Dvadeset godišnjicu obnove svoga rada Centralna biblioteka obilježila je izložbom *Stara i zaboravljena knjiga Srba u Hrvatskoj* autora Čedomira Višnjića. Podijeljeno u nekoliko tematskih cjelina, izloženo je oko 150 naslova kroz koje se pokušalo „sabiti“ 200 godine istorije srpskih knjiga u Hrvatskoj. Knjige su za potrebe izložbe posuđene iz Hrvatskog povjesnog muzeja, manastira Gomirje i iz privatne zbirke Čedomira Višnjića.

Centralna biblioteka SKD „Prosvjeta“ otvorena je 4. januara 1948. i bila je smještena u Preradovićevu 21. Zatvorena je i rasformirana 1953., a fond je predat u JAZU, NSK i Muzej Srba u Hrvatskoj. Ponovo je otvorena 26. januara 1996. u Preradovićevu 18/1 gdje se i danas nalazi.

ZMAJEVA NAGRADA ĐORĐU NEŠIĆU – Najveće srpsko priznanje za poeziju – Zmajevu nagradu dobio je Đorđe Nešić za zbirku pjesama

Bolje je biti u manjini u izdanju SKD „Prosvjeta“ i Srpske književne zadruge. Nagrada mu je uručena na svečanoj sjednici koja se svake godine održava 16. februara na dan Matice srpske.

Đorđe Nešić je za svoj rad dobio brojne nagrade, među ostalima nagradu *Sava Mrkalj* koju dodjeljuje SKD „Prosvjeta“ za poseban doprinos kulturi Srba u Hrvatskoj.

BITI ILI NE BITI IVAN HITI – Među brojnim filmovima prikazanim na međunarodnom festivalu dokumentarnog filma Zagrebdox bio je i dokumentarni film „Biti ili ne biti Ivan Hiti“, o hrvatskom oficiru koji je i pored suprotnih naređenja 1992. u Pakracu spasio najveću zbirku knjiga i rukopisa SPC u Hrvatskoj i tako sačuvao značajni segment srpske baštine u ovim krajevima. Osim glavnog junaka i autora Branka Lazića, publici se obratio i vladika slavonski Jovan.

ČUVARI TRADICIJE – Pododbor „Prosvjete“ u Garešnici spada među deset najstarijih pododbora u Hrvatskoj i primjer je podobora koji uspješno izvršava zadatak očuvanja identiteta, rečeno je na nedavno održanoj Izbornoj skupštini podobora na kojoj je za predsjednika ponovo izabran Zoran Blanuša. Pododbor iz Garešnice broji preko sto članova. Njegova Dječja folklorna sekcija je glavni nosilac Smotre dječjeg kulturnog stvaralaštva koja se već šest godina održava u Garešnici.

Vrlo aktivna je i seniorska sekcija koja djeluje uz pratnju muzičke sekcije, a u pododboru naglašavaju uspješnu suradnju sa Vijećima srpske nacionalne manjine Bjelovarsko-bilogorske županije, Garešnice i Daruvara, kao i s daruvarskim podoborom SKD „Prosvjeta“ s kojima često nastupaju.

OSMI MART – Pojedini pododbori SKD „Prosvjeta“ i ove godine obilježili su Međunarodni dan žena. Taj dan je u karlovačkom pododboru obilježen prigodnim programom u kojem su članice Etno grupe izvele nekoliko narodnih pjesama i recitala na temu majke.

U Rijeci su posjetiocu priredbe uživali u recitacijama koje su predile djeca iz dječjeg kluba „Mladi kreativci“, ali i u izrađenom cvijeću koje su podijelili publici.

JUBILARNA DESETA „KOLAČIJADA“ – U Malom Gracu u subotu, uoči Osmog marta, već deseti put za redom održana je „Kolačijada“. Naziv je to manifestacije čije je održavanje inicirala Milica Sanković sa željom da animira stanovništvo tog banjaskog sela i okolice, ali i evocira uspomene na svoje majke, bake, tetke kroz takmičenje u onome u čemu su nenađmašne – pečenju i ukrašavanju tradicionalnih kolača.

Ove godine takmičenje je izostalo, ali kolači i prigodni program nisu. Najmlađi članovi malogradačkog pododobra izveli su nekoliko recitala posvećenih majkama i bakama, a u muzičkom dijelu programa nastupili su, osim domaćina, i članovi SKD „Prosvjeta“ pododbor Vojnić.

IVANIĆ U „PROSVJETI“ – U okviru službene posjete Hrvatskoj članova Predsjedništva BIH, član Predsjedništva Mladen Ivanić posjetio je srpske institucije i predstavnike. Nakon razgovora s mitropolitom Porfirijem, predsjednikom SNV-a Miloradom Pupovcem i njegovim suradnicima, razgovarao je i s predstavnicima SKD „Prosvjeta“ – predsjednikom Čedomirom Višnjićem, generalnim sekretarom Srđanom Tatićem i članom Glavnog odbora Novicom Vučinićem.

Upoznavši se s istorijatom i stanjem Društva danas, kao najjačom kulturnom institucijom Srba u Hrvatskoj, Ivanić je pozdravio napore rukovodstva Društva u cilju očuvanja kulturne autonomije i identiteta srpske zajednice kroz sve segmente rada Društva i istakao važnost postojanja SKD „Prosvjeta“ kao institucije koja se bavi značajnim aktivnostima za srpsku zajednicu.

UMRO BRANISLAV ĆELAP – Branislav Ćelap, dugogodišnji direktor izdavačkog poduzeća „Prosvjeta“, član Nadzornog i Glavnog odbora Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“ i višestruki donator Centralne biblioteke „Prosvjeta“, umro je 13. marta 2016.

Na komemoraciji u dvorani Centralne biblioteke govorili su predsjednik „Prosvjete“ Čedomir Višnjić, književnik Drago Kekanović i donedavni voditelj Centralne biblioteke Velimir Sekulić. – Brana Ćelap je bio zadnji izvorni predstavnik srpske građanske klase u Hrvatskoj i bio ponosan na to što potiče iz građanske porodice. – rekao je tom prilikom Višnjić.

VASKRŠNJI CIKLUS PREDAVANJA – I ove godine Crkvena opština Zagreb, zajedno sa Centralnom bibliotekom SKD „Prosvjeta“ organizira *Velikoposni ciklus predavanja*. Predavanja se održavaju u dvorani Centralne biblioteke, svake srijede dok traje Veliki post.

Prvo predavanje na temu *Post – povratak u život* održao je arhimandrit Danilo (Ljubotina) u srijedu, 23. 3. 2016.

Na drugom predavanju održanom 30.3.2016. jeromonah Panaret (Lasica) govorio je o duhovnoj borbi.

ИЗ СВЕТОСАВСКЕ БЕСЕДЕ

ВЈЕРА У НАРОД

И како год ко гледа на прошлост, некој врсти слободног поимања равнотеже о којој смо говорили, утемељеној на минималном континуитету аутономног културног живота и на резултатима тог рада, прилазимо тек сада. И, Бог и душа, што каже наш народ, без много помоћи са стране. И приближавајући се тако том стању, видимо свашта. Па видимо и властиту улогу и тежину, која сабрана значајно надилази наш број и распоред. Видимо и пратимо и врло пажљиво заobilажење те чињенице у околним и европским метрополама, осјећај опасности који избија из ње.

Али, ми дакле, по први пут стичемо барем неке елементарне предуслове да сазнамо што смо имали, значили, изгубили. Да нам памћење добије подлогу, а заборав оквир и смисао.

Ако смо, дакле, сами себи признали неки резултат, допустите да у другом, опуштенијем дијелу овог кратког излагања споменем и имена пар људи најзаслужнијих за то. То су у првом реду, а вечерас имамо времена само за први ред, они који су прије ровно 23 године за ово Друштво заложили своје већ формиране биографије и библиографије, људи који имају заслуге за ову Републику својом одлуком да остану у њој и поред свега што су морали гледати, слушати, трпјети. Заслуге, које нема ко препознати и признати.

Кад смо пред мал' не четврт вијека кретали у озбиљнији посао, једно од првих наших издања била је једина књижница заувијек младог и болног Богдана Ластавице. Ни Драго Кекановић, аутор предговора, ни ја, нисмо тада знали да је то била прва књига ријечког књижара Ђуре Трбојевића, једног од водећих српско-хрватских издавача с почетка 20. вијека. Драго је прије тога у једном српском листићу у тој истој Ријеци објавио есеје о Милошу Црњанском и Бранку Ђопићу и тако поставио своје и наше културне координате. Нико тада у нашем малом кругу није могао замијенити ни надомјестити аутора "Панонског диптиха". По ономе што је у књижевности

могао, што је о њој знао, и био спреман пренијети, по разумијевању наших културних средина, по ономе што је човек таквог реномеа у овом граду био спреман издржати. И преточити то у литературу.

У граду Загребу и много шире на све стране нема човјека са којим је корисније, душевно и спознајно, разговарати о прошлости, недавно и давно, од нашег пријатеља проф. Драге Роксандића. Једва да би се нашао човјек којем он не би нашао мјесто, којег не би могао упослити на неком од још необављених послова. Нема краја, нема времена, нема човјека, који се у том широком погледу не уклапа у бескрајни мозаик питања и одговора. Не знам човјека који са таквом љубављу и преданошћу прати оне посебне електроне који чине тзв. процесе дугог трајања. Много од оног што смо урадили он је први замислио и изговорио.

Кад нам се прикључио професор српске књижевности на овдашњем Филозофском факултету, Душан Маринковић, наша је скромна кућа добила један снажан носиви зид. Са својим јединственим реторским стилом, слагања ријечи и реченица, циглу по циглу, опричо нам је свијет класичне и савремене српске литературе са енергијом која је имала завјереничку ноту. У којој има преданости и отворености, поузданости на којој се темеље ширина и толеранција према другачијим виђењима и приступима. Еластичност, колико је једном Личанину Бог дао, и чврстоћа. То свакако.

У овом нашем врло озбиљном игроизву са пуцањем и пјевањем, Милораду Пуповцу су припале двије улоге. Да из ничега створи политику, и да нам купи вријеме. У времену које само себе није нудило као обећање и кад су цијене биле изузетно високе. И нису биле изражене у новцу. Стварати из ничега се може само на један начин, уз једну претпоставку – љубав према ономе што се ствара. Што оштровидни ум сагледати не може, љубав превасходи, записа Деспот Стефан, па уклеса у вјекове као један од граничника наше културе. Јер Бог је љубав, наставља он даље, а у овом нашем земаљском примјеру љубав је вјера. Вјера у могућности политике, као опстојности заједнице, као залагање за заједницу и потицање њених могућности. Милорад Пуповац и данас, још увијек, воли политику у источном, античком смислу и гнуша се простачких поређења те професије са другима.

Овакав однос према могућностима политике, укључује и вјеру у народ, укључује човјекољубље и народољубље, које готово да више није дио духа времена. Не једном сам наишао код нареченог на озбиљно неразумијевање кад бих, трагом оног српског афористичара, просуо мудрост типа, како народ није оправдао моја очекивања. Код овог сјевернодалматинског професора лингвистике такав однос према темељним категоријама, не пролази.

Вјера у народ, укључује опредијењеност за заједништво оних који живе овде, укључује трезвену, или озбиљну љубав према земљи у којој се то заједништво оживотворује. Тиме је, таквим односом према политици, народу и земљи, куповина времена за нас, ћеловито политички-морално утемељена, кроз дјеловање овде присутног нашег пријатеља, господина Милорада Пуповца.

....

(Предсједник Друштва Чедомир Вишњић, 29. јануара 2016., Загреб, Хрватски гласбени завод)

POKUŠAJ REVIZIJE POVIJESTI PREKO UVODENJA NOVE NACIONALNE PARADIGME

IZNENAĐENJE KOJE TO NIJE

PIŠE: Dragan Markovina

Uspostava nove nacionalne paradigmme, zajedno s nastojanjima da se uspostavi tzv. nulta točka povijesti od 30. svibnja 1990. godine, predstavlja gotovo jedini stvarni sadržaj politike HDZ-a i cjelokupne nacionalističke desnice

Kada je imenovanjem nove vlade i preuzimanjem dužnosti najavljeno uspostavljanje tzv. nove nacionalne paradigmme, taj potez je malo koga mogao istinski iznenaditi. Navodimo to iz razloga što je samo takav razvoj događaja mogao Tomislavu Karamarku garantirati provođenje onoga što je u davnom, programatskom intervjuu za *Globus* najavio kao politiku antikomunističkog manifesta. Da su takvim kadrovskim odabirom, kao i svim potezima koje je nestabilna nova vlast povukla od preuzimanja zemlje do danas odavno raspršene iluzije mnogih koji su Karamarkov radikalni nacionalizam smatrali predizbornim trikom koji će se nakon izbora ukloniti, sada je naravno posve jasno. Jedino je pak nejasno na čemu se taj optimizam temelji?

Nulta točka

No, vratimo li se naslovnoj temi uočit ćemo da uspostava nove nacionalne paradigmme, zajedno s nastojanjima da se uspostavi tzv. nulta točka povijesti od 30. svibnja 1990. godine, predstavlja gotovo jedini stvarni sadržaj politike HDZ-a i cjelokupne nacionalističke desnice, što je činjenica koju demokratska javnost ne bi trebala podcenjivati. Tim prije što su takva nastojanja sasvim u skladu s onim što se događa u mnogim zemljama nekadašnjeg Istočnog bloka. Što to u praksi znači i kako se takva nastojanja manifestiraju, vidljivo je svakome tko je makar i površno pratio zbivanja u političkom životu zemlje u proteklih nekoliko godina. Na djelu je proces kojeg je najbolje definirao Marinko Čulić, zaključivši kako današnja desnica želi okončati ono što je započeto devedesetih godina, ali iz raznih razloga nije dovedeno do kraja. Od pozitivnog vrednovanja antifašističke baštine

i pozitivnih dijelova socijalističkog nasljeđa, do uvođenja preostalih Srba u geto unutar kojeg će se moći baviti folklornim temama, bez mogućnosti participacije u temama od šireg društvenog značaja. Ovo posljednje vidljivo je u brojnim nastojanjima na *Novosti*, kojima se u gotovo kompletnoj nacionalističkoj javnosti zamjera profesionalno bavljenje novinarskim poslom i, što je posebno paradigmatično, činjenica da u tim novinama piše značajan broj ljudi koji po etničkom porijeklu nisu Srbi. Takva vrsta shvaćanja na kraju nije manifestirala samo nastojanje da se srpsku zajednicu smjesti u folklorni geto, nego je i posvjedočila vlastitu intelektualnu limitiranost, koja nije u stanju razumjeti stvarnost izvan nacionalnih i nacionalističkih kategorija.

Spustimo li se u konačnici na terene odnosa prema historiografskim pitanjima, doći ćemo do konstantnog nastojanja da se antifašistička borba i socijalističko razdoblje svedu na istu ravan s kvirinškim ustaškim režimom. To što se ta namjera ne iskazuje otvoreno, već putem forsiranja teze o dva jednakata totalitarizma predstavlja isključivo dokaz o jasnoj svijesti među nacionalističkom desnicom da tako otvorenim pristupom toj temi ne bi mogli provesti svoje ciljeve. Način na koji ta teza usklađeno djeluje s politikom HDZ-a i cjelokupne desnice, uočljiv je na tri polja: medijskom, profesionalno-historiografskom i političkom. Pri čemu se pojedina od pojava nerijetko međusobno isprepliću.

U pogledu medijskog forsiranja ovakvih teza dovoljno se osvrnuti na učestala pisanja iscrpnih tekstova u *Vijencu Matice hrvatske*, koji pored otvorenog zagovaranja teze o dva jednakata totalitarizma, neskriveno i nekritički objavljuje tekstove i intervjuje ljudi koji sasvim ozbiljno tvrde da u

Jasenovcu nije egzistirao ustaški logor smrti. Jednak pristup toj temi, ali bez ove zadnje komponente često je vidljiv i u pisanjima *Večernjeg lista* te posebno *Slobodne Dalmacije*, koja je tokom čitave 2015. godine u redovitom ritmu objavljivala navodno ekskluzivne i neprovjerene podatke o masovnim komunističkim zločinima i radila intervjue u kojima se solidarizirala s pripadnicima ustaških postrojbi koji su sudjelovali u bitci na Kozari. O radikalno desnim portalima i ekstremističkim emisijama na lokalnim televizijama nije potrebno detaljnije govoriti.

Nacionalistički imaginarij

Što se tiče pristupa profesionalne historiografije, za nju je pored samostalnog djelovanja čitave skupine povjesničara koji zastupaju tezu o dva totalitarizma, poput Josipa Jurčevića, Stjepana Matkovića, Ive Lučića, Marije Jareba, Jure Krišta, Ive Rendića Miočevića, Ive Banca i ostalih, posebno indikativno djelovanje Hrvatskog instituta za povijest, koji je nekadašnju ideološku zadaću pravovjernog istraživanja povijesti radničkog pokreta, zamjenio jednako pravovjernim pristupom procesima osamostaljivanja Hrvatske, Domovinskog rata i čitavim kompleksom nacionalističkog imaginarija. Tako se u izdanju tog instituta pojavio čitav niz izdanja koja iscrpno dokumentaristički prikazuju komunističke zločine, s minimalnim nastojanjima nuđenja kompleksne historiografske slike, ponajprije pitanja zašto je do svega toga došlo i što je prethodilo '45. godini.

slijedio slična nastojanja u srpskoj historiografiji ne treba nimalo čuditi. Bitno je za napomenuti kako je ovaj diskurs također vidljiv i u govorima na komemoraciji koja se održava na Bleiburgu, a kojoj je odlukom nove vladajuće većine vraćeno pokroviteljstvo Sabora. Što je moment koji je toliko malo naglašavan u raspravama posvećenim ovom pitanju, da je gotovo iščeznuo. Nije, naime, ključni problem te komemoracije pitanje da li je u publici bilo više ili manje ljudi s ustaškim obilježjima, koliko u tome da niti jedan govornik, niti jednom nije kontekstualizirao zbivanja na Bleiburgu. Zahvaljujući čemu neupućena publika ima dojam da su jugokomunistički zločinci, ničim izazvani došli na Bleiburg kako bi se obračunali s nedužnom hrvatskom vojskom.

**Nije ključni problem
blajburške komemoracije
pitanje da li je u publici bilo
više ili manje ljudi s ustaškim
obilježjima, koliko u tome
da niti jedan govornik niti
jednom nije kontekstualizirao
zbivanja na Bleiburgu**

**Antifašističku borbu i
socijalističko razdoblje želi
se svesti na istu ravan s
kvislinškim ustaškim režimom
(...) Ideološka ofanziva
vladajućih može nanijeti
ozbiljnu štetu, kako
historiografiji samoj, tako
i atmosferi u društvu**

Upravo takav pristup obilježio je i simpozij pod nazivom „1945. – na razmeđi dvaju totalitarizama“, kojeg je nedavno organizirao Hrvatski institut za povijest. Okupivši na jednom mjestu gotovo sve revisionističke hrvatske i srpske povjesničare, simpozij nije ponudio doslovno niti jedan rad o fašističkom kvislinškom totalitarizmu, zahvaljujući čemu se čitav skup pretvorio u pamflet usmjeren protiv partizanske borbe i njezinih rezultata. Skrivena poruka takve škole mišljenja krije se u još uvijek neizrečenom zaključku kako zemlja zapravo nije oslobođena 1945. godine, s obzirom da je jedan totalitarizam zamjenio drugi. Sličnu poruku poslala je i izložba posvećena 1945. godini, koja je nedavno otvorena u Hrvatskom povijesnom muzeju. To što je kao i u svemu ostalom ovakav pristup umnogome

Tisućljetni san

Sve navedeno je, kao što je u uvodu već istaknuto, praćeno sa snažnom političkom akcijom koja sada dolazi iz same Vlade, a odnosi se na potpunu negaciju bilo kakvog racionalnog vrednovanja socijalističkog razdoblja. Tim pristupom kojeg karakterizira paušalni neargumentirani govor o kvaliteti udžbenika iz povijesti, potpuna negacija činjenice da je hrvatsku državnost utemeljila antifašistička borba koja je iznjedrila ZAVNOH i da je u tom istom ZAVNOH-u Hrvatska definirana kao država hrvatskog i srpskog naroda te ostalih građana, a koji se poziva na tisućljetne snove i sve vrste nacionalnih kontinuiteta, dok pokušava izbrisati gotovo čitavo naslijede 20. stoljeća, proizvodi se nevjerojatna količina buke u javnosti.

Jedini cilj takvih nastojanja, koja su praćena neumjerenom glorifikacijom Franje Tuđmana, simbolički začetom podizanjem njegovog spomenika u Splitu i zaključenom imenovanjem zagrebačkog aerodroma po njemu, pokušava se osporiti istinska historiografska rasprava i uvažavanje multiperspektivnosti i osnovnih činjenica koje se ne uklapaju u konstitutivne mitove tuđmanizma. Neovisno o tome što je svakome jasno kako su takva nastojanja na duže staze neodrživa i kako je nemoguće suspendirati raspravu o tim pitanjima, koju je uostalom sam Karamarko i najavio izjavom kako će svatko u svoja četiri zida moći misliti što hoće, ali neće moći to i javno iznositi, izvjesno je kako ideološka ofanziva vladajućih može nanijeti ozbiljnu štetu, kako historiografiji samoj, tako i atmosferi u društvu.

LOŠE OBRAZOVANJE JE NACIONALNI PRIORITYET

**NENAD VELIČKOVIĆ,
PROFESOR KNJIŽEVNOSTI I PISAC**

Obrazovanje je loše i nacionalizam, koji je vladajuća ideologija u Hrvatskoj već četvrt vijeka nema razloga da ga popravlja, jer može vladati samo neobrazovanim ljudima

RAZGOVARALA: Sanja Šakić

U suradnji s brojnim autorima, Nenad Veličković, profesor srpske književnosti na sarajevskom Filozofskom fakultetu i književnik, napravio je alternativne čitanke za peti, šesti, sedmi, osmi i deveti razred osnovne škole „Svezame, otvor se“ (besplatne i dostupne na internetu: www.citanka.ba) čiji je cilj, između ostalog, da djeca čitaju knjige i kad ne moraju. Autori čitanke kažu da se čitankom služi „Bez straha. Jednostavno. Intuitivno. Slobodno. Sa radošću.“ Tim povodom razgovaramo s Nenadom Veličkovićem.

Kojim ste se kriterijima vodili pri izboru djela i na koje sve načine alternativna čitanka potiče djecu na kreativno izražavanje?

Nenad Veličković: Prvi kriterij pri izboru djela bio je plan i program; tamo su popisana sva obavezna djela, odnosno obavezni tekstovi i autori. Taj smo popis smatrali nedovoljnim, i uglavnom lošim, jer sastavljač nije imao jasan koncept, osim skrivenog cilja da udovolji očekivanjima bošnjačkog nacionalizma. To smo u proteklim godinama na više mesta dokazali. Koristeći slobodu, ili možda je bolje reći nedorečenost dokumenata koji regulišu pravila pisanja udžbenika (čitanki), tom smo spisku dodali djela za koja smo smatrali da svojim umjetničkim kvalitetima i etičkim vrijednostima odgovaraju ciljevima obrazovanja, a potom i da su svojim stilom i temom bliska i razumljiva djeci određenog uzrasta. Tako smo značajno povećali prisutnost autorica, i, što je možda važnije, tekstova koji se bave kritikom patrijarhata. Uveli smo neke teme vezane za seksualnost, ljudska prava, univerzalne ljudske vrijednosti, a sve preko književnih djela i metodičkih pitanja koja su ta djela jasno

povezivala s dječijim iskustvom. Bitnim kvalitetom tih čitanki smatramo i način interpretacije književnih djela, koji je razumljiv i vrlo jasno i čvrsto vezan za sam tekst. Reakcije djece su bile odlične. Uradili smo jednu zanimljivu anketu, u kojoj su djeca, uzrasta sedmog razreda, prepoznali i svojim riječima opisali sve ono što nam je bila namjera. Komunikativnost, aktuelnost, prilagođenost njihovim interesima, zanimljivost tekstova, ilustracija i pitanja vezanih za njih. Nažalost, ali očekivano, te su čitanke došle do jako malog broja djece. O svemu tome pisali smo i objavili Studiju slučaja *Svezame, otvor se*, koju vaši čitaoci također lako mogu naći na internetu.

Brojne (ne)konstruktivne rasprave o kurikuliranim reformama u Hrvatskoj, zaustavljanje njihove provedbe i smanjivanje proračunskih izdavanja za znanost zorno svjedoče o tome da obrazovanje nije nacionalni prioritet. To pak ne znači da je obrazovanje isključeno od svakodnevnih političkih prevrata i igara. Budući da ste pratili rasprave o nacionalnom kurikulumu u hrvatskim medijima, možete li izdvojiti koje su, prema vašem mišljenju, važne činjenice isplivale iz tih diskusija?

Nenad Veličković: Diskusije sam pratilo vrlo malo; zapravo samo jednu. I pošto je ona potvrdila moja očekivanja, dalje se nisam previše time bavio. Sve je očekivano, i razumljivo. A razumljivo je upravo zato što, suprotno od onog što ste rekli, obrazovanje jeste nacionalni prioritet. Ali ne kvalitetno obrazovanje, naravno, nego loše obrazovanje. Ono je loše sada, i nacionalizam koji je vladajuća ideologija u Hrvatskoj već četvrt vijeka nema razloga da ga

popravlja. Nacionalizam može vladati samo neobrazovanim ljudima. Etički neobrazovanim, prije svega. Pošto prijedlog novog kurikuluma upravo hoće da to promijeni, da preuredi hijerarhiju vrijednosti koju škola promovira, razumljivo je da ga vlast neće podržati. Ali ga neće odbaciti, jer bi time priznala ovo što govorim. Radije će čuvati dobru sliku o sebi i modifikovati prijedlog tako da u njemu ubije sve ono što suštinski jeste novi kvalitet. Na kraju će se ući u proces reforme koja to u svojoj biti nije.

Koje su, po vašem mišljenju, mane i vrline predloženog kurikuluma za hrvatski jezik?

Nenad Veličković: Pa mana, jedina krupna koju vidim, jeste nepovezanost ishoda sa književnim djelima, tako da se sada ne vidi jasno koje bi djelo odgovaralo postizanju kojih ishoda. A razlog da je do tog propusta došlo jeste da se dugo godina u Hrvatskoj niko ozbiljno nije bavio kvalitetnom školskom interpretacijom književnosti. Nažalost, koncept za kakav se zalagao Svetozar Petrović nije zaživio, i cijela stvar otišla je u dva smjera: ili u postmodernu relativizaciju ili u, da to tako nazovem, "tehniku patriotske metodike". A vrline su prije svega ta jasna i vrlo dobro argumentovana težnja da se nastava književnosti učini zanimljivom i etički odgovornom. U smislu najviših humanističkih standarda i vrijednosti.

**Popis obaveznih djela za školu
smatrali smo nedovoljnim i
uglavnom lošim, jer sastavljač
nije imao jasan koncept, osim
skrivenog cilja da udovolji
очекivanjima bošnjačkog
nacionalizma**

Kako biste definirali ciljeve nastave književnosti s obzirom na to da djeca i mladi sve manje čitaju knjige? Što biste promijenili u pristupu interpretaciji književnih djela?

Nenad Veličković: Na ovo sam već djelimično odgovorio u vezi s čitankama koje smo radili. Svaka interpretacija književnog djela u školi morala bi da odgovori đacima, prije nego na svako drugo, na pitanje "zašto ih se to djelo tiče". Šta će se u njihovom životu promijeniti na bolje ukoliko tu knjigu pročitaju i razumiju? Čime će im se vratiti to potrošeno vrijeme na čitanje, dok ih nadomak ruke čekaju ekrani, džoystici, lopte, frižideri... I to se pitanje treba postavljati i na njega odgovorati, praktički a ne retorički, od samog početka; od prvih slikovnica... A odgovor bi bio ovaj: zato što čitajući dobre knjige mogu postati bolji ljudi. Da bi se to postiglo, u interpretaciji se stvari ne mogu ostavljati nedorečene, stavovi se ne mogu nametati silom, ne smije se lagati, ne smije se indoktrinirati, za svaku tumačenje treba imati jake argumente u tekstu, a sve to mora biti zabavno i slobodno kao igra – onako kako je to opisao Svetozar Petrović: i slobodno i strogo, istovremeno. Taj bi posao onda

morali i raditi ljudi etički dorasli književnosti koju tumače. To danas prečesto nije slučaj. Pored nacionalnih činovnika koji predaju književnost i najbolja djela izgledaju neuvjerljivo, beživotno, lažno, i onda je razumljivo da djeca ne čitaju.

Zajedno s Ružicom Marjanović od 2006. godine organizirate književni festival „Na pola puta“ u Užičkoj gimnaziji. Po čemu se taj festival razlikuje od ostalih regionalnih književnih festivala, te kako suvremenu književnost približava učenicima?

Nenad Veličković: Odgovorit ću Vam samo na prvi dio pitanja, na drugi je da to učini pozvanja Ružice, pa ču to prepustiti njoj. A razlikuju se, naravno, od onih za koje znam, po tome što se događa u Gimnaziji, što se obraća učenicima i što nastoji osvijetliti ulogu književnosti u obrazovanju. Ružice, ti sad na ekavskom, da nas ne brkaju: „Festival smo pokrenuli zbog svesti da ono što u školi radimo u okviru nastave književnosti nije ni dobro ni dovoljno za srednjoškolce koje bismo voleli da vidimo kao samostalne, analitične, samosvesne građane kojima se ne može lako poturiti u šarene mitove upakovana nacionalistička ideologija. Oni prođu kroz školu, a da sa književnošću koja sada nastaje nemaju nikakvih dodira. O književnosti koja nastaje u komšiluku nemaju nikakvu informaciju. To smo želeli da promenimo. Organizujući festival samo smo im omogućili da vide šta se sve oko njih stvara, a da im škola, mediji, kulturna ponuda u neposrednom okruženju ne pokazuju. Mi đake ne štedimo, sa njima razgovaramo o temama koje nisu lake i koje se najčešće izbegavaju. Uzakujemo im na knjige i autore koji pišu o onome što nas se tiče. I to radimo tokom cele godine“.

Ja bih samo dodao da pisci, gosti Gimnazije i učesnici Festivala, drže obavezne časove u školi, koji su izuzetno posjećeni i iznimno kvalitetni. Jedan izbor predavanja održanih u okviru Festivala objavila je Fabrika knjiga, u knjizi *Časovi čitanja*, i tu se, recimo, Predrag Lucić otkriva ne samo kao vrstan značac književnosti nego i kao odličan predavač.

„Nastava književnosti“ je glavna građa za vaš dugogodišnji rad na kritici obrazovnog sustava u Bosni i Hercegovini, kojega ste okarakterizirali kao sustav utemeljen na nacionalističkim ideologijama. Što biste promjenili u obrazovnom sustavu kako bi učenici razvili kritičku svijest prema ideološkom mišljenju? Po čemu se „nastava književnosti“ u sklopu festivala primarno razlikuje od nastave književnosti u Bosni i Hercegovini?

Nenad Veličković: Najprije, "okarakterizirao" mi se čini neprecizno. Mislim da sam dokazao da je sistem takav, da je obrazovanje nacionalističko. To je činjenica, a ne moja perspektiva. Ako se složimo oko toga, a dobre kontraargumente još nisam vidio, onda možemo namaštavati alternative. Šta bih promijenio? Dobro, recimo, iako je to praktično nemoguće, jer ne vidim kako bih mogao doći u tu poziciju, onda bih promijenio ciljeve. Knjige koje bi se u školi *morate* čitati, morale bi imati i vrlo jasno objašnjene razloge zašto se baš one čitaju i zašto baš u tom periodu odrastanja. Nacionalizam to ne objašnjava, on podrazumijeva da se knjige trebaju čitati da bi đaci postali nacionalisti. To što neće postati čitaoci, a vidimo da ne postaju, to je jedan od rezultata nacionalističke nastave književnosti. Nacionalizmu nije potrebno da ljudi čitaju dobre knjige; dovoljno mu je da čitaju uputstva za bijelu i šarenu tehniku. I kad kažem nacionalizam, da to ne ostane apstraktan i bezličan pojam, mislim prije svega na univerzitetske katedre na kojima se

taj cilj uplemenjivanja svakodnevno revitalizira. Možemo ih zvati kroatistike, srbistike, bosnistike, sve su iste. Mogli bismo ih sve jednim imenom zvati nacistike.

Aktivno predajete na Katedri za srpsku književnost Filozofskog fakulteta u Sarajevu, a studente pripremate i za rad u školama. Kako organizirate predavanja književnosti i jesu li studenti spremniji izražavati kritičke stavove od učenika u osnovnim i srednjim školama?

Nenad Veličković: Predavanja organizujem u skladu s rezultatima zaključaka mojih istraživanja o funkciji književnosti u obrazovanju: srpsku književnost koristim kao rezervoar primjera indoktrinacije putem nastave književnosti, postavljajući sebi kao glavni cilj predavanja suočavanje studenata sa skrivenim ideološkim kurikulumom koji povezuje fakultetske silabuse i nastavu u osnovnim i srednjim školama. Studenti, ne svi, i ne na isti način, to zavisi i od generacije i od kvaliteta mojih predavanja, brzo shvataju da srpska književnost nije po tome drugačija od hrvatske i bošnjačke, koje u istom obimu i u isto vrijeme također slušaju kod mojih kolega. Na isti način, uz odgovarajuću pripremu, mogao bih predavati i te druge dvije, što znači da niti jednoj ne pristupam s nekim naučnomističnim poštovanjem. Kao pisac imao sam priliku upoznati (ne samo čitati) mnoge dobre žive pisce. Činjenica da mnogih među njima nema u lektiri, ili ih ima sporadično i ne s njihovim najboljim knjigama, govori o tome kako nacionalizam književnosti određuje cijenu. Tjerati djecu da čitaju Krležu, a sakrivati od njih Ivanačića, je jedna dobra ilustracija za ovo što govorim. Put do Krleže na mojim bi časovima vodio preko Ivanačića. Ili obrnuto. Ako đaci čitaju knjige, a ne vide da ih se one tiču jer govore o njihovim životima i njihovoj stvarnosti, ne vidim zašto bi ih uopšte čitali, osim da se zabave, a tada je saga o vampirima u prednosti nad *Pjesmama iz Lore*.

Tri kurikuluma su nastavak rata dejtonskim sredstvima. Unutar jedne države imate tri paralelna sistema koji se, da bi opravdali svoje postojanje, pozivaju na pravo da se obrazuju na svom jeziku

Kako pristupate studentima koji se odlučuju na aktivno bavljenje književnošću danas, te vjeruju li oni, po vašoj procjeni, da je književnost i dalje jako važna?

Nenad Veličković: Ovo drugo biste morali pitati studente, ja se bojam da nisam objektivan. Ne bih mogao raditi kad ne bih vjerovao da im je književnost važna. Za neke, rijetke, znate odmah da jeste. Ali ako Vaše pitanje shvatim i drugačije, ne da je njima važna, nego da je u društvu važna, onda ću odgovoriti ovako: uglavnom ne vjeruju da je književnost važna. Upisali su je, većinom, intuitivno i pragmatično, jer su u tom školskom predmetu bili

bolji nego iz, recimo, matematike i jer s diplomom profesora književnosti (i maternjeg jezika) mogu raditi u školama. A to tržište rada nije malo. I tu onda svoju ulogu predavača vidim kao priliku da im razložim pravila igre u kojoj žele igrati kao profesionalci. Što je beskrajno zanimljivo, i inspirativno, jer većina ih je osjećala da s tim pravilima nešto nije u redu, ali nije bila sigurna šta. S kritikom ideologije u obrazovanju nisu se baš često sretali.

Od doktorata pa do knjiga „Dijagnoza – Patriotizam“ i „Školokrečina: nacionalizam u bosanskim, hrvatskim i srpskim čitankama“ govorite o načinima na koje ideologija putem književnosti zastupa interes nacije(a). Kako bi, prema vašem mišljenju, trebalo (pre)uređiti školski sustav i kojim predmetima u školi bi trebalo pristupiti više kritički?

Nenad Veličković: Na ovo sam pitanje djelimično odgovorio, istina anegdotalno, ali bojam se da za ozbiljan i uvjerljiv odgovor jedan odgovor na jedno pitanje u jednom intervjuu ne daje dovoljno prostora. Načelno, trebalo bi odustati od ideje da se djeca školiju za neka zanimanja. Škola bi morala biti slobodna i od tržišta i od nacije. Njeni bi ciljevi trebali biti podsticanje univerzalnih ljudskih vrijednosti – empatije, pravičnosti, solidarnosti, kreativnosti, komunikativnosti. Jasno je da bi se predmeti morali transformisati, možda čak i do neprepoznatljivosti. Jasno je i da to sada nije realno, jer osim djece, koja bi time puno dobila, svi bi ostali izgubili: nastavnici rutinu koja ih kao zavoji *Bolanog Dojčina* drži na konjima, nacistike koje sluganstvom državi ostvaruju privilegije, i hobotnice na vlasti koje bi tako ostale bez svoje loše obrazovane i neinformisane birачke demokratske većine.

Na simpoziju „Tranzicija i kulturno pamćenje“ održali ste izlaganje naslovljeno „Zašto je naziv predmeta važniji od kvaliteta udžbenika?“ Možete li sažeto objasniti na koji se način pravom na obrazovanje na maternjem jeziku manipulira u Bosni i Hercegovini? Koje su realne posljedice supostojanja triju nacionalnih kurikuluma (bosanskog, hrvatskog, srpskog) u školstvu?

Nenad Veličković: Tri kurikuluma su nastavak rata dejtonskim sredstvima. Unutar jedne države imate tri paralelna sistema koji se, da bi opravdali svoje postojanje, pozivaju na pravo da se obrazuju na svom jeziku. Jezik je, međutim, jedan, pa se tu ne radi o pravu na jezik nastave nego o pravu na nastavni sadržaj. Zloupotrebljavajući, dakle, jedno od osnovnih ljudskih kulturnih prava, nacionalizam u Bosni i Hercegovini zauzima obrazovanje i onda unutar njega, na podijeljenoj populaciji, ostvaruje svoje ciljeve. Ulogu nacista u tom procesu, da parafraziram zaključak izlaganja koje ste spomenuli, smatram neetičnom, jer koristeći naučni i akademski autoritet omogućava da javno obrazovanje (a) ne razvija kritičko mišljenje, (b) podstiče stereotipe, (c) podriva povjerenje u racionalno rješavanje problema, (d) otežava komunikaciju i (e) razvija osjećanja straha, podozrenja i nesigurnosti. Ono što smatram malom profesionalnom srećom u velikoj ljudskoj nesreći, jeste činjenica da gledam tu utrostručenu orgiju iz prvog reda. Za razliku od mojih kolega u Hrvatskoj i Srbiji, meni ovdje ne trebaju laboratorijski uslovi da pređim nacionalizme i da iz tih poređenja, a taj je metod jedan od temeljnih u svakoj grani nauke, izvodim zaključke o kojima smo ovdje govorili. I uz sve krupne i mnogobrojne prigovore koji se mogu staviti na račun mog odsjeka i fakulteta, činjenica da mi je to dopušteno i omogućeno zaslužuje da im se ovdje zahvalim.

KARAMARKOVI *DOMOLJUPCI* PONAVLJAJU POLITIČKE MODELE KOJI SU NAS GURNULI PREMA DNU

RIKVERC STRATEGIJA

PIŠE: Zoran Daskalović

Zbog izbornog podbačaja i iznuđenog koaliranja s *Mostom* zbog čega se morao odreći premijerske funkcije, Karamarkov HDZ dodatno je pritisnuo papučicu „domoljubnog“ gasa kako bi zgazio sve koji mu se nađu na putu

U najnovijem istraživanju Evropske komisije o korupciji u EU, Hrvatska se svrstala među njezine najkorumpirane članice, sljubljena s Bugarskom i Rumunjskom. Napredak u obračunu s korupcijom i organiziranim kriminalom koji je postigla u vrijeme pristupnih pregovora netragom je nestao od kad je Hrvatska postala punopravna članica Unije. Iako su indeksi korupcije i slična mjerena njezine razine u pojedinim državama uglavnom odraz percepcije anketiranih sudionika istraživanja, a manjim dijelom egzaktnih podataka na kojima se temelje ovo i slična istraživanja, prikovanost Hrvatske za najkoruptivije evropsko dno ipak je poražavajuća činjenica.

Uporišna točka ocjeni o snažnom napretku Hrvatske u iskorjenjivanju korupcije tokom pristupnih pregovora bilo je pravosudno procesuiranje bivšeg premijera Ive Sanadera i nekolicine ministara iz njegove vlade zbog brojnih koruptivnih afera u koje su se osobno upleli, ali i zbog toga što se na optuženičkoj klupi našao i HDZ, jer su se pod njegovim stranačkim okriljem Sanader i društvo neometano nezakonito bogatili, ali i punili crne stranačke fondove pomoću kojih je HDZ stjecao izbornu prednost pred svojim političkim konkurentima. Kad su se na udaru tog antikorupcijskog vala našli i zagrebački i vukovarski gradonačelnici, sisačka županica, drugi lokalni, regionalni i državni dužnosnici te brojni čelnici državnih i javnih tvrtki, doista je izgledalo da Hrvatska sigurnim korakom kreće u društvo uređenih država koje se preciznim i transparentnim procedurama preventivno brane od korupcije i organiziranog kriminala, ali i njihovim sankcioniranjem kad preventivni mehanizmi zakažu ili ih maheri uspješno zaobiđu i izgraju.

Krivi su mangupi

Godine su, međutim, prolazile, a brojne afere koje su svakodnevno punile naslovnice i udarne termine medija zaglavile su se u pravosudnim labirintima, počele se razvodnjavati, politizirati i upotrebljavati u stranačkim i inim političkim obračunima i sukobima. I birači su se u velikom broju vrlo brzo uhvatili u to kolo

i pod pritiskom ekonomskе krize i recesije okrenuli se nekim drugim temama te zadovoljili tek progonom glavnih aktera korupcijskih afera, ali i odustali od trajnijeg kažnjavanja političkih stranaka, organizacija i institucija koje su im omogućile pljačku i kršenje zakona. HDZ se pod vodstvom Tomislava Karamarka vrlo brzo vratio na glavnu političku scenu: u prvo vrijeme dokazujući svoju stranačku nevinost i svaljujući svu krivnju na mangupe u svojim redovima, potom proglašavajući i sve druge stranke i političare jednako koruptivnima, a zatim je sve to zapriroj otvaranjem ideooloških frontova proglašivši se elitnom „domoljubnom“ pesnicom, a svoje konkurente i sve druge neistomišljenike nenarodnim i neprijateljskim smećem.

Karamarkov HDZ je svoju „domoljubnu“ čistoću i revolucionarnost sustavno započeo „ukucavati“ u glave birača i građana dok je bio oporba, a s još većim žarom je to nastavio raditi nakon što je postao stožerna stranka vladajuće koalicije. Štoviše, zbog izbornog podbačaja i iznuđenog koaliranja s *Mostom* nezavisnih lista zbog kojega se morao odreći premijerske funkcije i prepustiti je nestračkom menadžeru Tihomiru Oreškoviću, Karamarkov HDZ dodatno je pritisnuo papučicu „domoljubnog“ gasa kako bi zgazio sve koji mu se nađu na putu. Koruptivno-kriminalne grijehe Sanaderovog HDZ-a ne priznaje kao svoje i odavno ih je otpisao, ne trepnuvši obnovio je i doradio autoritarne matrice Sanaderovog HDZ-a koje su generirale i doprinose bilejanju korupcije u stranci i državi, a s pozicije čuvanja „domoljubne“ revolucije krenuo je u obračun s političkim i inim protivnicima i neistomišljenicima. Tamo gdje ne može proći političkim sredstvima, Karamarkov HDZ ne libi se sve koji mu ne idu pod kapu optuživati da su korumpirani kriminalci koje treba ukloniti s funkcija i poslova koje je predizborno rezervirao za svoje „domoljubne“ revolucionare.

Bivša Milanovićeva vlada proglašena je nenarodnom i neprijateljskom, optužena je i na Karamarkovom prijekom sudu osuđena da je svojom nesposobnošću, ali i brojnim kršenjima zakona, ekonomski i u svakom drugom pogledu uništila

zemlju, natjerala desetine tisuća mladih ljudi da krenu u svijet trbuhom za kruhom, ponižavala branitelje i Domovinski rat, detuđmanizirala Hrvatsku i vratila je u doba rigidnog socijalizma, bacila na koljena zdravstvo, obrazovanje i socijalnu, kulturu i njezine institucije prepustila bjelosvjetskim jebivjetrima i anacionalnim tipovima, a i medije pretvorila u protuhrvatsko oružje.

Svaka šuša koju je HDZ, uz suglasnost *Mosta*, u postizbornim vremenima postavio na čelo neke od institucija svojim prethodnicima prijeti revizijama i inspekcijsama, sumnjiči ih za korupciju i kriminal, a tamo gdje se stvari ne odvijaju po želji Tomislava Karamarka i njegovih suradnika, ljudi se imenom i prezimenom javno žigošu kao kriminalci kako bi sami odstupili ili se iznudilo njihovo smjenjivanje. Karamarko je Milanovićevu vladu optužio da je na izborima pokrala njegovu stranku, podupro je zahtjev predsjednice države da se smijeni šef SOA-e Dragan Lozančić jer je izgubio njezinu povjerenje, ali i zato što je nezakonito radio, a *Mostova* ministra policije Vlahu Orepica pritiše da smijeni naslijedenu rukovodnu strukturu u policiji, optužujući ih redom da su kršili zakone i služeći SDP-u progornili HDZ-ove i druge stranačke čelnike.

Katran i perje

Karamarku nije dovoljno politički ih smijeniti, nego ih uvaljuje u koruptivno-kriminalni katran i perje. Hrvatska još uvijek nije politički i pravosudno raščistila s korupcijom i kriminalom iz Sanaderova razdoblja, a Karamarkov HDZ je zatrjava s navodnim kriminalom i korupcijom iz mandata Milanovićeva vlade. I bez tog politički motiviranog širenja fame o korupciji i organiziranom kriminalu u njezinu političkoj i poslovnoj eliti, Hrvatska je već dobila imidž male zemlje za veliku korupciju, a Karamarkov „domoljubni“ juriš na političke protivnike i neistomišljenike i njihova kriminalizacija podiće će do neba percepciju o korupciji u Hrvatskoj. Bugari i Rumunji uskoro bi mogli postati mala koruptivna djeca u odnosu na Hrvate, jer Karamarkov HDZ, eto, tvrdi da su njihovi prethodnici redom bili kriminalci, doslovno, a ne samo politički.

Građani su u ovoj zemlji godinama na konkretnim primjerima i s puno razloga gradili uvjerenje da političke elite, prije svega HDZ-ove koje su naj dulje bile na vlasti, ponajprije djeluju u vlastitu korist i interes i da su bile korumpirane. Istovremeno su bile nesposobne zemlju demokratski i ekonomski razvijati, što se najuvjernljivije pokazalo u godinama krize i recesije. Apsurdno je da su se političari u borbi za vlast počeli sve intenzivnije pozivati na iste argumente kako bi dokazali da su oni pravi, a njihovi politički takmaci upravo onakvi kakvima građani vide golemu većinu političara i političkih stranaka. Kad su nove snage na političkoj sceni, *Most* i Živi zid, u izbornoj kampanji posegnule za metodom „drž te lopova“ čuđenju nije bilo mjesta, jer im je to bila dobitna karta u utrci s etabliranim strankama, ali postaje tragikomicno kad se Karamarkov HDZ i njegova Domoljubna koalicija svim silama trude dokazati kao najveći i najdosljedniji progonitelj korupcije i kriminala u državi i njezinim institucijama.

Sve reforme i promjene, ekonomski i društveni preporod, koje su prije izbora najavljujivali usput su po putu izgubili, a svoje političko djelovanje s pozicije vlasti sveli na proganjanje i odstrel navodnih kriminalaca i neprijatelja Hrvatske. Svojim partnerima u vlasti, *Mostu* i premjeru Oreškoviću, dopustili bi da ponešto prčaju po ekonomiji i državnim financijama, pa i da pokušaju potaknuti gospodarski rast, podići BDP i smanjiti javni dug, a sve ostalo bi „domoljubno“ zacementirali i podredili svojim interesima i sustavu vrijednosti. Oni koji se s time ne slažu bit će proglašeni kriminalcima i neprijateljima te zatvoreni u svoja četiri zida i gurnuti na margine društva. Zapravo ponavljaju političke modele i praksu koja je Hrvatsku gurnula prema evropskom dnu, u mnogo čemu, a ne samo na ljestvicama percepcije o korupciji.

Začarani krug siromaštva

U svom tekstu ovih dana objavljenom na *T portalu*, Sandra Švaljek prenoseći kako se Francuska nastoji izvući iz ekonomske i društvene krize u kojoj je, poput Hrvatske, duboko zaglibila, sugerira da bi hrvatski političari trebali slijediti francuske kolege ako doista žele zemlju izvući iz ekonomske krize i pokrenuti njezin razvoj. Sažeto opisujući način na koji je Francuska 2014. godine ispisala i definirala svoju strategiju razvoja te njezin sadržaj, Švaljek u prvi plan ističe: „Tamo su političke elite, svjesne svoje odgovornosti za zemlju, dale svojim misliocima zadaću da ih savjetuju ne kako popraviti stanje u gospodarstvu nego kako popraviti stanje u društvu. Jer bez novih ideja i novog društvenog dogovora nema drugačijeg i boljeg gospodarstva“.

Sve reforme i promjene, ekonomski i društveni preporod, koje su prije izbora najavljujivali usput su po putu izgubili, a svoje političko djelovanje s pozicije vlasti sveli na proganjanje i odstrel navodnih kriminalaca i neprijatelja Hrvatske

„Za razliku od Francuske“, – nastavlja Švaljek – „u hrvatskom se javnom diskursu glavni gospodarski i društveni cilj sveo na smanjenje udjela javnog duga u BDP-u, makroekonomskog pokazatelja koji većini građana ne kazuje ništa, niti su spremni promijeniti svoje životne navike kako bi pridonijeli ostvarivanju tog dalekog i maglovitog cilja. Pritom se građanima propušta objasniti da je rastući udio javnog duga u BDP-u samo simptom dubokih društvenih poremećaja s kojima se političke elite nemaju snage suočiti ili ih, dapače, same generiraju, kao što su klijentelizam, rentjerstvo, ksenofobičnost, nedovoljna i neprimjerena razina obrazovanja, niska produktivnost, oportunitizam akademiske zajednice, zatvaranje prilika za zapošljavanje i napredovanje onih koji ostaju izvan kruga politički ili, po nekom drugom kriteriju, podobnih. Suočavanje sa stvarnošću značilo bi razobljećavanje tih poremećaja i neugodno razotkrivanje njegovih uzroka te zahtjevalo iskreno prihvatanje novih ideja bez obzira na to iz kojeg dijela društva te ideje dolazile“.

Mostova kandidatkinja za premijerku, koja je za razliku od Tihomira Oreškovića ponudu odbila jer nije imala izborni legitimitet, na kraju zaključuje: „Hrvatska, stoga, neće izići iz gospodarske krize kada neki ministar financija pripremi savršeni proračun, već kada političari prihvate raspravljati o tome što naše društvo koči da postane istinski otvoreno, uključivo i slobodno, društvo – ne samo deklaratativno nego suštinski – jednakih prilika za sve njegove građane. U suprotnom, čeka nas samo začarani krug siromaštva, rastakanja demokratskih vrijednosti i neizvjesne budućnosti“.

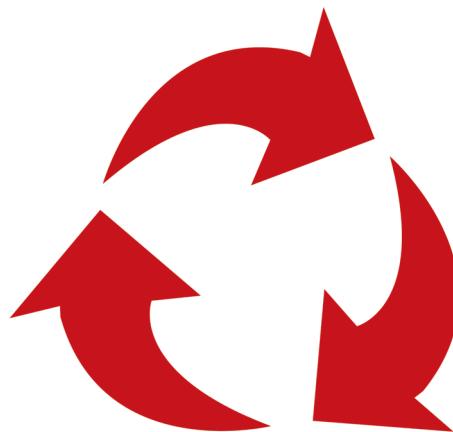
Sudeći po onome što nam se pred očima događa u prvim mjesecima koalicijске vlasti Domoljubne koalicije i *Mosta*, slabe su šanse da će Hrvatska krenuti francuskim stopama, jer Karamarkovi „domoljupci“, kao jači i veći koaliciski partneri, uporno srljavaju u suprotnome pravcu, tamo gdje nas čeka „začarani krug siromaštva, rastakanje demokratskih vrijednosti i neizvjesna budućnost“.

HRVATSKA I NJENA VANJSKOPOLITIČKA „USPRAVNICA“**PUNI KRUG****PIŠE: Tomislav Jakić**

Priča o Hrvatskoj i njezinim savezništvima priča je o propuštenim šansama i o jednoj zemlji koja je zaboravila kako je dužnost njezine vanjske politike, pa i kroz traženje savezništava, da promiče vlastite interese i bori se za načela kojima se ona vodi, a ne priklanja onima što ih joj drugi nameću

Od infantilno-ulizivačke pjesmice što je živjela samo nekoliko dana, "Danke Deutschland" (Hvala Njemačka) pa do pridruživanja (najprije u tišini, a onda, kada se nije moglo zatajiti, i javno) skupini članica Evropske unije što su ustale protiv načijere Njemačke da s Rusima gradi novi plinovod kojim bi dobivala toliko potrebnii energet, Sjeverni tok 2, prošlo je više od dva desetljeća. U tom je razdoblju vanjska politika Republike Hrvatske, odnosno ono što se takvom politikom nazivalo, napravila gotovo puni krug. Od obožavanja Njemačke do protivljjenja Njemačkoj, a sve zato što Hrvatska svoju, zaista svoju vanjsku politiku, nikada nije imala (s izuzetkom razdoblja od 2000. do 2010. kada se zametke vanjske politike temeljene na vlastitim potrebama i interesima, a ne na poslušništvu, moglo prepoznati u aktivnostima tadašnjeg predsjednika Republike).

Priča o Hrvatskoj i njezinim savezništvima tužna je priča o nedostatku vizije, a ponajviše o nedostatku hrabrosti da se misli vlastitom glavom i u interesu vlastite države. Možda bi psiholozi mogli naći objašnjenje za taj nedostatak u činjenici da je hrvatska vlast od samoga početka, osobito u ratu u kojem se suočavala kako s unutarnjom pobunom (a o njezinom udjelu u poticanju te pobune posljednja još nije rečena), tako i s agresivnim pomaganjem i poticanjem izvana te pobune, agresijom zapravo, bila upućena na pomoći "nekoga drugoga". Mogla je to biti famozna dijaspora sa svojim doznakama (vrećama) novca od kojih je tek dio završio tamu, gdje je trebao, mogla je to – na primjer – biti Njemačka prodajom uniformi netom raspuštene armije Njemačke Demokratske Republike, mogla je to biti Mađarska dopuštajući transport oružja na područje na koje se temeljem zaključka Vijeća sigurnosti UN oružje nije smjelo izvoziti. A mogla je to biti i Austrija zajedno s Njemačkom (a u pozadini i s Vatikanom) stvarajući teren za koliko željeno, toliko i potrebno međunarodno priznanje novostvorene države koja je, to nikada nije na odmet ponoviti, svoj put u samostalnost počela temeljeći ga na onome što joj je, kao federalnoj jedinici, dopuštao Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Suzdržana Njemačka

Tek, činjenica ostaje da je nova vlast u Hrvatskoj od samoga početka nekome nešto bila dužna, pa je prihvatile i to da se dugovi vraćaju. Osim toga, nova je država bila mala – kako po teritoriju, tako i po broju stanovnika (čak i sa srpskom manjinom čiji će se broj u ratu drastično smanjiti) – pa su ljudi koji su njome upravljali vjerojatno imali osjećaj kako im je bolje, ugodnije, da ne kažemo komotnije, kada znaju da iza sebe imaju nekog velikoga, nekoga tko će im – bude li potrebe – "držati leđa", ali i tko će znati za njih, odnosno umjesto njih i misliti. U početku bila je to Njemačka. Osim neukusnog pjesmušlja "Danke Deutschland", nalazilo je to svojega odraza i u imenovanju ulica po Saveznoj Republici Njemačkoj, kao i u podizanju spomenika dugogodišnjem šefu njemačke diplomacije Hansu Dietrichu Genscheru (koji je moga sebe u bronci doći gledati u Hrvatskoj, ali tako nešto nije mogao naći nigdje u Njemačkoj). O povezanosti određenih službi dviju država novinar može samo nagađati.

Njemačka, međutim, koliko god velika i gospodarski jaka bila, nije i značajna vojna sila, a nije ni pokazivala ambiciju da se na bilo koji način vojno umiješa u ono što se događalo na tlu nekadašnje jugoslavenske federacije, imajući sasvim sigurno u vidu i činjenicu da je, mada neka druga i drugačija, u Drugom svjetskom ratu na tim prostorima bila okupatorska sila. No, baš u to vrijeme Hrvatska je, osim oružja, trebala i vojnog mentora. Pronašla ga je u Sjedinjenim Američkim Državama koje su otkrile svoj interes za balkanska zbivanja i bile spremne umiješati se u njih, po mogućnosti pomažući druge, a po potrebi i izravno. Nije se teško sjetiti vremena u kojem se Tuđman hvalio kako je Hrvatska "strateški partner Sjedinjenih Država". Bilo je to, naravno, tipično pretjerivanje svojstveno onim danima. Govori o tome i podatak, samo naoko nevažan. Jugoslavija je na vojnom planu surađivala (o da, itekako je surađivala, uključujući i slanje oficira JNA na američke vojne akademije!) s oružanim snagama Sjedinjenih Država. Maloj Hrvatskoj, kao i svim postsocijalističkim, tzv. tranzicijskim državama "dodijeljena" je kao partner u vojnoj suradnji tek Nacionalna garda (neka vrsta pričuvne vojske) jedne od američkih saveznih država (Minessote).

To onako usput, da se i na samo prividno banalnom primjeru vidi tko je kome bio partner, o strateškom da se uopće ne govori. Osim toga, valja imati na umu i političku dimenziju vremena o kojemu govorimo. Zbog Tuđmanove politike prema manjinama (u prvome redu: Srbinima), zbog njegovoga odnosa ne samo prema ljudskim pravima, nego prema demokraciji uopće (nepriznavanje izbornih rezultata za gradonačelnika Zagreba), Hrvatska je tonula sve dublje u međunarodnu izolaciju. Mada je članstvo u Evropskoj zajednici (kako se tada zvala Unija) bilo jedan od proklamiranih ciljeva, o bilo kakvom pomaku na tome planu nije moglo biti ni govor. Čak je i bivša britanska premijerka Margaret Thatcher, konzervativka srcem i dušom, odbila (tada) doći u Zagreb, kako bi primila počasni doktorat, a i Njemačka se primjetno ohladila. Tuđman se očajnički trudio, ne bi li dobio poziv (ma čiji) da posjeti Izrael, ali nakon njegove poznate izjave kako je sretan što mu žena nije ni Šrpkinja, ni Židovka i nakon prozirne prijevare s izbacivanjem ulomaka koji su opasno "mirisali"

na antisemitizam samo iz engleskog prijevoda njegove knjige "Bespuća povijesne zbiljnosti", ali ne i iz hrvatskoga teksta, ni to nije dolazilo u obzir. Ostajao je, dakle, samo pragmatično-realistični Washington, pa se u Zagrebu igralo isključivo na kartu Amerike. Sve do Tuđmanove smrti, točnije sve do parlamentarnih i predsjedničkih izbora godine 2000.

Propuštena šansa u UN-u

Te godine dolaskom na vlast koalicije na čelu sa socijaldemokratima i izborom Stjepana Mesića za predsjednika, stanje se iz temelja mijenja. Odnosno, svijet se otvara prema Hrvatskoj, a nova vlast, osobito šef države, čini sve i da Hrvatsku otvori prema svijetu. Mijenja se opća politička klima u zemlji, demokraciju se počinje shvaćati daleko ozbiljnije nego do tada, a ambicija ulaska u ujedinjenu Evropu i Atlantski pakt prelazi iz sfere željenoga u sferu mogućega.

U skladu s time hrvatska diplomacija počinje uočavati kako osim Washingtona postoje i drugi važni centri u svijetu, pa se (ponovo) fokusira na Njemačku, dijelom Francusku i Britaniju i "otkriva" Bruxelles, svojevrsni glavni grad integracije u koju Hrvatska želi ući. Što se Vlade tiče, Washington, dijelom Berlin i svakako Bruxelles (p)ostaju glavni saveznici. No, i dalje ne pokazuje se ni politička volja, ni spremnost i sposobnost da se u kontaktima s tim saveznicima prezentira nešto, što bi imalo hrvatski biljeg. Umjesto što se do tada slušalo praktično isključivo Washington, sada se osim SAD počinje slušati i Evropsku uniju i Njemačku, kao jedan od njezinih čvrstih potpornih stupova, ako ne i najutjecajniju članicu.

U svemu se prate signali koji dolaze iz Washingtona do toga da Hrvatska postaje nositelj nebuloznog plana o "uspravnici" Baltik – Jadran – Crno more i priključuje se svim antiruskim akcijama

Od toga savezničkog poslušništva, ili poslušničkog savezništva sve više odudara predsjednik Republike koji, usprkos naporima premijera Račana da ga onemoći u bilo kakvoj samostalnoj aktivnosti, postavlja nove akcente upravo na polju vanjske politike, uporno podsjećajući na Ustav koji ga – uz vladu – definira kao sukreatora te politike. Mesić gotovo trenutno otplojava odnose s Bosnom i Hercegovinom, potpisuje s predsjednikom tadašnje Savezne Republike Jugoslavije zajedničku izjavu o načelima daljeg normaliziranja odnosa na liniji Zagreb – Beograd, odlučno se suprotstavlja slanju hrvatskih vojnika u američku vojnu avanturu (okupaciju zapravo) u Irak, odbija da Hrvatska izuzme američke građane od nadležnosti Međunarodnog kaznenog suda i neumorno radi na uspostavljanju veza, prije svega gospodarskih, sa zemljama Trećeg svijeta, ne okljevajući ni da se pozove na Pokret nesvrstanih, ni na jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita. Mesić je taj koji odlazi u Izrael (jer njega tamo pozivaju), izgovara u Knessetu povjesnu ispriku zbog ustaških zločina prema Židovima i, također praktično u trenu, dovodi odnose između Jeruzalema i Zagreba iz stanja duboke zamrznutosti u stanje ne samo normalnih, nego i prijateljskih. I, uza sve to, predsjednik, daleko više i otvorenije od premijera (njegrovi Račana, potom HDZ-ovog Sanadera) artikulira načela kojih se

Hrvatska mora držati, želi li ući u evro-atlantske integracije i promiće taj ulazak kao prioritetski cilj na međunarodnoj sceni.

U tome razdoblju Hrvatska ima – objektivno gledano – vrlo širok krug prijatelja i saveznika u svijetu. Najbolje će se to vidjeti prilikom izbora Hrvatske za nestalu članicu Vijeća sigurnosti UN. Uz Vladu i diplomaciju koje nisu vjerovale da se išta može postići u konkurenciji sa Češkom Republikom koju su otvoreno podupirale Sjedinjene Države, a slijedom toga i najveći broj članica EU, lavovski dio posla na pripremanju terena za izbore u Općoj skupštini preuzeo je Ured predsjednika i predsjednik osobno. Rezultat je bio taj da se nakon prvoga kruga glasanja favorizirana Češka povukla i da je Hrvatska zauzela svoje mjesto u Vijeću sigurnosti.

Doduše, to je već bilo previše onima koji su do tada više ili manje uspješno kontrolirali aktivnosti Hrvatske na međunarodnom planu. Izmjenom ambasadora u UN ponušten je učinak neočekivanog uspjeha i Hrvatska se kroz godinu dana (s izuzetkom tematske sjednice o globalnom terorizmu kojom je predsjedao predsjednik) ponašala tako da je svojim istupanjima i opredjeljivanjima uglavnom razočaravala one koji su za nju glasali. Umjesto da vodi računa o svojim dugoročnim interesima i o potrebi zadržavanja širokog kruga partnera i saveznika, pa i onih koji nisu u EU, Hrvatska je počela sve više slušati i izvršavati, pogotovo od trenutka kada je otvorila pregovore o članstvu u Uniji. Od toga je, naime, trenutka Vladu bilo važno samo jedno: ući, bez obzira na cijenu. Verbalno se prihvatao sve, pristajalo se na sve i – mada su neke zemlje što su nedavno prošle isti proces – nudile svoja iskustva i upozoravale da ne ponavljamo njihove pogreške, savezništvo – postojeće i buduće – bilo je i shvaćeno, ali i realizirano kroz poslušnost.

Sitna iznimka

Nakon 2010. stanje se izmijenilo samo utoliko što više nije bilo ni predsjednika koji bi makar pokušavao u ono što se naziva hrvatskom vanjskom politikom unijeti i – Hrvatsku. A otkako je taj "predsjednik od jednoga mandata" ustupio mjesto na čelu države kandidatkinji HDZ-a, bivšoj veleposlanici u SAD i bivšoj pomoćnici glavnoga tajnika Atlantskoga pakta, dileme više nema: Hrvatska osluškuje, čeka što će joj se reći i vlastitu neinvencivnost, kao i nedostatak bilo kakve volje da pokuša unutar integracija kojima je postala članicom nači one koji bi imali razumijevanja za njezinu stanovišta, prikriva apsolutno u svemu formulom: mi smo u članstvu Evropske unije (ili: NATO) i nas obvezuju doneseni zaključci. Da bismo i mi svojim stavovima mogli pridonijeti kod formuliranja tih zaključaka, to kao da nikome ne pada na pamet. A i jednostavnije je ovako.

Postoji samo jedna, spomena i hvale vrijedna iznimka: suprotno željama Evropske unije, vlasti socijal-demokrate Zorana Milanovića uspjela je očuvati glavni segment hrvatske brodogradnje. Inače, u svemu se pomno prate signali koji dolaze iz Washingtona (do toga da Hrvatska postaje nositelj prilično nebuloznog plana o "uspravnici" Baltik – Jadran – Crno more i priključuje se svim antiruskim akcijama što ih Zapad poduzima u sklopu ponovo probuđenoga hladnoga rata, pa se u tome kontekstu postavlja i protiv Njemačke), a potom – mada manje – i Bruxellesa. Ovo "manje" nije pokazatelj nikakve hrvatske samostalnosti, nego odraz činjenice da Evropa ne uspijeva govoriti jednim jezikom i zauzeti jedinstvena stanovišta o bilo kojem ključnom pitanju, uključujući aktualnu izbjegličku krizu.

Zaključno: priča o Hrvatskoj i njezinim savezništвимa priča je o propuštenim šansama i o jednoj zemlji koja je zaboravila kako je dužnost njezine vanjske politike, pa i kroz traženje savezništava, da promiće vlastite interese i bori se za načela kojima se ona vodi, a ne priklanja onima što ih joj drugi nameću. Priča je to o neovisnoj zemlji koja nikako da shvati kako neovisnost podrazumijeva i svoju vanjsku politiku, onu i onaku što će polaziti od vlastitih nacionalnih interesa. Za sada sve govori u prilog zaključku da Hrvatska svoj interes vidi u interesu velikih, onih u Washingtonu i onih u Bruxellesu. A nije moralno tako biti, niti mora tako ostati.

PRIČA IZ KANADE

DRŽAVA S OGROMNIM PROSTRASTVOM

PIŠE I SNIMIO: Siniša Tatalović

Kod novih useljenika je izražena dvostruka lojalnost, prema dvjema kulturama, jezicima i načinu života, prema čuvanju tradicionalnog i usvajanju novog identiteta, mada je mnogima od njih velika želja ispeći rakiju i okrenuti janje na ražnju, što je u Kanadi nezamislivo i nedopustivo

Napuštam sunčani Zagreb i nakon deset sati slijećemo na snijegom pokriveni aerodrom u Torontu. Smjestio sam se u udobni apartman u blizini Sveučilišta McMaster nedaleko od Torontoa, gdje ću provesti idućih mjesec dana. Gledam plan boravka i vidim da sam prije polaska obećao školskom drugu Čedomiru Višnjiću da ću za „Prosvjetu“ napisati tekst o Kanadi.

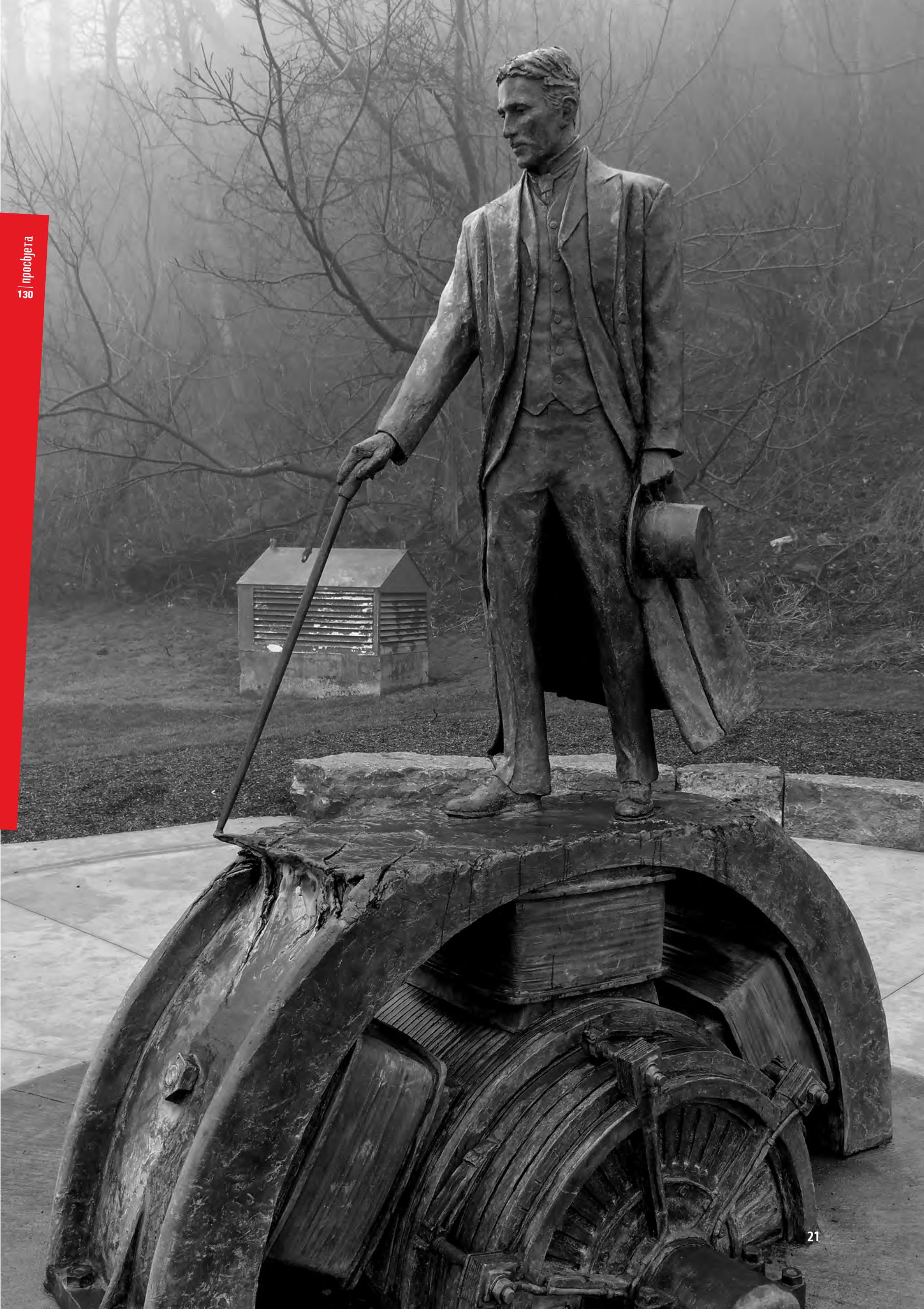
Neće mi to biti teško, jer mi nije prvi put da posjećujem ovu veliku i zanimljivu zemlju. Prvi put sam bio 1999. godine i od tada se puno toga promjenilo. Gledajući iz aviona, Toronto je u zadnjih nekoliko godina promjenio svoju vizuru. Nove visoke zgrade daju mu obilježe velegrada i novog ekonomskog i finansijskog središta Kanade. Nakon neuspješnog referendumu i pokušaja odvajanja kanadske pokrajine Quebec u kojoj se pretežno govori francuski, Montreal je izgubio dotadašnji primat. Što bi se reklo: Dok jednom ne smrkne, drugom ne svane! Toronto se širi i gradi, otvarajući prostor brojnim novim useljenicima koji dolaze sa svih kontinenata. Zadnji val je ovaj koji dolazi iz Sirije i sa Bliskog Istoka. I prema njima, kao i svima prije njih, Kanada je gostoljubiva, dajući im šansu da započnu novi život. Ovdje je to moguće i velike su šanse da će mnogi od njih u tome i uspjeti. Za razliku od evropskih država, Kanada ima dobro osmišljenu useljeničku politiku koja omogućava uspješnu integraciju useljenika u kanadsko društvo. Zemlja sa preko 40 miliona stanovnika i ogromnim prostranstvom ima velike potencijale za prijem novog stanovništva. Velika prirodna bogatstva na sjeveru Kanade, unatoč surovoj klimi, razlog su sve većih migracija u ovaj dio zemlje.

Najviše naših u Torontu

Zbog stalnih useljeničkih valova, projektiranih i spontanih, kanadsko društvo je vrlo slojevito i složeno. Tu su najprije Indijanci, starosjedilački narod kojeg je sve manje i koji je uglavnom potisnut u rezervate. Zadnjih godina, kažu i njihov se položaj poboljšava i sve više se integriraju u kanadsko društvo. Često ih se može vidjeti i na ulicama kanadskih gradova, posebno u blizini rezervata. U rezervatima oni imaju poseban status i niz pogodnosti koje im daje država, od poreznih olakšica i različitih vrsta pomoći, do na primjer jeftinijeg benzina. Starosjediocima se smatraju i potomci Engleza, Iraca, Škota, Francuza, Nijemca i drugih Evropljana koji su Kanadu kolonizirali u proteklom stoljećima. Oni još uvijek čuvaju identitet tih naroda, iako se već radi o nekoliko generacija rođenih u Kanadi. Oni su temelj na kojem počiva kanadsko društvo i identitet na koji su ponosni. Nakon njih dolaze useljenici iz cijelog svijeta koji su u Kanadu masovnije počeli dolaziti krajem 19. i čitavo 20. stoljeće. Danas gotovo da nema većeg kanadskog grada koji nije „svijet u malom“. Na primjer, u Torontu već prevladavaju stanovnici koji su porijeklom iz Kine i Dalekog istoka.

**Za razliku od evropskih država,
Kanada ima dobro osmišljenu
useljeničku politiku koja
omogućava uspješnu integraciju
useljenika u kanadsko društvo**

Priča koja je mene najviše zanimala je doseljavanje u Kanadu sa prostora bivše Jugoslavije. Kroz tu priču, može se vidjeti sva složenost i slojevitost kanadskog društva. Prvi doseljenici s naših prostora pojavili su se u Kanadi krajem 19. i početkom 20. stoljeća. U to vrijeme glavna odredišta naših ljudi bile su SAD i gradovi u kojima se razvijala teška industrija poput Pittsburgha, Chicaga i Detroita. Tek manji dio tih ljudi zaputio se prema Kanadi i to na obale jezera Ontario gdje su počela nicati industrijska po-

strojenja. Omogućavanje uplovljavanja prekoceanskih brodova u Velika jezera, povećalo je ekonomski značaj Ontarija.

Danas se na obalama ovog velikog jezera, od kanadsko-američke granice kod slapova Nijagare, sve do Toronta nižu brojni gradovi i industrijska postrojenja. Jedan od najvećih je Hamilton koji je i središte teške industrije, što pokazuje i gusti dim koji se diže iznad grada iz brojnih dimnjaka. U Hamiltonu i satelitskim naseljima, kao što je prema hrvatskom premijeru poznat Stony Creek, žive velike zajednice useljenika sa područja jugoistočne Evrope. Kako su mi rekli, najbrojniji su Srbi i Hrvati, a ima i Slovenaca, Bošnjaka, Crnogoraca, Makedonaca, Grka i drugih. Zbog toga se na ulicama Hamiltona često mogu čuti jezici naših naroda i narodnosti, kako se nekada govorilo. Razlog je tome što u kanadskom modelu multikulturalnog društva useljeničke zajednice dugo mogu preživljavati u tradicionalnom identitetu koji je povezan sa zemljom porijekla.

Najviše naših ljudi živi u Torantu i obližnjoj Mississaugi gdje zemlje iz naše regije imaju i svoje konzulante. U gradovima pokrajine Ontario useljenici sa područja bivše Jugoslavije podigli su brojne crkve, katoličke i pravoslavne, ali sa jakim etničkim obilježjima. Iznad crkava koje su izgradili srpski useljenici u pravilu se uz kanadsku vijori i srpska zastava, dok se iznad crkava koje su izgradili hrvatski useljenici uz kanadsku vijori i hrvatska zastava. To je karakteristika i ostalih useljeničkih zajednica.

U Kanadi je zanimljivo iskustvo Kanađana njemačkog porijekla koji su još 1930. godine činili po brojnosti drugu zajednicu, odmah iza Kanađana britanskog porijekla koji su i danas najbrojnija zajednica, iako se njihov broj smanjio ispod 40% u ukupnom stanovništvu. Neposredno prije Drugog svjetskog rata Kanađani njemačkog porijekla smatrani su potencijalnom opasnošću što je bitno ubrzalo proces njihove asimilacije u zajednički kanadski identitet. Tako je, na primjer, u to vrijeme promijenjeno i ime grada Berlina u Kitchener, dok je obližnji London zadržao ime.

Nogomet kao točka razdvajanja

Nakon Drugog svjetskog rata došlo je do velikog useljavanja u Kanadu iz istočne Evrope, najviše iz Ukrajine i Poljske. Ovi useljenici nalazili su utočište u već snažnim zajednicama koje su formirane nakon Oktobarske revolucije u Rusiji. Tada je samo iz Galicije i Bukovine u Kanadu došlo preko 150.000 ljudi. Početkom 20. stoljeća u Kanadi je živio mali broj stanovnika porijeklom iz bivše Jugoslavije. Uglavnom su to bili radnici koji su radili najteže poslove, daleko od svojih porodica. Između dva rata useljavanje iz Kraljevine Jugoslavije se intenziviralo, a počele su dolaziti i cijelokupne porodice. Ovi useljenici u pravilu nisu bili opterećeni etničkom pripadnošću, pa su etnički miješani brakovi bili vrlo česti. Susretao sam njihove potomke, koji su sada treća ili četvrta generacija i koji uglavnom nemaju vezu sa identitetom svojih predaka. Na to ih podsjećaju jedino još prezimena koja su prilagođena engleskom jeziku. Tako sam imao priliku upoznati i ljudе koji se prezivaju Tatalovich, porijeklom iz moga rodnoga kraja.

U Hamiltonu i satelitskim naseljima, kao što je po hrvatskom premijeru poznat Stony Creek, žive velike zajednice useljenika sa područja jugoistočne Evrope, najbrojniji su Srbi i Hrvati, a ima i Slovenaca, Bošnjaka, Crnogoraca, Makedonaca, Grka...

Situacija sa useljenicima se bitno promijenila nakon Drugog svjetskog rata kada u Kanadu dolaze useljenici iz svih dijelova svijeta. Sa područja SFRJ došao je veliki broj useljenika, pretežno zbog političkih, a manje ekonomskih razloga. Prema nekim procjenama za vrijeme SFRJ u Kanadu je došlo preko 200.000 ljudi. Ovaj useljenički val karakterističan je po snažnoj motivaciji za očuvanjem etničkog identiteta i vrijednosti za koje su se zalađali i zbog kojih su emigrirali. Oni su utemeljili organizacije koje su i danas osnova djelovanja useljeničkih zajednica. Iako ovih ljudi uglavnom više nema, ili su rijetki i u poznim godinama, njihov utjecaj se još snažno osjeća.

**Useljenici iz Kraljevine Jugoslavije
nisu bili opterećeni etničkom
priču, pa su miješani brakovi
bili vrlo česti. Susretao sam njihove
potomke koje na identitet predaka
podsjećaju jedino još prezimena.
Tako sam upoznao Tataloviche,
porijeklom iz moga rodnoga kraja**

Broj useljenika s područja bivše Jugoslavije značajno je povećan u vrijeme i nakon postjugoslavenskih ratova. Najveći dio ovog useljeničkog vala došao je u kanadsku pokrajinu Ontario, gdje su već postojale vrlo snažne zajednice. Okolnosti i razlozi dolaska ovih useljenika u Kanadu, utjecali su da se među zajednicama sa područja bivše Jugoslavije povećaju etničke distance. To se posebno odnosi na Srbe i Hrvate. Utakmice srpskih i hrvatskih nogometnih klubova su u pravilu događaji velikog sigurnosnog rizika. To je obično prilika da i diskretna kanadska policija dođe do izražaja. Ova distanca je donekle ublažena mješovitim brakovima koji su karakteristični za novije useljenike koji još održavaju veze sa rodnim krajem. Kod novih useljenika je izražena i dvostruka lojalnost, prema dvjema kulturama, jezicima i načinu života, prema čuvanju tradicionalnog i usvajanju novog identiteta. Velika želja mnogim od ovih ljudi je ispeći rakiju i okrenuti janje na ražnju, što je u Kanadi nezamislivo i nedopustivo.

Zadnjih godina povećan je broj useljenika sa Dalekog istoka, najviše iz Kine. Oni su već oblikovali velike i čvrsto povezane zajednice isprepletene gustom socijalnom mrežom, što kanadski multikulturalizam stavlja pred ozbiljan izazov. Teškoće u integraciji ovog, sve brojnijeg stanovništva, Kanadu stavlja pred nova, do sada nepoznata iskušenja, te potrebu preispitivanja politike multikulturalizma, iste one politike za koju su nedavno Angela Merkel i David Cameron rekli da je mrtva. Da li će multikulturalizam takvu sudbinu doživjeti i u Kanadi, tek će se vidjeti. Kada je Kanada 1971. godine usvojila i ozakonila politiku multikulturalizma obavezala se pružiti pomoći manjinskim zajednicama u očuvanju njihovog identiteta, kulture i tradicija, ukoliko one to žele. Pri tome je odluka na pojedincu, da li on to želi ili ne.

Preispitivanje multikulturalizma

Kako to danas želi sve više „novih“ Kanađana koji nisu motivirani za usvajanje kanadskog identiteta, mnogi su se počeli zalagati za preispitivanje politike multikulturalizma. Događanja u Evropi sa izbjeglicama i migrantima te pojava terorizma i ovdje se pažljivo prati. Nitko ne želi ni pomislići na to što bi se dogodilo kada bi kanadska politika upravljanja etničkim razlikama doživjela neuspjeh.

Boraveći na Sveučilištu McMaster, upoznao sam Kanađane različite etničke pripadnosti i od većine sam najprije čuo službenu priču o multikulturalizmu, a kada smo se malo bolje upoznali i njihovo viđenje kanadskog društva. Ako su starosjedioci, uglavnom su nezadovoljni useljenicima općenito, ali i specifično u odnosu na pojedine etničke grupe. U razgovoru sa jednim starijim profesorom čuo sam da kada je on išao u školu u razredu su bila samo djeca starosjedilaca. U vrijeme kada je u školu išla njegova kćer u razredu je bilo po koje dijete useljenika, a danas kada u školu ide njegov unuk, on je jedino dijete starosjedilaca u razredu. Ovo je vjerojatno specifičan, ali indikativan slučaj.

Kod novih useljenika u prvoj generaciji sam uočio manje nezadovoljstva, iako ih opterećuje težak rad i sporost u integraciji. Oni uglavnom stvaraju uvjete da bi se druga generacija mogla integrirati i bolje živjeti. Njihova djeca u velikoj mjeri su uključena u obrazovni proces i završavaju najviše škole. To je različito od zajednice do zajednice. Najlakše se integriraju Evropljani, a najsporije useljenici sa Bliskog istoka.

**Sa područja SFRJ došao je veliki
broj useljenika, njih oko 200.000
pretežno zbog političkih, a
manje ekonomskih razloga. Ovaj
useljenički val karakterističan
je po snažnoj motivaciji za
očuvanjem etničkog identiteta**

Useljenici sa područja bivše Jugoslavije koji su u Kanadu došli 90-tih i 2000-tih predstavljaju vrlo vitalnu zajednicu. Za razliku od prethodnih useljeničkih valova radi se o mlađoj i obrazovanoj populaciji koja se brzo uključuje u procese rada i napreduje. Posebno uspješni useljenici iz naših krajeva žive na Slapovima Nijagare, gradu na granici Kanade i SAD-a gdje se rijeka Nijagara obrušava preko dva veličanstvena vodopada, većeg na kanadskoj i manjeg na američkoj strani. Na ovom mjestu Nikola Tesla je podigao i prvu elektranu za proizvodnju izmjenične struje, koja i danas radi i nosi njegovo ime. Stojeci između Teslinog spomenika podignutog prije desetak godina i moćnih slapova, kao nigdje drugdje osjeća se povezanost snage prirode i snaga ljudskog uma. Završavajući članak i moj boravak u Kanadi se približava kraju. Kao i uvek, veselim se povratku kući. Ovaj put razmišljam i to tome da li se vraćam u istu zemlju iz koje sam ne tako davno otisao.

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (7)

ДАЛМАЦИЈА

пише: Горан Бабић

**Статистика ће рећи да је нестанак
Срба из Далмације на концу
двадесетог стољећа највећи поратни
егзодус неког европског етникума,
али професионални борци за људска
права ту катастрофу неће назвати
етничким чишћењем нити ће
Теодор Мерон, тај јадни Јеврејин, у
судбеном Хагу ратни злочин назвати
његовим правим и јединим именом**

Лоша су и опасна била времена, тих деведесетих, кад сам на брзину напуштао Загреб да се у њега не вратим никада. У журби, важна је била само моја цурица Маша, стара тек годину дана, док је све остало могло пропасти као што је и пропало. Након много година жалим тек за књигама и папирима, који су могли једнога дана будућем истраживачу евентуално послужити у архивске сврхе. Међу књигама, без којих сам остао, било је и двотомно нешто старије издање „Повијести Далмације“ академика Грге Новака. Умјесто његова капиталнога дјела чувам фотографију на којој ћаскамо у његовом предсједничком кабинету у Академији, тада још Југославенској. Јећам се да ме нудио вињаком, који ја нисам обожавао, али он јест, а тајник му је (поштујући забрану лијечника) то бранио. Ето што је сјећање – памтим пиће, заборављам причу.

Елем, и из тих сам књига понешто научио о старини и давнини свог (ужег и ширег) завичаја. Као дијете рођено концем рата у Вису, сред Јадрана, а по очевој линији поријеклом с ушћа Неретве (Опузен, Сливно Равно) држим да се могу сматрати Далматинцем. Уосталом, дugo сам био ватрени навијач Хајдука, а ево и након седамдесет година користим ријечи као што су шугаман, штерика, пантагана, демижана, пржун, шкавацин, шуфет итд, а те локализме (олити талијанизме) не знаю ни Славонци, а некомли блага чељад из Чаковца, Тузле или Дервенте. Толико о легитимацији, премда се ни случајно не сматрам експертом за сложена питања хrvatskoga југа (како је Далмацију звао у наслову

једне своје књиге трапави женскар Ђуро Виловић, који је због сукње свукао мантију). И кад већ споменух то заборављено име несуђеног фратра подријетлом из Брела код Макарске (ког као писца, литературу с више романа, Крлежу није цијенио, а Броз јест хапсио и судио због сурадње с Драгишом Васићем, тј. с Равном гором Драже Михајловића) за нашу данашњу сторију оно (име) нема никакав значај иако је умро као протестант, а овде се наводи тек као ситна илустрација крупних заблуда хrvatskih орјунаша, Нике Бартуловића, Сибе Миличића и иних. Јер оно што је сложено обично није једноставно.

Мало је која међу нашим регијама тако и толико „ноторна“ као блага и лирска Далмација, а „ноторна“ у овом случају значи искључива. Нисам у стању набрајати силне примјере искључивости и пледирајам да ми се вјерује на ријеч јер о самом термину још не износим ни позитиван ни негативан став. Има бити да је то тзв. карактерна црта, нешто што се свакако јавља и на другим мјестима, али се мало где плаћа тако скромом цијеном каква се бар у задњих стотињак година овде плаћала. Спомињао сам у неким текстовима (везаним за браћу Јобове, сликаре Цвијета и Игњата) примјер родног града моје баке Луције Брангјолице, дакле Дубровника, па ћу то још једаред овдјекарце поновити.

Једно стољеће је наравно дугачко ако се гледа људски вијек, али ако је ријеч о судбини народа то не би требало бити раздобље које ће том пуку трајно и непорециво одређивати судбину. Народи, наиме, настају и нестају, али у правилу трају много дуже од стотину година те се ни њихови ставови и судови о најважнијим питањима властите егзистенције не могу драстично, потпуно ни тотално у релативно кратком периоду преокренути. Тако јесте или би тако посвуда требало бити, али у Дубровнику није па вјеројатно и неће бити јер је то варош у којој се знанци приликом сусрета на Стадуну или на Порпорели поздрављају са Адио! Шта хоћу рећи?

Цвијето Јоб, старији брат Игњатов (све према монографији Грге Гамулина), био је почетком двадесетог вијека некав ртав вође дубровачке младежи, редом пројугославенски, односно контрааустријски оријентиране. Кад је избио Први светски рат тад се Цвијето, студент у Бечу, пријављује за српског добровољца (Степинац, Крлежка...) те преко Италије и Грчке стиже у Србију, у Крагујевац, где се код војводе Степе уписује у српске редове. Војвода нема довољно оружја па добровољце ненаоружане шаље у ровове тако да многи од њих (па и наш несртни Цвијето) гину у јуришу. Свега осамдесет година касније (што, рекли смо, у правилу није довољно дуг период да би се начелна схваћања

стубоком измијенила), дубровачка омладина херојски ратује против југославенске (Кадијевићеве?) армије и црногорских добровољаца те у гранатирању Дубровника гине мој друг Милан Милишић, свакако један од највећих југославенских, српских и хрватских, писаца своје/наше генерације. У циглих осам десетљећа догодила се даље кардинална промјена у свијести и расположењу дубровачког пука те његова нова политичка идеја и оријентација више нема ни најмање везе са вјером, надама и заблудама младих сањара с почетка двадесетог вијека, са ставовима и жртвом Цвијета Јоба и његове дружине. Сад је Јобове замијенио Качић те он пише о Дакси, а Тоља о дубровачким Србима католицима. Нема Решетара, Ивана Божића, Јорја Тадића, Радована Самарџића, Мирослава Пантића, нема Ћирилице на којој се тамо штампао још у шеснаестом вијеку ако не и раније.

**Мало је која међу нашим регијама
тако и толико „ноторна“ као блага
и лирска Далмација, а „ноторна“ у
овом случају значи искључива. Има
бити да је то тзв. карактерна црта,
нешто што се јавља и на другим
мјестима, али се мало где плаћа
тако скупом цијеном**

Дугачка је Далмација. Од Превлаке до Велебита протеже се сличан крајолик. Није особито познат податак да су Имотски и Ливно дали понајвећи број „шпанца“, бораца у редовима интернационалних бригада у шпањском грађанском рату, али јест познат податак да су Далматинци под Крстуловићевим и Кукочевим војством изгинули на Сутјесци у петој офанзиви. Питање сад гласи – ако је све то ноторно да ноторније не може бити, како је и зашто је дошло до драстичних помјерања казаљке на бусоли? Како је исток постао запад? Како се у Сињу алкарски војвода Бруно Вулетић прометнуо у Мирка Норца? Како је Мико Трипало постао Желько Керум, а Владимир Назор академик Иван Арапица? Је ли могуће да је партизанска Макарска мог дјетињства постала усташка Макарска оне чемерне Хловерке чија је молба за учлањење у Партију у средњој школи била у рукама Звонка Храбара? Зар се херојски и трагични Први сплитски одред, изгинуо у врлетима Мосора, прометнуо у црну бојну Францетића и Бобана, у Чавоглаве над којима ганга дивљи Thompson?

Једни кажу да се то све збило јербо је Загора (Имотски, Ливно, Дувно и остало гумно) шљегла прико брда доље на море, али онај податак о „шпанцима“ руши такво тумачење. Нису се Влаји тукли за Франка венго противу њега. Други ће рећи да су превагу донијели повратници са Липара, али ни то неће бити тачно ако је истина оно што ми је Шувар говорио (да је неколицина са Липара почетком рата отишла у партизане).

А Стipe је био из Загвозда (као Иван Гаћe) па је казивао истину и само истину. Трећи ће рећи да је до преокрета деведесетих дошло због масакра над широкобријешким фратрима посљедње ратне зиме, али је моја матер Ливија – Лилика (носилац Партизанске споменице 1941) у Пlocама своједобно тискала документе у којима стоји да су се с фратрима носили Неретвани, највећма Хрвати. Четврти ће наћи да је за све крив Слободан Милошевић (Добрица Ђосић, Јован Рашковић итд), односно великосрпски хегемонизам итд, али су са сплитске риве млађачни питомци ЈНА с мржњом бацани у море неколико година прије него што се на политичкој сцени појавио вожд Осме сједнице.

Не знам шта ће рећи пети, али што год буду рекли неоспорно је да је у овој епохи у Далмацији идеја љевица и југославенства изгубила битку те ће бити нужно да поновно протекне вијек или два, а можда и више не би ли се постојећи ужас урушio. Оптимисти држе да ће једини истински добитник у ратовима деведесетих на плавом Јадрану, католичка црква односно њена хијерархија (да не кажемо виши клер), одиграти пресудну улогу у задржавању постојећег стања или у његовој посвемашњој промјени. Не може бити сумње да ће у будућим збивањима њезино мишљење и став бити од великог значаја, али као што знамо Павелић ъу (славну Цркву у Хрвату) ништа није питао кад је с Мусолинијем углављивао Римске уговоре, а ни Туђман је такођер није консултирао кад је у Дејтону фрањевачку провинцију „Босну сребрну“ оставио на ћедилу. Зарад чеса су боси фратри, мала браћа и ујаци четири стотине година табанали Босном? Зар да имају чак два кардинала (Комарицу и Пуљића), а паствуе ни земље ниоткуд?

Сад ће неки питати како су у тој жалости прошли јадрански Срби (Матавуљ, Тесла, Десница...), а питање ће (тако постављено) бити погрешно јер су једни Рашковићи они Јованови, а други су Миркови и јер су једни у Шкабрњи чинили злочине, а други су пострадали на падинама Велебита недалеко Госпића, у Лори и околу ње и јер су се једни на тракторима запутили пут далеке Србије, а други се скутили по родном крају мањи од макова зrna. Статистика ће рећи да је нестанак Срба из Далмације на концу двадесетог столећа највећи поратни егзодус неког европског етничког, али професионални борци за људска права ту катастрофу неће назвати етничким чишћењем нити ће Теодор Мерон, тај јадни Јеврејин, у судбеном Хагу ратни злочин назвати његовим правим и јединим именом.

Напокон, ту је негде и милостива госпа Екумена. Ако се Европи (католичкој, православној и протестантској) посве примакне големи хиндуизам и не много мањи ислам, из нафтилана ће бити извађена формула о „крсту и некрсту“, о јединству кршћана обају закона, а Далмација је више него згодна да у те сврхе послужи као лакмус папир. Зар се нису ту недавно на далекој Куби нашли папа Франциско и патријарх Кирил? Стога стрпљиво, господо, стрпљиво. Сачекајмо да прође бар овај кратки вијек, који је недавно почeo, а у међувремену почујмо првог Далматинца, онога Тина из Вргорца што је складао не само „малена мјesta срца мoga, споменак Брача, Имотскога“ него и многе друге најљепше хрватске версе. Да не заборавим, он је своје прве двије (онајбоље) збирке („Колајну“ и „Лелек себра“) двадесетих година прошлога столећа објавио у Београду, на екавици и на Ћирилици. Јер је за разлику од данашњих ридикула знао шта ради.

ОТИШАО ЈЕ ЗАДЊИ ИЗВОРНИ ПРИПАДНИК СРПСКОГ ГРАЂАНСКОГ СЛОЈА У ХРВАТСКОЈ

БРАНИСЛАВ ЂЕЛАП – ДИЈЕТЕ СВОГ ВИЈЕКА

пише: Чедомир Вишњић

снимио: Јовица Дробњак

**Оно што смо ми данас оспособљени
препознати, послије свега, то смо
Брани Ђелапу дужни и признати.
Живио је дugo, а живио је углавном
окружен или непријатељима свог
свијета, или незналицама. Различите
врсте, али непријатељима. Тешка
судбина једног весељака**

Отишао је можда задњи изворни припадник српског грађанског слоја у Хрватској, који је, да ствар буде боља, велику већину свог дугог животног вијека провео у Загребу, унatoч револуцијама, национализацијама, побједницима. Породица поријеклом из данас пусте Мале Врановине код Топуског на Кордуну, у Загреб је стигла преко Мирковаца, гдje је рођен Бранин отац Ђорђе. Његов стриц Лазар, историчар и архивиста рођен је у Сремском Лазама. Ђорђе је, након шегртовања у Панчеву и код Куглија у Загребу, 1918. године отворио Издавачку књижару Ђелап и Поповац на Тргу краља Александра, Казалишном тргу, Тргу маршала Тита, да споменемо само имена из времена оца и сина Ђелап. Књижару ће 1926. године формално преузети Ђорђева супруга Ана и фирма ће од тада носити њено име.

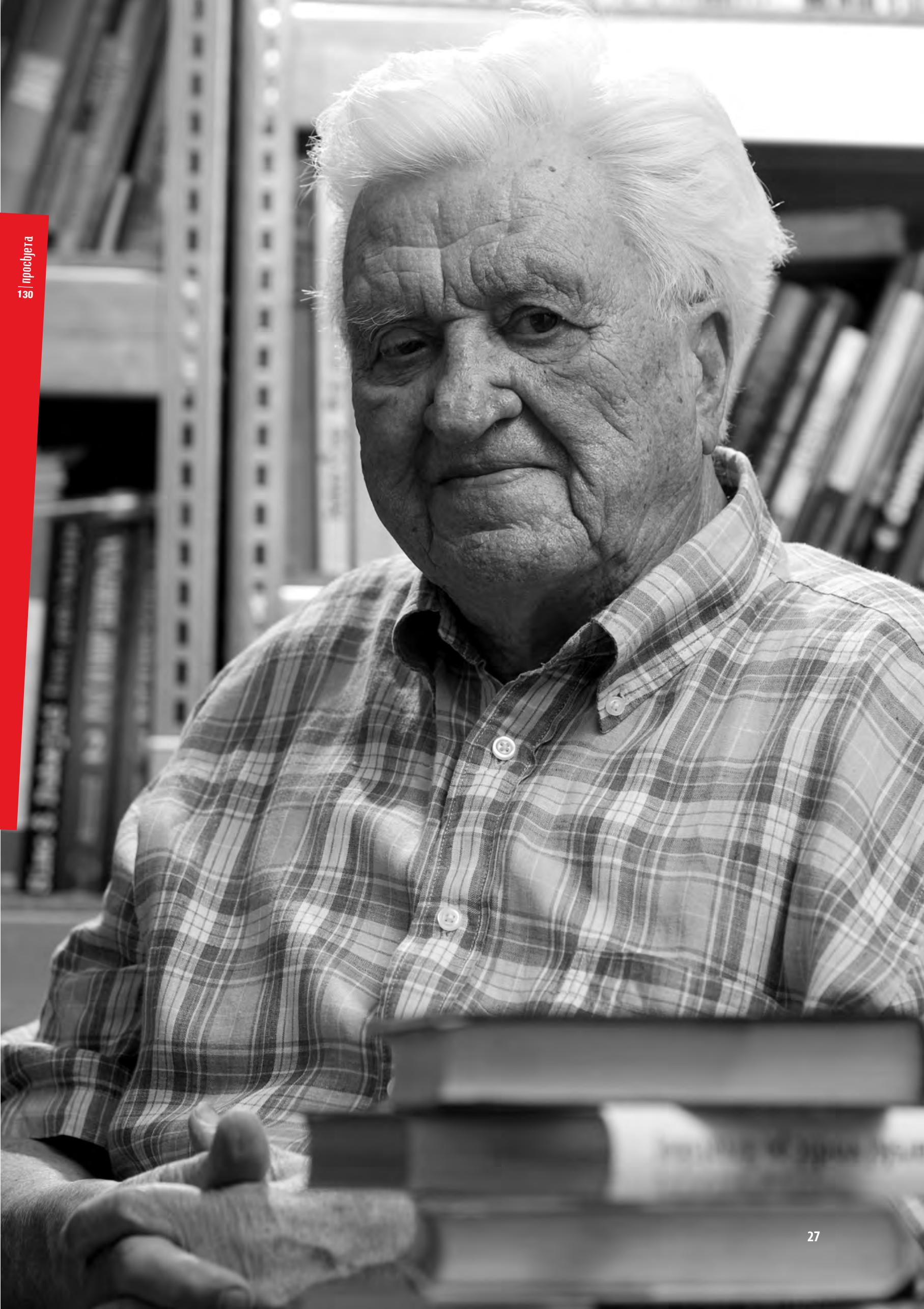
Први посао са којим је ушао у историју националне културе за Ђорђа је било у ратно вријeme издавање календара "Српско коло" за ту преломну 1918. годину. Сарадник у том подухвату му је био Милан Грчић, рођак и један од најближих људи Адама Прибићевића, уредник у истоименом листу и календару. У хрватску културу Ђелап је као издавач ушао на врата која ће касније бити препозната као велика, издао је прву Крлежину књигу "Хрватску рапсодију". (Сјећам се да је Владо Ивковић нарочито волио пецнути Брану и подсетити га на чињеницу како он у својој, иначе сјајној, библиотеци има примјерак овог календара, а Бране, не.) Али ово су накнадно препознате вриједности, Ђелапова се издавачка књижара легитимирала издањима која су била круна предратног југославенског национализма; монографијама Косте Страјнића о Мештровићу и Српским задужбинама.

У то исто вријeme у Загребу, пар стотина метара источније Зорка и Вељко Васић су издавали низ књига српских народних пјесама у избору Лазе Поповића. Било је то вријeme побједника, прво од многих у 20. вијеку. Ђорђе ће послиje издавати широк избор домаћe и свјетске књиге; Ле Бона, Мирка Кус-Николајева, Савића Штедимлију, Душана Ђукића. Велику пажњу ће привући превод Жидовог "Повратка из ССР-а", који ће најприје забранити тадашњи министар унутрашњих дела, поп Корошец, због теме Советског Савеза, а послиje 1945. и нове власти, због обраде теме. Књижара ће преузимати и дистрибуирати књиге загребачких љевичара, Стевана Галогаже и Предрага Митринovića, а непосредно пред почетак новог великог рата издаћe и двијe књигe класичнog ауторa хрватске љевице Аугуста Цесарца, "Син домовине" и "Код совјетских малих народа". Дио тиража ове друге је у складишту преживио рат и распродан је послиje 8. маја 1945. године.

Бране је послиje причао како је он као дјечак сједио уз оца, кувао каву и живио у кругу овог дијела интелектуалне елите. Зато је подсећање на оца Ђорђа и мајку Ану неизbjежно кад се говори о њиховом сину. Период њиховог мање-више слободнog рада је био његов формативни период. Он ће наставити њихов посао на начин и у мјери у којој је то у новом времену било могућe, али стално ће се код њега осјећати нека жал за бившим добрым временима, кад је као дијете ишао у основну школу у Боговићевој улици, некада српску, кад му је Миленко Ђурић радио портрет, као и оцу, који је чувао до задњег дана.

О ратном периоду свједочанство је оставила Ана Ђелап у документу "Кронолошки преглед рада и прилика Књижаре А. Ђелап", којим се безуспјешно у фебруару 1946. покушавала обранити пред новим ослободиоцима. Исписујемо занимљивају мјестa: „У то је дошао рат и 10. април 1941. год. Истога дана претила је Мачекова заштита под нашим прозорима: 'Још ће ноћас Ђелап добити бомбу.' Склонили смо се код мајке, гдje је остао мој муж до 14. ИВ 1941. Када га је тога дана тражила полиција, није га нашла код кућe, револвером је пријетила нашој дјевојци Драгици Видовић... те су одвели њу и нашу 17-годишњу кћерку на полицију. Трчала сам на полицију, али ми рекоше: 'Вас не требамо већ вашега мужа и док он не дође кћерка ту остаје.' Истога дана отишао је на полицију и како је онда отишао, кућi се није враћао све до српња 1945. Наша кћерка Ксенија била је прва од Срба у усташком затвору и како су тога дана многи придолазили, то су јој сви ухапшени Срби, када су чули да ће кућi, предали накит и новац, који је изнијела и повраћала њиховим породицама. Мој муж Ђорђе био је са Србима заточен у Керестинцу, након тога шупиран у Винковце за ере кољача Тоља, који га је држао најприје у узама, а касније се је морао по 5 пута дневно јављати њему. Када су настали покољи Срба по Хрватској, бојећи се за његов живот и живот сина, отпутовала сам са сином у Винковце, и оданде су се обожица кришом са кривотвореним пропусницама пребацили у Београд и остали тамо у емиграцији...“

Ана је као "рођена католкиња", како сама каже за себе, успјела повратити и отворити књижару почетком 1942. године. Свједочећи о ратном времену Ана пише: "За читаво вријeme НДХ нисам похађала казалиште, кино ни локале, паче ни у шетњу ради самог здравља нисам излазила – само да не долазим у контакт са оним одурним свијетом, који су загадили и

заразили наш Загреб. То све може доказати моја ужа околина. Хватана сам као таоц 10. априла; легитимације, нити пропуснице нисам могла добити, а на полицији сам била евидентирана са отиском прста. Кћерка ми је била у затвору год. 1943. ради везе, и након што су је пустили годину дана била лијечена по дру Хорвату на живцима. Њезин пријатељ и друг Александар Џек отишao је 1944. у партизане, она ради здравља није могла, али је њега испратила, као што смо и многе наше пријатеље..." Пише да је слала велике количине папира партизанима са пок. Стевом Воркапићем, да није хтјела користити познанство из дјетињства са Маром Павелић, ни кад је у питању био живот рођеног дјетета.

Анина позиција у овом документу је једноставна, обрамбена, али у свему што пише она говори своју истину. Данас је тренутак да забиљежимо да је неке ствари, из лако разумљивих разлога заобишла, а питање је и колико је била упозната са свим детаљима. Наиме, траг ратном животу породице Ђелап проналазимо у ратном архиву УДВ-е/СДС Хрватске у накнадно створеном елаборату о "Југославенском револуционарном покрету у Хрватској" (ЈУРЕПОХ), створеном од соколашке омладине југославенске оријентације, негде на раскршћу љотићевског и равногорског разумијевања ситуације. Сви су Ђелапи били заклети југославенски Соколи. Унаточ неким озбиљним политичким недоумицама, нема сумње, ЈУРЕПОХ је био орган покушаја ширења утјецаја покрета Драже Михајловића на Хрватску. На челу тог покушаја је био мајор Жарко Тодоровић, а руководство за Хрватску су чинили: др Станко Тончић, Матијашић Драган, Гатин Јуре, адвокат, Хољац Виктор, сви стријељани од партизана, осим Тодоровића. Елаборат даље каже да је веза у Београду овог покрета био књижар Ђорђе Ђелап, а у чланству у Загребу је и његова кћерка Ксенија и син Бранислав. Члан покрета је и новинар Хрвоје Маџановић који је на саслушању изјавио како су они 1942. почели на гештетнеру издавати лист "Словенско братство" и како је "цијели садржај листа писао (он) лично". Маџановић је иначе био зет Ота Гавранчића, исто познатог соколаша, којег су убиле усташе.

У УДБ-ином приказу ствари и дogađaja за све је од почетка знала њемачка обавјештајна служба, а Фигурић, шеф војног редарства НДХ, је на саслушању изјавио како је читава ЈУРЕПОХ "била у служби Интелигенс Сервиса". У свему томе је вјероватно и нешто истине, али далеко изнад нивоа тадашњег разумијевања наших актера. У сваком случају, половином 1943., вјероватно због наредбе да се сви свеучилиштарци морају јавити у хрватску војску, ЈУРЕПОХ је кренуо у акцију. Елаборат каже: "Руководство ЈУРЕПО пристаје на предлог Тончића да се пошаље 50 загребачких студената који су били организирани у омладинској акцији ЈУРЕПО, у четничке редове у Српске Моравице, с мотивацијом, да би то имало особити политички ефекат да се у међународној јавности докаже, да у четничким војним формацијама, не учествују само Срби, него и Хрвати..." Један од информатора у реконструкцији говори о расплету: "Ђелап мл. стар око 26 год. мислим да је запослен у "Просвјети" не знам где станује. Ухапшен 1943. год. по усташкој полицији приликом раније споменутог пребацивања. Касније пуштен и наводно био у Бечу до конца рата. До самог хапшења те групе дошло је на съедећи начин: др Тончић је организирао цијelu групу и један од њих је требао на Зрињевцу добити пропусницу за путовање од неког 'Уроша'. Тај Урош је дошао али у пратњи са усташким агентима..." Тако су сви похапшени, а Хрвоје Маџановић ће послиje тврдiti како је дјевојка једног од њих, сина градског сенатора Бојића, одала свог момка пред одлазак у шуму уз услов да буде пуштен за пар дана. Изгледа

да је и у усташкој полицији било људи који су знали рангирати ствари и цијела је група третирана у складу са озбиљношћу подухвата. Ана се опет растрчала у потрази за везама, и у томе је тајна Ксенијиних живаца и Браниног научовања у ратном Бечу. Свакако су млади Ђелапи били велики сртници што су завршили у рукама усташке полиције, а не међу својим сународницима, јер би их ови вјероватно побили ко зечеве, ако не одмах, а оно за дviјe године. Све што смо касније слушали од Бране, свједочи да је он то накнадно разумио.

**Био је изузетан књижар,
одан управо том послу,
производње и пласмана
књиге. Пратио га је глас
човјека који у правилу није
читао оно што је бирао за
издавање, али је имао нос за
ONO на чему се може
новац зарадити**

За слој којем су они припадали ни 8. мај 1945. није донио слободу ни смртење. Против Ане и Ђорђа поведен је поступак на Суду за заштиту части Срба и Хрвата и преко Земаљског завода за утврђивање ратних злочина код Окружног суда. Ана је саслушана 24. 01. 1946., а дан касније проведена је секвестрација над књижаром и цјелокупном имовином брачног пара Ђелап. Књижара је запечаћена, а инвентиру је водио нови управитељ Хуснија Ченгић. Ана тврди да су они жељели своју фирму укључити у "Просвјету", али од тога није могло бити ништа и преузела ју је државна кућа, Накладни завод Хрватске. Тужан, закључни парадокс ове породичне ситуације лежи у чињеници да је на kraju платила она која је све чинила да спаси своје Србе. На типизираном судском процесу Ана је осуђена на dviјe godine prisilnog rada, zbor "privredne saradnje sa njemackim okupatorom".

Све је ово морало оставити дубоког трага у души младог човјека. Трагове таквих расположења затекли смо и ми млађи, након што се у Хрватској завртио још један револуционарни карусел. Сјећам се да смо ми у једном од првих ратних бројева обновљеног часописа "Просвјета", на вијест о његовој смрти објавили велику ратну фотографију Ђанице Опачића. Бране се љут спустио к нама у подрум у којем је била редакција. Показивао је фотографију, љутито нас питао; знамо ли ми што је то било, на што је личила та побједа 1945. за људе попут њега... Ми смо га гледали, неспоразум је био озбиљан и превазиђен након што смо понешто научили и боље се упознали. Јануара 1995. Бране Ђелап је поднио оставку на мјесто члана Главног одбора Друштва. Био је огорчен што се не прогоне људи који су покрали вриједне уметничке слике из наших просторија, што се одлучније не боримо за имовину коју су нам одузели комунисти, али прије свега; "што је присутан некритички однос према дјелатности Друштва у периоду владавине бившег режима а што је дошло нарочито до

изражаја приликом обиљежавања 50-годишњице оснивања Друштва, када су на свечану сједницу биле позване и особе које су управо томе Друштву нанијеле највећу моралну и материјалну штету..." То се могло односити само на Душана Драгосавца и Војина Јелића, који су као руководиоци Друштва били одговорни за предају "Борби", загребачком издању тог листа, "Просвјетине" штампарије, наследнице некадашње "Српске штампарије" Загреб. Према Друштву и његовој историји имао је подвојен однос, али наступаје као заштитник и законити наследник целокупне традиције и културе загребачких Срба.

У поратном времену околности су биле такве да је Бранислав Ђелап ипак логично посао нашао код Богољуба Рапајића, који га је примио у "Просвјетину" књижару. Већ 1951. године именован је пословним тајником Удружења издавача и књижара Хрватске, а 1953. Војин Јелић га представља Главном одбору као новог руководиоца наше књижаре. Почетком 50-их, након политичког лома и промјена у привредном систему Друштво је остало без новца којег су му до тад уплаћивале књижара и штампарија, којима је оно било АОР и требало је живјети од продаје својих производа. То ће бити специјалност и опредјељење Бранислава Ђелапа, који није вјеровао у новац пореских обавезника. Био је изузетан књижар, одан управо том послу, производње и пласмана књиге. Пратио га је глас човјека који у правилу није читao оно што је бираo за издавањe, али је имаонос за онa на чemu сe можe новaц зарадiti. У његовој вријеме "Просвјета", кућa чијe јe име увијек посебно звонило u ovom gradu, заистa живjela na tržištu i još od toga izdržavala naционалnu мисијu, u mjeri u kojoj je to bilo moguće. On i њegov посао били су једини реалан ослонац Станку Кораћу који је тако покрiven објављивао своje радove, али и збирke, Jелене Буинац, Здравка Крстанoviћa, Драгана Божићa, Небојше Деветакa, Дивне Зечевићi, Милоша Кордићa, Луке Штекoviћa...

Све је то Бранислав Ђелап покривао својим хитовима; серијом Ладламових романа, Златном књигом ногомета, Шаховском енциклопедијом, Гинисовом књигом рекорда, Бремовим Жivotom животиња, Казановиним Мемоарима, и, наравно, чувеним Фигурама венерис, које су изашле у небројеним издањима. Отворио је серију одлично продаваних књига популарне и алтернативне психологије. Паралелно су излазили и класици; изабрана дјела Ремарка и Максима Горког, Владана Деснице и Густава Крклеца; затим савремена свјетска литература, Труман Кепот, Саројан, Ориана Фалачи. Уз ове преводе везане су бројне анегдоте о његовој вјерној сарадњи са преводиоцем Бранком Буџалом, човјеком значајног културног доприноса и интригантне биографије. Бране је послије причао да је свој издавачки пут отворио књигом "Руски у сто лекција", што је 1947. године био одличан уреднички избор и књига је била пар година беспримјеран хит, а велики је успјех постигао књигом, као саиздавач, "Било је часно живјети с Титом". Успјех није био само присилно комерцијални, него и више од тога. Тих 80-их година "Просвјета" је егзистирала виртуално, била је друштвено беспомоћна и запријетила је реална опасност да студентско КУД "Иван Горан Ковачић" преузме дворану у Прерадовићевој улици, у којој је већ увјежбавало своје кореографије. Бране се, као добар познавалац система у којем је радио и живио, досјетио јаду и у дворану смјестио комплетан тираж реченог, посвећеног наслова и још тамо послао двоје запосленика свог рачуноводства, да баш тамо остварују своја самоуправна радничка права. Дворана је спашена.

У обновљеном раду Друштва, крајем 60-их, био је уз Владу Ивковића, адвоката и Душана Калембера, синова угледних старих самосталaca,

својеврсни "остatak грађанских снага", како се то некад говорило, и на што је он увијек био поносан.

Посебно су поглавље у причи о њему, сајмови књига. Увијек је радо причао о томе како је он један од организатора првог "београдског сајма књига", који је приређен 1956. године у Загребу. Тај случај је аспект једне шире епизоде из историје Југославије, без директне везе са нашим Браном, али да се укратко подсетимо. Пише о томе у једном броју "Критике" из 1970., Славко Голдштајн у тексту "Нацрт за Вецину биографију". Тада, половином педесетих, заправо 1955., градоначелник Загреба Веџо Хољевац је донио одлуку да се загребачко сајмиште измјести са простора стиснутог између три жељезнничке пруге и храбро отишао на пољане преко Саве. У исто вријеме је у Београду започета изградња новог сајмишта и Веџо Хољевац је одлучио "да дословце војнички мобилизира цијелу загребачку грађевинску индустрију и заинтересирану привреду". Сви су морали све подредити изградњи Велесајма, "мобилизирана је и радна снага, потребни стручњаци напросто су заједнички прекомандирани на ове послове..." Градоначелник је и по ноћи обилазио градилишта, радило се од прољећа до јесени у три смјене. На крају, Велесајм је на вријеме изграђен, свечано отворен у заказани дан и био је "право градитељско чудо у нашим тадашњим приликама". Дио тог постава је био и сајам књига, већ идуће године пресељен у Београд, вјероватно политичком логиком, али и као израз чињенице да је већ тада београдско издаваштво остварило доминацију на југославенском тржишту. У сваком случају, сајмови су били Бранина слабост, у том се жамору добро осјећао, много је добрих идеја и послова донио из Франкфурта, а у Београд је ишао све док се икако могао кретати.

Бранислав Ђелап је био човјек окренут животу и животној радости, али волио је изабрати облике који су му највише одговарали. Био је страстан путник и планинар, нема свјетског врха око којег се није потрудио, његови запосленици и данас причају како нису ни знали где је, кад је отишао на Тибет. Огромну архиву филмова поклонио је планинарском друштву "Велебит". Био је велики добротвор "Просвјетине" библиотеке. У неколико је наврата поклањао велике количине књига, донирао је новац за библиотечне полице, нудио свој аутомобил. Волио је подсећати на несретну судбину библиотеке формиране послије рата и растурене 1953. године. Сви смо га у Друштву сматрали великим претком и радо га гледали.

Увијек је стриктно водио рачуна о свом и нашем мјесту на размеђу двију култура, имали смо стално дојам да му је у томе мајка Ана била незаобилазан маркер. Под крај је живио на духовној релацији; Загреб, којег је волио, којем је припадао, али којег је опет све теже препознавао; Београд, којег је волио, у којег је бјежао, где су му пријатељи и исписници живјели које је цијенио над све остale (Дејан Медаковић), али којем ипак није до kraja припадао. Данас га видим kroz dviјe његove жељe. Bio sam prisutan kod њegovog zadnjege doniraњa kњige библиотеци Dруштva. Iako već slab, ipak je пожелиo задржati неке наслove. Видио sam da uglavnom stavlja pred себе kњige Василија Крстићa, којe јe добивао sa посветамa. Na drugoj strani, давно је изговорио жељe да сe сa њim nad gробom oprostimo pjesmom "Excellsius", Силвија Страхиимира Крањчевићa. Такав је био Bранe Ђелап.

Оно што смо ми данас оспособљени препознати, послије свега, то смо му дужни и признати. Живио је дugo, а живио је углавном окружен или непријатељима свог свијета, или незналицама. Различите врсте, или непријатељима. Тешка судбина једног весељака.

**50. GODINA ZAVODA ZA PROUČAVANJE
KULTURNOG RAZVITKA U BEOGRADU**

KO IMA PRAVO NA KULTURU?

PIŠE: Bojan Munjin

Današnja slika kulture Srbije u očima naučnih istraživača Zavoda više je nego kompleksna: ona izgleda impresivno ali – u odnosu na nepovoljne okolnosti

Korice časopisa *Kultura* br. 146

Kako izgleda krvna slika kulture u Srbiji danas? Naravno, u vrijeme krize kulturi nigdje ne cvjetaju ruže, čak ni u evropskim metropolama, a balkanski vilajet, koji je bio podijeljen, kako je to ironično govorio Krleža, na „hrvatsku kulturu“ i „srpsku artiljeriju“, danas dijeli zajedničku sudbinu lošeg stanja u sferi lijepih umjetnosti i kulturne nadgradnje.

Glavna institucija za mjerjenje tog takozvanog *DNK* u kulturi Srbije je Zavod za proučavanje kulturnog razvijanja. Radi se o vrlo staroj i uvaženoj instituciji koja je prošla različite državne sisteme i političke režime, ali je uvek bila sastavljena od dovoljne količine intelektualne sive supstance da bi mogla donositi meritorne zaključke o mnogim fenomenima u kulturi Srbije. Smještena je u nevelikoj, ali lijepoj i ukusno uređenoj trokatnici u najstarijem dijelu Beograda, na Dorćolu; vrlo blizu je Kalemeđan, historijsko-kulturni kompleks prvoga reda, tu je i Dunavski kej, a nešto je dalje Skadarlija i Kosančićev venac, poznat iz one čuvene knjige Slobodana Selenića. Zavod je smješten u ulici čudnog naziva, Rige od Fere broj 4, iza čega se krije ime Antoniosa Kiriazisa, legendarnog borca iz 18. vijeka za oslobođenje Grčke od Otmanskog Carstva.

U Zavodu je oko 25 zaposlenih od kojih je 15-ak istraživača raznih profila među kojima ima etnologa, povjesničara, teoretičara umjetnosti, psihologa... Ono što oni danas proučavaju je stanje kulturnog fonda, mapiranje institucija kulture u Srbiji i potrebe građana za kulturom, status cirilice, tradicijski običaji i još mnogo toga. Ono što mnogi intelektualci, u Srbiji i šire, mogu uočiti je da svako malo iz ovog zavoda dobivaju pozive za predstavljanje novih knjiga, rezultata istraživanja, problemskih tribina ili najava novih projekata.

Iza ove ugodne vanjštine krije se čitava povijest jedne institucije kojoj nisu uvijek cvjetale ruže: Zavod je osnovan 1967. godine u trenutku, kako kažu njegovi osnivači citirajući Pierrea Bourdieua, „bez historijski stvorenenog kulturnog legitimiteta“, jer naučne tradicije u ovom polju istraživanja nije bilo. Ipak, konkretno vrijeme, osim društvenih prilika, čine i pojedinci: prvi direktor Zavoda bio je Stevan Majstorović (1921-1988), intelektualac raznorodnih afiniteta, osnivač i urednik NIN-a i lista „Danas“, prevodilac i putopisac. Što se tiče specifičnosti vremena, ono je krajem 60-ih definitivno bilo sazrelo za jednu novu generaciju intelektualaca koja je željela istraživati i upoznavati druga mišljenja, ne zadovoljavajući se više pojednostavljenim ideološkim dogmama. Bilo je to vrijeme u Jugoslaviji i Srbiji koje možemo nazvati nekom vrstom eksplozije intelektualne značajke i političke slobodoumnosti. Vrlo brzo dogodila se i slavna '68. koja je predstavljala golemi zamah prema kulturnoj demokratizaciji i razlistavanju novih ideja svugdje u svijetu, na čemu je i beogradski Zavod za proučavanje kulturnog razvijanja započeo svoj život. Radovi prve generacije istraživača ticali su se, na primjer, iskustava domova i centara za kulturu ili narodnih sveučilišta, koji su, prema konceptu francuskog ministra kulture Andréa Malrauxa da „svaki grad treba imati umjetničku trupu“ – nicali posvuda u Jugoslaviji. Radovi su se također bavili životom na selu, radničkom i seoskom omladinom i brojem visokoobrazovanih ljudi, kao i kulturno-umjetničkim društvima i intenzitetom umjetničke produkcije.

Među istraživačima i vanjskim suradnicima zavoda isticali su se teoretičari poput Trive Indića, Sonje Liht, Nebojše Popova, Veselina Ilića i drugih, čija će imena ostati značajna u javnom životu Srbije do naših dana. Također,

Tribina o kulturnom razvitu

Galerija Zavoda za kulturu

jedna od ključnih točki Zavoda je i časopis za teoriju, sociologiju kulture i kulturnu politiku, pod nazivom „Kultura“, koji je u proteklih 50 godina izlaženja odigrao neprocjenjivu ulogu, kako za mnoge generacije intelektualaca na ovim prostorima, tako i za sliku južnoslavenske sredine u očima inozemnih kulturnih promatrača. Časopis je pokrenut 1968. godine a 10 godina kasnije njegov glavni urednik Trivo Inđić zapisao kako mu se čini da je neophodno „raditi na koncipiranju jedne nove, demokratske, pluralne i promišljene kulturne politike i na njenom utemeljivanju kao naučne i akademске discipline, jer je u poslovima kulture uvek bilo više improvizacije, diskontinuiteta i nadahnuća, nego smišljenog, kontinuiranog i metodičnog rada i programa.“ Najbolji dani ovog časopisa u 80-ima bili su u trenutku zamaha sociologije kulture kao discipline: od prvog broja bili su zastupljeni prevodi tekstova značajnih stranih autora i domaćih teoretičara koji se oglašavaju sa novim idejama i pristupima kulturi. U časopisu koji od svog osnutka izlazi tromjesečno i koji je do sada izašao u oko 150 brojeva objavljivali su, između ostalih, Bogdan Bogdanović, Ješa Denegri, Milan Kangrga, Dobrica Čosić, Ranko Munitić, Ivan Čolović, Milena Dragičević Šešić i mnogi drugi, odnosno čitava plejada najznačajnijih kulturnih radnika sa ovih prostora.

Zavod je stara i uvažena institucija koja je prošla različite sisteme i režime, ali je uvijek bila sastavljena od dovoljne količine intelektualne sive supstance da bi mogla donositi meritorne zaključke o fenomenima u kulturi Srbije

U prve dvije decenije svog života Zavod se razvijao na krilima mlađih intelektualaca koji su smatrali da imaju „pravo na kulturu“, ali isto tako ova je institucija moralna krčiti put kroz uske administrativne ulice samoupravnog socijalizma, često dokazujući svoje ispravno lice političke podobnosti. Taman kada je uspio uspostaviti stabilne i pouzdane veze sa kulturnim i akademskim institucijama u zemlji i inozemstvu, došle su 90-e kada je Zavod morao proći teška iskušenja disolucije Jugoslavije i bolne rezove političke i ekonomskе tranzicije. U tim godinama bilo je relativno čestih promjena direktora na čelu Zavoda (jedno vrijeme na njegovom čelu bio je i renomirani profesor beogradskog FPN-a Vukašin Pavlović), kao i čestih udara raznih proturječnih političkih i kulturnih tendencija. Ipak, Zavod je unatoč svemu, kako piše u njegovoj monografiji iz 2012. godine, „bio pouzdan vodič kroz vreme i sve one mene kroz koje je ustanova prolazila na svom četrdeset petogodišnjem putu.“

Sudbina reprezentativne kulturne institucije u Jugoslaviji, odnosno Srbiji, kakav je bio i jest Zavod za razvoj kulture, oslikava šire gledano so-

cijalnu poziciju kulture na ovim prostorima, koja je često bila pritisnuta rigidnom ideologijom, opterećena poviješću, međunacionalnim trvenjima i društvenom neprosvjećenošću. Pojam kulture „kao nečega po sebi“, kako je to svojedobno formulirao Raymond Williams, nije uvijek bila razumljiva kategorija u „zemlji radnika i seljaka“, jer u sebi nije imala dovoljno zahtijevanog plebejskog zanosa i populističke širine, kao ni političke „ispravnosti“ i doktrinarne strogosti. Sve preko kulturnog stvaralaštva koje je poticalo od trudbeničke baze i „poštene inteligencije“, dugo se godina u Jugoslaviji smatralo nerazumljivim i politički sumnjivim. U zemlji, dakle, gdje nije bila baš jasna misija kulture, beogradski Zavod za proučavanje kulturnog razvjeta neprestano je morao tražiti svoj identitet i dokazivati svoju funkciju. S obzirom da se Srbija decenijama mučila oko iole racionalnog planiranja kulturne proizvodnje (jednako kao i sve ostale jugoslavenske republike), te da ni danas nema sveobuhvatnu strategiju kulturnog razvoja i definiran pravac razvoja kulturne politike, pojam teškoće kao načina djelovanja bila je upisana u ličnu kartu Zavoda, ali je na taj način rasla i njegova vrijednost. Bila je to putanja u cik-cak liniji: brižljivo sakupljanje dokumentacijske građe istraživača Zavoda u 80-ima na primjer o stanju kulture u Beogradu i drugim gradovima bilo je u nekim drugim periodima zaustavljeno „zbog nezainteresiranosti“, kao što nikada do kraja nije realiziran kapitalni projekt „Atlas kulture Srbije“. Cilj ovog projekta savršeno se uklapao u misiju Zavoda da na atraktivan način prikaže historijski razvoj kulture na čitavom području Srbije i ukaže na aktualno stanje kulturnih resursa. Među istraživanjima koja su u to vrijeme ugledala svjetlo dana ističu se „Razvoj kulture u SR Srbiji 1971-1980. godine“ i „Samoupravno planiranja kulturnog razvoja u opštinskim organizacijama udruženog rada kulture za period 1981-1985. godine“.

U Zavodu je oko 25 zaposlenih od kojih je 15-ak istraživača raznih profila koji proučavaju stanje kulturnog fonda, mapiranje institucija kulture u Srbiji i potrebe građana za kulturom, status cirilice, tradicijske običaje...

Probijajući se između profesionalnih šansi i društvenih neprilika, Zavod za proučavanje kulturnog razvjeta nekako je po definiciji bio usmjeren da bude veza između zamišljene kulturne politike i konkretnih kulturnih djelatnosti. Konačno, 1997. godine, misija Zavoda definirana je kroz naučno-istraživačku djelatnost, što se u dopunjenoj verziji, 2005. godine definiralo „istraživanjima i eksperimentalnim razvojem u društvenim i humanističkim naukama, kao i istraživanjem tržišta i ispitivanjem javnog mnjenja.“ Naj-

kraće rečeno, najuspješniji i najujednačeniji segmenti produkcije Zavoda danas su istraživanje kulturnog razvoja i izdavačka djelatnost. Osim toga, Zavod svoju višedecenijsku kompetentnost kao istraživačke ustanove potvrđuje i dugačkim spiskom naručilaca projekata, kao i organizacijom internacionalnih i lokalnih konferenciјa i tribina.

Što konkretno danas radi Zavod za razvoj kulture Srbije? Kako je sakupljanje i obrada dokumenata iz područja aktualnog stanja kulturne proizvodnje bila od početka jedna od strateških aktivnosti Zavoda, tako se ova institucija i danas bavi tim poslom, ali sada pod nazivom e-Kultura. Koordinatorica projekta Bojana Subašić, u razgovoru za Prosvjetu kaže kako se radi o zamašnom profesionalnom naporu Zavoda da se prikupe relevantni podaci o apsolutno svim kulturnim institucijama na području Republike Srbije; tip djelatnosti, materijalni i specijalizirani resursi, broj zaposlenih, financijsko stanje i trenutna aktivnost, kako bi se na temelju takvih pokazatelja moglo praviti razvojne analize i stručne preporuke, koje bi u nekoj vrsti lokalne i globalne kulturne politike u Srbiji mogle biti od koristi. Naravno, da bi se napravio adresar „baš svega“ što postoji u kulturi Srbije, potreban je i poseban jezik znakova, specifična kategorizacija i razlikovanje je li nešto udruženje građana, kulturno-umjetničko društvo, privatna institucija u kulturi ili sve to zajedno. Najveći problem je održavanje adresara i ažuriranje podataka: trenutno u bazi podataka postoji oko tri hiljade institucija kulture koje se svakodnevno mijenjaju i traže stalne intervencije i dopune. Osim toga, da bi imali reprezentativni pregled nad e-Kulturom, Zavod mora neprestano komunicirati sa Statističkim zavodom Srbije i specijaliziranim institucijama, a mora imati i adekvatnu tehničko digitalnu podršku, kao i raspoloživo osoblje da bi takav sistem uopće mogao raditi. Tko su korisnici ovih podataka? To su istraživači u različitim projektima, međunarodnim i domaćim, kulturni forumi svjetskog kalibra na čelu sa UNESCO-om, akademska zajednica, studenti, te državne institucije i lokalne zajednice i gradovi.

Sljedeći projekt Zavoda su Kulturne industrije, dugoročni projekt koji se bavi analizom pojedinih segmenta kulturne proizvodnje; izdavaštva, kinematografije i kino prikazivačke djelatnosti, kreativnog dizajna i medija. Projekt ne želi samo zabilježiti trenutno stanje u ovim oblastima nego i nizom preporuka, kako Ministarstvu za kulturu Srbije i lokalnim partnerima, tako i Regionalnom savjetu jugoistočne Evrope (Regional Cooperation Council, Sout East Europe) ukazati na moguće trendove razvoja. Što se tiče tako popularne sfere kao što je na primjer kino, Zavod bilježi neku vrstu kulturno-civilizacijske drame koja je prisutna i drugdje u regiji kada je u pitanju prikazivanje filmova: stara, popularna kina, koja su bila tradicionalna okupljališta naročito u manjim gradovima, propadaju a nova digitalizirana tehnika nije još u dovoljnoj mjeri ušla u male i seoske sredine. „Broj gledalaca na primer u gradskom bioskopu u Pančevu ne prelazi brojku od 30-ak po projekciji jer ljudi ne vole da gledaju tehnički loše filmove ali taj bioskop je jedno od glavnih mesta okupljanja u ovom gradu“, kaže već spomenuta Bojana Subašić.

Posljednjih godina Zavod se bavio iznimnom važnim i periodičkim mjerjenjima nivoa kulturnih potreba i participacije građana Srbije na tom području. Ogledni primjer takvih istraživanja je zanimljivi projekt pod nazivom Kulturne prakse građana Srbije iz 2011. koji je pod stručnim vodstvom sociologa Predraga Cvetičanina i suradnice Zavoda Marijane Milankov, vrlo

dobro izmjerio trendove interesa i afiniteta građana prema određenim kulturnim i umjetničkim obrascima. Brojčani podaci, koji se nisu bitno mijenjali do danas, uvjerljivo stvaraju sliku o kulturnoj krvnoj slici i vitalnosti pojedinih trendova. Tako, prema rezultatima istraživanja, omiljeni načini provođenja slobodnog vremena u Srbiji su mahom besplatne aktivnosti poput gledanja televizije, čitanja, boravka u prirodi, bavljenja sportom ili druženje sa prijateljima i porodicom. Istraživanje je pokazalo da dvije trećine stanovnika Srbije može da izdvoji najviše 2.000 dinara mjesечно (15 eura) za zadovoljenje svojih kulturnih potreba, ali i to da oko šezdeset posto ispitanika čitavu godinu dana nije posjetilo nikakve kulturne događaje. Čak trećina anketiranih nije znala tko je Danilo Kiš, niti su čitali njegove knjige. Tko je Biljana Srbljanović, najznačajnija suvremena dramska spisateljica u Srbiji, nije znalo pedeset sedam procenata, dvije trećine nisu znale tko je David Albahari, dok o Marini Abramović ništa ne zna čak sedamdeset sedam posto ispitanika. S druge strane, gotovo da svi ispitanici znaju tko su zabavljaci poput Lepe Lukić, Predraga Živkovića Tozovca, Svetlane Cece Ražnatović, Jelene Karleuše ili Željka Joksimovića. Što u ovakvom slučaju radi kulturna politika? Sociolog Cvetičanin u zaključku istraživanja napominje: „Poanta kulturne politike je da svakome pruži najbolje od onoga što pripada njegovom kulturnom modelu ali i da omogući ljudima da se upoznaju i sa elitnom umetnošću.“

**Čak trećina anketiranih
ispitanika nije znala tko je
Danilo Kiš. Tko je Biljana
Srbljanović nije znalo 57
procenata, dvije trećine nisu
znale tko je David Albahari,
dok o Marini Abramović ništa
ne zna čak 77 posto ispitanika**

Takva kulturna politika u Srbiji, ali i u cijeloj regiji, praktično ne postoji jer izvan metropola kulturnih sadržaja praktično i nema. Tako samo 10% općina u Srbiji mjesечно ima pet i više kulturnih događaja, a mnogi domovi kulture iz vremena socijalizma danas su zatvoreni ili zjape prazni. Usporedite radi, nedavna panika u javnom prostoru Hrvatske izazvana podatkom da 45% njenih građana u godini dana ne pročita ni jednu knjigu govori o identičnom problemu: o tragičnoj i kroničnoj osiromašenosti društva posljednjih 20 godina i nebrizi političke elite za sustavni razvoj obrazovne i kulturne sfere društva. Šire gledano, politika je kulturu ponovno „upotrijebila“ na karakterističan način, o čemu je svojevremeno pisao i Ugo Vlaisavljević, profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu: „Nakon ratova na ovim prostorima elite su kulturu sravnile na ‘nacionalnu’ mjeru pa danas svaka nacija ima svoju kulturu, svoj identitet, svoju historiografiju i svog neprijatelja....“

Sociolog Cvetičanin također u svom istraživanju pokazuje ovaj utjecaj: „Umesto da se prizna različitost kulturnih praksi, one su uvučene u društvene sukobe i dobivaju tretman političkih vrijednosti. I tu nastaje priča o dve Srbije ili o nekoliko Srbija, pri čemu svaki pol tvrdi da je politički ispravniji.“ Kakav bi bio poželjni kulturni model za Srbiju ali i za regiju? O tome Cvetičanin kaže: „Kulturna decentralizacija morala bi biti cilj, a politička i fiskalna decentralizacija trebala bi biti sredstvo da se do njega dođe. Samo tako bit će osigurane jednakе šanse za uživanje u kulturi i umetnosti za sve građane, nezavisno od njihovog mesta boravka ili drugih razlika“.

Zavod za proučavanje kulturnog razvijatka kontinuirano prati situaciju, mjeri participaciju građana raznih profila, naročito studenata i obrazovnih, provjerava strategije kulturnog razvoja pojedinih lokalnih sredina, od Sombora do Valjeva i od Pančeva do Kragujevca, ali posvuda se postavlja pitanje koliko kulture zaista ima – naročito u provinciji. Današnja slika kulture Srbije u očima naučnih istraživača Zavoda ili njihovih suradnika više je nego kompleksna i nije proglašena naročitim optimizmom. Tako viša stručna suradnica u timu istraživača, dr Biljana Jokić, u razgovoru za Prosvjetu objašnjava bez dodatnog uljepšavanja da „kulturna u Srbiji izgleda impresivno – u odnosu na okolnosti“. Ona kaže kako fascinira živost kada su u pitanju različiti festivali, te da na primjer muzeji rade sasvim solidno u odnosu na materijalne probleme koje imaju, ali napominje da je „metropolizacija kulture“, odnosno koncentracija kulture u velikim gradovima i dalje dominantni detalj na kulturnoj mapi Srbije.

Znanstveni istraživač dr Maja Vukanović pak smatra da problem funkcioniranja kulture počinje na državnom nivou, gdje „osim skromnih financijskih sredstava koji se na godišnjem nivou izdvajaju za programe i projekte u oblasti kulture, drugih sistemskih vidova podrške nema.“ Također ona misli da su pojedini propisi, Zakon o kulturnim dobrima ili Zakon o kulturi, zaštarjeli ili ne funkcionišu, ali vjeruje kako znakove živosti pokazuju civilne udruge u oblasti kulture i manji gradovi, poput Pirot, Kragujevca, Zrenjanina i Subotice. Najkritičnija je Milena Dragičević Šešić, nekadašnja glavna urednica časopisa „Kultura“, glasila ovog Zavoda, te profesorica na beogradskom Fakultetu dramskih umetnosti, koja smatra da je nacionalistička kultura iz vremena sprege Miloševića i radikalna ugušila sve vodeće kulturne institucije, te da se danas radi „o nemoći celog područja kulturne politike“. Aktualne propuste javnih politika ona vidi „u nepostojanju saradnje između ministarstava kulture i prosvete, a sa druge strane Ministarstva kulture sa svim drugim javnim politikama pa i sa socijalnom politikom.“

Očito je da Zavod za proučavanje kulturnog razvijatka Srbije danas radi u nezavidnim okolnostima u kojima je kultura na mnoge načine i na raznim mjestima ponižena, te da se ljudi u kulturi, ali i izvan nje osjećaju beznadno, kada je riječ o bilo kakvom razvitku. U tom smislu postojanje, rad i brojnost programa ovog Zavoda, dobivaju na još većem značaju: ovo je i dalje referentna kulturno-znanstvena ustanova koja je sigurno od koristi u danšnjem i svakom budućem vremenu. Misao sociologa Pierre-a Bourdieua, kojeg istraživači Zavoda rado citiraju, može biti putokaz za rad ove vrijedne institucije: „Osvijestiti mehanizme koji život čine bolnim i neizdrživim, ne znači neutralizirati ih. Objasniti proturječnosti, ne znači riješiti ih. Važno je da se utvrđivanjem društvenih, kolektivno zamagljenih izvorišta svih oblika nevolje pokazuje da je društveni prostor, oboržan znanjem, moguće i promijeniti.“

SLIJEDIM SVOJU LINIJU

**MUHAREM BAZDULJ,
PISAC, PUBLICIST, ESEJIST, KRITIČAR I PREVODITELJ**

Autoviktimizacija u BiH smetala mi je gotovo fiziološki – ideja o jednoj naciji ili zajednici koja je žrtva okrutnih komšija i cijelog svijeta, a sama je čista kao bijeli ljljan i nikada ništa nikome ružno nije uradila, a ako jest, to je bilo slučajno i uvijek manje nego što su “oni” zasluzili. To je najveći tabu čak i danas

RAZGOVARAO: Đorđe Matić

SNIMIO: Aleksandar Dimitrijević

Na književnoj, kritičkoj i javnoj sceni Bosne i Hercegovine i Srbije, Muhamrem Bazdulj (Travnik, 1977.), sasvim je izdvojena pojava. Zbog toga, ali i zbog dosadašnje relativno manje prisutnosti u Hrvatskoj, njegovo djelovanje zaslužuje ponešto detaljnije predstavljanje. Ovaj romanopisac, esejist, kritičar i prevoditelj počeo je pisati devedesetih godina kao vrlo mlad autor u tadašnjim opozicijskim, sarajevskim i bosansko-hercegovačkim medijima, vremenom se sve više ističući stavovima koji su pak bili u opoziciji prihvaćenim mišljenjima ne samo oficijelne politike i njenih medijskih ekspozitura, nego i onima takozvane nezavisne scene. Zbog tekstova te sve češće prisutnosti u srpskim medijima, najprije kroz tjednik *Vreme* (gdje je danas i zaposlen) i nastupima u televizijskim emisijama, u Sarajevu mu je prilijepljena etiketa “srbofila”. Uhatoč tome, Bazdulj se prije nekoliko godina i preselio u Beograd. Zbog svojih se stavova i u toj okolini zamjerio mnogima, ponajprije pripadnicima tzv. “Druge Srbije”, građanske opozicije i (nove) ljevice – čije nedosljednosti nemilosrdno analizira. Baveći se gotovo opsensivno – i bez ostatka afirmativno – pokretom Mladobosanaca i Gavrila Principa (što mu je također zamjereno i u Bosni i u dijelu srpske javnosti), najveći je publicistički probor upravo postigao otkriviš u jednom njemačkom muzeju snimku za koju se dugo nagađalo postoji li uopće: fotografiju Adolfa Hitlera koji prima na poklon spomen-ploču Gavriliu Principu skinutu sa zida nakon okupacije Sarajeva.

Muharem Bazdulj objavio je više od deset knjiga – najrecentnija, zbirka pripovijetki “Jeres nominalizma” objavljena je kod beogradske kuće Rende, a ovih dana u Hrvatskoj mu izlazi novi roman kod zagrebačke Frakture. Njegove polemike s nekima od najpoznatijih predstavnika nezavisne odnosno lijeve scene, te neskriveno nastupanje s pozicijama radikalnog jugoslavenstva, učinili su ga nekom vrstom *enfant terrible*. No, svojim dosadašnjim publicističkim tekstovima o nekima od ključnih problema i motiva povijesti, ideologije i kulture Balkana – od Prvoga svjetskog rata do raspada Jugoslavije i posljednjeg rata – pokazao je također jasno da je jedan od najoriginalnijih kritičkih glasova novije postjugoslavenske kulturne scene.

Gotovo je nemoguće u tvom slučaju odvojiti “lik i djelo”. Ti nisi, što znaš i sam, svojom pozicijom “samo” pisac i publicist. Zato je prvo pitanje nužno konteksta radi, makar i namjerno reducirano, retorički: što se ovako razni ljute na tebe, otkud takva pizma?

Muharem Bazdulj: Ljute se vjerovatno zato što su u tome što radim pronašli nešto što ih boli. Razni ljudi imaju i različite razloge. Možda se tješim, ali sebi objašnjavam da je to zbog toga što slijedim svoju liniju i svoj posao radim tako da nema unaprijed stvorenih zaključaka. U svakoj konkretnoj situaciji stvari se ponovo važu i razmatraju i onda često

imaš nove zaključke, neuobičajene za jednu scenu gdje većina ljudi ne prelazi nijednu granicu. Nekad ćeš iznevjeriti one koji misle da si njihov istomišljenik, nekad druge. Na kraju se dogodi da se razni ljute.

Kad je to počelo, taj otpor? Čini se da si ih nekako iznenadio sve jednom postupnom, a sve osjetnjom radikalizacijom stava spram nekih tema u tvojim tekstovima.

Muharem Bazdulj: Pokušavao sam to sebi da razjasnim. Mislim da je krenulo kad sam počeo da pišem tekstove koji nisu bili usko kulturnički. Počeli su da izazivaju mnogo rogo borena i negodovanja jer su se razlikovali od, da tako kažem, opšteg sarajevskog konsenzusa – “pod a” tekstovi o Emiru Kusturici i također, a na drugi način, tekstovi koji su problematizovali probleme Srba u Sarajevu, pod opsadom i kasnije. Treća stvar, kad sam počeo pisati o promjeni odnosa Srbije prema Bosni. Ta vrsta kontroverznosti uvijek je ovisila o kontekstu okoline i nekih krugova i kružoka.

Kako sam napisao u jednom od tekstova o Kusturici: "važnije je u Sarajevu biti raja nego biti u pravu". Meni je bilo važnije da ne prešutim nego da budem "raja"

Upozoravao si na sindrom autoviktimizacije što je poseban i problematičan, koliko razumljiv, tabu Bosne i Sarajeva. Dirnuo si u osjetljivo mjesto.

Muharem Bazdulj: Moguće da si u pravu. I Beograd i Zagreb kao da imaju neke veće džepove nekog inokosnog mišljenja, dok je u Sarajevu potpuni konsenzus i uniformnost u odnosu na prošlost. Uopšte, ovdje i opozicijske zajednice često funkcionišu na istom principu kao i oni kojima su ovi opozicija i ako unutar te sekte imalo skreneš u mišljenju onda si gori od onog koji je čitavo vrijeme na drugoj strani. Kako sam napisao u jednom od tih tekstova o Kusturici: “važnije je u Sarajevu biti raja nego biti u pravu”. Iako nisam jedini koji se bavio tim temama, velika većina ih je, valjda po liniji manjeg otpora, prešućivala. Meni je bilo važnije da ne prešutim nego da budem “raja”.

Taj momenat autoviktimizacije smetao mi je gotovo fiziološki – ideja o jednoj naciji ili zajednici koja je žrtva okrutnih komšija i cijelog svijeta a sama je čista kao bijeli ljljan i nikada ništa nikome ružno nije uradila, a ako jest, to je bilo slučajno i uvijek manje nego što su “oni” zaslužili. To je najveći tabu čak i danas, samo što mene sada manje tangira jer prošle tri godine ne živim u toj okolini.

I otud odmah – glavno problematično pitanje: otkud ti baš u Beogradu? Ili, kako bi se moglo svesti drugačije, a kako bi tvoja prva i neposredna okolina pitala – zašto baš u Beogradu?

Muharem Bazdulj: To su mi pitanje razni postavljali, ali moglo bi se ovako reći. Za sve naše gradove može se reći da imaju problem za koji se koristi izraz “čaršija”. Ali, Beograd je jedini grad koji ima, da tako kažem, “više čaršija”. U Sarajevu kad kažeš “čaršija”, to je uvijek jednina, a u Beogradu u svakom trenutku funkcioniраju – najmanje tri. Ima neke širine u Beogradu koja je vidljiva čak i u nekom svakodnevnom smislu, čak i manje na nivou neke kreativne podsticajnosti – vidljiva je i na nivou vođenja života i normalne socijalne interakcije koja je zdravija. Ima divna stvar koju je, od svih ljudi, rekao Goran Bregović, kad su ga pitali koja je razlika između Beograda i Sarajeva: “Znaš šta je nezgodno u Sarajevu? Ako se s nekim posvađaš, moraš ga sresti – Titova ulica, tri kafane, i onda gledaš da se ne sretnes. U Beogradu dvije godine prođe a nikad se ne sretnete.”

Ne bojim se da će me iskoristiti za svoje ciljeve. Nemam tu bojazan i trudim se da radim svoj posao, a kakvu ču dalje imati sudbinu, ne zanima me. Igor Mandić mi je rekao jedanput: "Čim imam neku misao koje se uplašim – ja je napišem"

S druge strane: nije li te strah da te posvajaju tamošnji “za vlastite ciljeve”, kako se to kaže?

Muharem Bazdulj: Nije. Kad sam bio mlađi jako sam se bojao svake takve “aproprijacije” i imao pretjeran oprez. U neka doba shvatio sam – a bez svih pretencioznih paralela – šta su napakovali Ivi Andriću, recimo. Ispada na kraju: šta god ti uradio, hoće li te neko prisvajati ili neće – na to nemaš nikakav utjecaj. Trudim se da se ne obazirem na to. Ne kažem da mi je uvijek priyatno kad neko za koga mislim da je budala, da me tapše po ramenu i kaže “ono ti je dobro”. Pa se upitam “šta je tebi tu konkretno dobro?” Ali s druge strane nemam tu bojazan i trudim se da radim svoj posao, a kakvu ču dalje imati sudbinu, ne zanima me. Igor Mandić mi je rekao jedanput: “Čim imam neku misao koje se uplašim – ja je napišem”.

Možda je to, van svih ideoških reperkusija, na kraju ipak kao u rečenici Molijerovoj koju i tvoj lik u knjizi “Jeres nomina-

lizma" citira: *je prends mon bien ou je le trouve* – "uzimam svoje dobro tamo gdje ga nađem"?

Muharem Bazdulj: Izgleda ipak da sam sujetniji čovjek nego što sebi mogu da priznam: ovo što radim – ne samo publicistika nego i usko književno – tamo ima na više nivoa puno bolju recepciju naprosto. Mogao bih knjigu da napišem samo o tim susretima. Gomila ljudi ima potrebu da ti priđe, ne samo iz kurtoazije, i da ti kažu što im je značilo što si napisao.

Iz toga, najvažniji dio tvoga publicističko-esejističkog rada, ove su teme: Sarajevski atentat, Mlada Bosna, Gavrilo Princip – i recepcija tih pojava. Time si se prošlih godina mnogo bavio a, paradoksalno, više si ih ti vratio u diskurs srpske kulturne javnosti nego što je ona sama to učinila, bez obzira na ranija djela "nacionalnih radenika" poput Palavestre i drugih. Kad se kod tebe javio interes za ove teme uopće?

Muharem Bazdulj: Na nivou prve, privatne impresije: rodbina s majčine strane živjela je u Sarajevu, pa kako smo kao djeca išli često tamo, odveli bi nas da vidimo i Principove stope. Imao sam i tada jednu vrstu maltene "urođene" ideje da sva ta simbolika stoji za nešto dobro – nisam puno razlikovao Principa od partizanskih heroja na primjer. Ali već kad počinje rat u Bosni – vjerovatno i prije, mada ja to ne vidim – zvanična bosanska politika, SDA i ostali, počinju vrlo rano da se ograđuju na dva načina. Jedan je da Princip nije bio Jugosloven nego velikosrbin,

a druga je ona "šta je to nama trebalo, kad je Austrougarska bila 'super'". To je jedna kapilarna indoktrinacija koja je išla što kroz televiziju, što kroz obrazovne sisteme. Ja nisam mijenjao svoje mišljenje iz djetinjstva, ali se nisam u to ni udubljivao. Moj prvi tekst na temu objavljen je tek 2004. u *Vremenu*, na devedesetogodišnjicu atentata – tu smo bili Jergović, Pištalo, pokojni Stojan Cerović, Basara i ja. I tu tačno vidiš kako sam zapravo bježao od teme – napravio sam literarnu varijaciju o toj nekoj ženi koja je bila zaljubljena u Principa pa sam pravio usporedbu s Jelenom Trojanskim. Ali politički se još nisam bavio time.

Onda 2008. u nekoj knjižari u Beču naletio sam na knjigu škotskog istoričara Davida Jamesa Smitha "One Morning in Sarajevo". Ta knjiga, kad je upoređiš s masom drugih, ne donosi ništa novo, ali meni je poslije Rebecke West i drugih bio zanimljiv taj strani pogled i napisao sam prikaz knjige – u njemu je embrij mog kasnijeg pogleda na sve što će kasnije pisati. Poslije me Branko Kukić pitao da napravim temat časopisa *Gradac* o Mladoj Bosni i tada sam krenuo ozbiljno da istražujem. Međutim, taj broj malog književnog časopisa s ograničenom percepcijom bio je štampan u hiljadu primjeraka – i to se brzo rasprodalo. Onda je krenulo s Clarkovom knjigom "Mjesečari" (studija australskog povjesničara koji je novom interpretacijom krivnje za Prvi svjetski rat digao mnogo prašine i u Srbiji i na Zapadu, op.a.) i razne druge stvari. Kulminacija ili eksplozija – a i danas se začudim dokle su ti "šrapneli" odletjeli – bila je naravno priča o fotografiji Heinricha Hoffmana na kojoj je Hitler sa spomen-pločom Principu, koju su skinuli u Sarajevu i donijeli Hitleru kao

rođendanski poklon. Fotografiju sam pronašao u biblioteci u Minhenu i na nju dotad нико nije obraćao pažnju.

Kako to?

Muharem Bazdulj: Jedino objašnjenje koje imam jest da je zbog toga što je tabla na čirilici pa ju je kustos muzeja samo označio bez daljeg zanimanja. Kako god, kad je fotografija objavljena na naslovniči *Vremena* i moj tekst u broju, odjeci su bili bukvalno po cijelom svijetu. Imao sam nakon toga predavanje u Conway Hallu u Londonu, u sali gdje se drže predavanja od hiljadu sedamsto i neke – plaćala se ulaznica pet funti, a sala je bila puna. Govorio sam i u Parizu u zgradici UNESCO-a, na najvećoj konferenciji o Prvom svjetskom ratu. Napravili smo kasnije i knjigu Stogodišnji rat, učestvovao si i sam u njoj pa znaš, i to je artefakt jednog zapravo malog kruga ljudi. Rekao sam na jednoj od promocija: to je kao u prvoj sceni filma *Rattle and Hum* kad Bono Vox iz U2 kaže za pjesmu "Helter Skelter" da ju je "Charles Manson (masovni ubojica op.a.) ukrao od Beatlesa – a mi je sad krademo nazad". Tako i ja imam dojam da su Principa razni bili ukrali, a da ga je nas nekoliko ukralo nazad. Mislim da je to imalo smisla uraditi.

Kulminacija ili eksplozija rasprave o Mladoj Bosni bila je priča o fotografiji Heinricha Hoffmana na kojoj je Hitler sa spomen-pločom Principu, koju su skinuli u Sarajevu i donijeli Hitleru kao rođendanski poklon

Koji je hrvatski problem spram Mlade Bosne i čitavog toga kompleksa?

Muharem Bazdulj: To je zanimljivo pitanje. Primijetio sam jednu vrstu nelagode u Hrvatskoj i to se vidjelo i kad je fotografija o kojoj smo pričali objavljena. Čak se i u Sarajevu *Dnevni avaz* bio zainteresovan pa su pitali neke starije istoričare šta o tome misle. Ovdje, čini mi se da je samo portal *Jutarnjeg lista* bio prenio vijest i to kao najkraću informaciju. Zapanjujuće, jedini je *Glas Slavonije* iz nekog razloga imao tekst. Nelagoda postoji. Evo ti još jednog primjera: hrvatski izdavači su inače ažurniji od srpskih, ali nikو se nije uhvatilo da izda Clarkove "Mjesečare" – "Nemoj to da diraš, nezgodno je. Bolje nemoj".

Zaozbiljno pak sada, jer dolazimo do suštine – a to je da je kompleks Jugoslavije u smislu traume, ako hoćeš čak i u fajdovskom smislu, možda ostao najzapreteniji u Hrvatskoj. To je tema za veći esej, ali evo samo nekoliko asocijacija: Dejan Jović je u više navrata nedavno ukazao na jednu relativno banalnu stvar – da je taj famozni referendum iz 1991.

zapravo bio za neku vrstu konfederacije, nije se ticao ideje pune nezavisnosti. Sve ankete čak i neposredno prije početka rata govore o promjeni unutrašnjih odnosa tadašnje Federacije ali ne o nezavisnosti. Dalje kad se vraćaš u istoriju, taj jugoslovenski sentiment, naročito u Dalmaciji jedan je od najizrazitijih uopšte. U širem smislu govoreći: kad rezultat političkog procesa ispadne radikalni, to je jako često posljedica proliveni krvi. Kad gledaš Američku revoluciju: Thomas Jefferson, ne znam koliko ranije piše da je on najlojalniji podanik britanske kraljice, ali da oni u Americi žele samo veću ekonomsku slobodu. Cromwell nije nužno bio protiv kralja. I poslije Francuske revolucije čak, ljudi pišu do 1792. da nisu nužno protiv monarhije; menjševička linija u Rusiji također i tako dalje... Kad padne krv sve se promijeni. Ja mislim da je većina hrvatske javnosti, da tako kažem, na prevaru odustala od Jugoslavije, a ne suštinski. Ne zato što su htjeli, nego zato što je pala krv.

Kad padne krv sve se promijeni.

Ja mislim da je većina hrvatske javnosti, da tako kažem, na prevaru odustala od Jugoslavije, a ne suštinski. Ne zato što su htjeli, nego zato što je pala krv

Ali ta činjenica o ne sasvim sigurnom izboru nezavisnosti, negdje još postoji kao neka skrivena energija i jako je traumatično i podsjećati na to. Ponekad me i na onoj čisto emotivnoj liniji nervira: sad su na beogradskoj promociji knjige o *Feral Tribuneu*, Lucić i Dežulović pitali "zašto svi bježe od imena Jugoslavija". Takođe, u polemici s Ninom Raspudićem, Viktor Ivančić kaže otprilike da nije Hrvat nego Jugosloven. Razni kreću s time ponovo. Ali – postojao je *samo jedan* historijski trenutak kad je bilo važno biti Jugosloven, a taj je trenutak kraj osamdesetih ili početak devedesetih. Zašto tada to nikо nije bio osim Miljenka Smoje – kojem su to poslije fakturisali da je bio za Slobu? Je li zaista bilo dovoljno što je Sloba zloupotrijebio riječ Jugoslavija, pa da svi od nje odustanu? Zato imaš crnu mrlju cijelog kompleksa – Džonija Štulića koji nije "popušio foru".

Imam dojam pak, mada je to bio moj "wishful thinking", da će kod mlađe generacije morati da eksplodira. Jer mislim da je to bratstvo među nama zaista stvarno i da nije neki konstrukt ili "floskula", što bi rekli. Pa pogledaj kod Mlade Bosne uostalom i kako se (u Hrvatskoj) bježi od toga: njihov ključni uzor i onaj koji je osim Bogdana Žerajića, da tako kažemo, "prešao s riječi na djela" – bio je Luka Jukić. Zadnja mirnodopska akcija Mlade Bosne bilo je skupljanje sredstava i podrške da se u Istri ne uči samo talijanski nego hrvatski, hrvatskosrpski, ako hoćeš. To je bio zajednički proces. Kasnije su se u Hrvatskoj uhvatili Radića, "gusaka u

magli" i sličnog, potpuno zaboravljujući da je i to posljedica činjenice da kad je Austro-Ugarska napala Srbiju, u Mačvu su namjerno slate jedinice sačinjene od Hrvata i hrvatskih Srba – da se bratski narodi pobiju. Međutim, ideje ne nestaju. Kao što je jedno eruptiralo devedesetih, tako i nešto drugo može ponovo da probije.

Jedna od najvećih grešaka druge Jugoslavije bila je pretjerana fiksacija Saveza komunista na period Kraljevine dok su bili zabranjeni. I cijela ta ideja o srpskoj hegemoniji kao ključnoj opasnosti koja je postojala unutar Kraljevine

Ti, bez obzira na svoju dob, čvrsto si na pozicijama jugoslavstva, ali za razliku od nekih koji uz njega vežu jednu imanenciju – gdje je takvo jugoslavstvo sekundarno zapravo – tvoje pak nije nužno lijevo ili socijalističko, odnosno komunističko. Mislim da je i to dio tvoga "krimena" također. Kod ljevice jugoslavstvo je kao potisnuta nužnost, svakako dijelom provokacija, a rigidno teoretski ultrakomunističko. Drugim riječima, "smiješ" napokon biti čak i Jugoslaven samo pod uvjetom da si i komunist – inače je to "srpska Jugoslavija".

Muharem Bazdulj: Mislim da si u pravu. Jedna od najvećih grešaka druge Jugoslavije bila je pretjerana fiksacija Saveza komunista na period Kraljevine dok su bili zabranjeni. I cijela ta ideja o srpskoj hegemoniji kao ključnoj opasnosti koja je postojala unutar Kraljevine, i to je strašno zanimljivo: s jedne strane Titu je tokom rata bilo stalo do kontinuiteta pa je Ivan Ribar, koji je bio predsjednik Ustavotvorne skupštine Kraljevine koja je zabranila KPJ, bio i predsjednik AVNOJ-a. Ali s druge strane je postojala potreba da se napravi graničnik između dvije Jugoslavije. I tu je zanimljiva slobina Mlade Bosne koja je u Jugoslaviji priznata kao jedna vrsta protojugoslovenske organizacije. Razvijala se ideja da prva Jugoslavija nije bila "prava" nego je samo metafora za veliku Srbiju – što je onda spretno iskoristeno kasnije od onih kojima *nijedna* Jugoslavija nije odgovarala pa ni najdecentralizovanija. Da, postoje u politici lijevi i desni sektor, Monarhija – Republika, ali to nema nužno veze s idejom kulturnog jedinstva, ideje koja je meni najvažnija. Privatno mi je bliža ideja republike naravno, ali ta ideja jedinstvenog jugoslovenskog kompleksa ostvarena je dvaput i to se ne može odbacivati. Veliki dio odijuma preliva se na svakoga ko tako misli. Uvijek mi je licemjerno u Hrvatskoj kod te takozvane građanske ljevice pozivanje na ZAVNOH, a isključuje se pritom AVNOJ. Pa nije prvi nastao u zrakopraznom prostoru! I Hrvatska

nastaje kao federalna jedinica, kao dio nečeg većeg. I sad se ti kačiš na ZAVNOH, a AVNOJ potpuno odbacuješ. Tu ima nešto sofistički i lažno, što nije uvijek bilo. I kod Krleže imaš svijest da je i Prvi srpski ustank dio, što bi on rekao, *vertikale jednoga* – a to jedno je jugoslavenstvo.

Početak dvadesetog vijeka to pokazuje: Tin Ujević i drugi u Beogradu, Skerlić koji pravi ankete oko jezika. Neka vrsta, što bi danas rekli, *grass roots* pokreta. Imaš pojavu kakva je Džemil Drljević koji je zbog demonstracija u Sarajevu izbačen iz gimnazije pa je otišao u Senj – odатle odlazi u Beograd s još nekim i od tamo šalje razglednicu nazad u Senj: "Pozdrav iz slobodne Srbije." O tome je dobro pisao Andrew Wachtel u knjizi "Stvaranje nacije, razaranje nacije", o komparativnoj srodnosti ujedinjavanja Italije i Njemačke recimo, samo što je opet tu došlo do jednog faznog pomaka u vremenu i ta vrsta kohezije se nije ostvarila. Obi putu kod ujedinjenja naših naroda bilo je kao kad mutiš jaja pa taman su se bjelance i žumance počeli da spajaju, a neko ti kaže "prestani da mutiš".

Kad bih provocirao, rekao bih da ti je po takvom jugoslavenskom integralizmu skoro "bliža" Kraljevina od Socijalističke Jugoslavije, "Vidovdanski" naspram kulta socijalističke revolucije – naravno kao kulturni a ne ideološki izbor: vrijeme Andrićeve diplomacije, Crnjanskog, Meštrovića, beogradskih i zagrebačkih časopisa, nadrealizma i tako dalje.

Muharem Bazdulj: U mom svijetu, onako kako doživljavam te kulture, ne pravim razliku između ljudi koje spominješ – oni su za mene dio iste književnosti. Kulturni model dakle, politički – ne. Monarhija, diktature, to mi je odbojno, ali kultura i kulturna politika mi je privatno draža.

I tu je linija također s Andrićem kao tvojom trajnom temom.

Muharem Bazdulj: Kod Andrića se to jako vidi. Čilas je to jednom rekao, kad je napisao nekrolog, tekst u *Encounteru* poslije Andrićeve smrti, gdje ima rečenicu: "1944. i 1945. više je Andrić trebao nama, nego mi njemu."

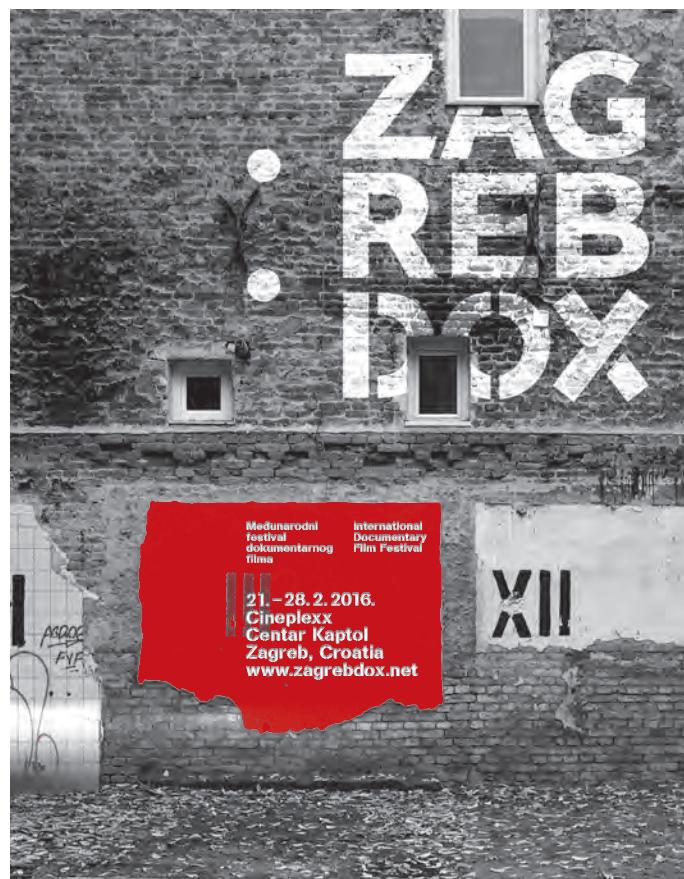
Spominjao sam ti Wachtela maloprije. On ima jednu skoro borhesovsku rečenicu. Otkrio je da je pedeset treće u Univerzitetskoj biblioteci u Ljubljani, ona tablica na kojoj je pisalo "jugoslovenska književnost" promijenjena u "jugoslovenske književnosti" – za šta on piše da je tu nastala kapisla za eksploziju Jugoslavije. Meni je ta ideja jedinstvene kulture bliža: Tin Ujević koji piše "Kolajnu" izvorno na ekavici, ili ako hoćeš Antun Branko Šimić – čovjek iz Drinovaca u Zapadnoj Hercegovini! – što danas niko ne bi povezao s gornjom idejom. A, evo ti samo kao fusnota koliko su zapadni Hercegovci bili Jugosloveni: kada se raspala Austro-Ugarska i kad nastaje SHS, u Bosni su sukobi da li se srezovi bosanski samostalno mogu priključivati Srbiji, ili da se sačeka pa da se čitava Bosna skupa s Dalmacijom, Hrvatskom i Slovenijom spoji s SHS. Najveći zagovornici zajedničkog stapanja bili su bosanski Srbi – Atanasije Šola i ostali. Ali znaš li koji je prvi bosanskohercegovački srez vanredno izglasao da se priključi Srbiji? – Ljuboški.

ZAGREBDOX – FESTIVAL POTRESNOG I INTIMISTIČKOG, ALI I OPORTUNISTIČKOG I PRLJAVOG

NEŠTO IZMEĐU

PIŠE: Viktor Zahtila

ZagrebDox je postao pravi vašar istovremeno autentičnog i hinjenog, istinski potresnog i emotivno manipulativnog, intimistički dirljivog i epski ispraznog. S jedne strane je demokratični forum koji daje glas obespravljenima i anonimnim, a s druge se pod egidom objektivnosti nemilosrdno izvlači prljavi emotivni veš unesrećenih ljudi

Agorafobična braća iz New Yorka, autistični neženja iz Nižnjeg Novgoroda, bivša ukrajinska olimpijka, bivši antiteroristički obavještajac, pretenzionzi kineski backpacker, napušteni afganistanski vojnici, umjetnici černobilskih korijena, otuđeni Švedi, hrvatski lumpeni, bosanski bauštelci, srpski stručnjaci za eksplozive, mrtve rock zvijezde, mrtve filmske zvijezde, žive nogometne zvijezde, sinkronizatori Georgea Clooneya, bogati i siromašni, bojalji emotivni i fizički, a iznad svega ekscentrici... ZagrebDox je postao pravi vašar istovremeno autentičnog i hinjenog, istinski potresnog i emotivno manipulativnog, intimistički dirljivog i epski ispraznog. Presjek dokumentarača koje sam odgledao – s napomenom da ljudski nije moguće s pozornošću popratiti više od jedne četvrtine ukupnog broja od 160 filmova – na mene je ostavio ambivalentan utisak. S jedne strane, Dox je demokratični forum koji daje glas obespravljenima i anonimnim koji su zaklonjeni iza inicijala u nekoj šturoj vjestici crne kronike ili brojkama u statistici žrtava u ovoj ili onoj ratnoj stihiji; s druge, čitav broj filmova pod egidom objektivnosti nemilosrdno izvlači prljavi emotivni veš unesrećenih ljudi, koji bazdi samo na dokumentaristički oportunizam autora.

Metodom „upali kameru i pusti subjekta da priča“ ne možemo se samo tako abolirati odgovornosti za njihove riječi i iskazane emocije; svaki kadar koji vidimo na platnu odgovornost je isključivo autora, a ne subjekta. Uzmimo kao primjer – kontraprimjer dva kratka filma napravljena za HRT koji se gledaju kao proširene vjestice iz crne kronike. „Kratki obiteljski film“ Igore

Bezinovića prati Maricu, arhetipsku balkansku babu zakrabljenu u maramu koja, nakon izlaska iz zatvora na koji je osuđena zbog napada nožem na snahu, ostatak kazne odslužuje pod probacijskim nadzorom kod kuće. Njena priča izrežirana je gotovo kaurismakijevski, sa suho-humorno koreografiranom rekreacijom napada nožem, čime se ne cilja na ništa doli na površnost i humorističnu neopterećenost ikakvom emotivnom dubinom, što i odgovara Maričinom nonšalantnom duhu i činjenici da spomenuti incident ne prelazi garbarite anegdote u neku težu traumu.

Potpuno drugačiji pristup zauzima „4,7“, dobitnik velikog pečata u regionalnoj konkurenциji i film koji portretira subjekte slične socijalne pozadini i težine kaznenog djela. Brojka predstavlja promil alkohola u krvi Siniše, počinitelja obiteljskog nasilja nad svojom kćerkom. Osim što se kamera naće subjektima koji očito ne žele da je ona tamo – poput polaznika grupe za odvikavanje od alkohola – autori filma smatrali su oportunim za isti stol namamiti Sinišu i njegovu bivšu ženu, što rezultira samo s mnogo dreke i otvaranjem starih rana. Film „4,7“ je niska emotivna pornografija srodnna američkim eksploracijskim realityima, od kojih ga odvajaju samo niže produkcijske vrijednosti. Ono što je autorima potpuno promaklo sustavni je seksizam koji – važući njenu seksualnu nevjelu i njegovo fizičko nasilje – ženu ostavio bez ičega, a muškarcu podario probaciju, skrbništvo nad djeecom, emotivnu katarzu i kratki dokumentarni film. *The end.*

Mnogo vještiji oblik manipulacije, ali ipak s plemenitim ciljem ozdrav-

ljenja glavnog subjekta, na djelu je u filmu ironičnog naslova „Don Juan“. Dvadesetdvogodišnjeg Olega njegova Marina smatra autističnim besposličarem. Kako sumira programska knjižica, Oleg je upisao Fakultet u Nižnjem Novgorodu i trebao bi pratiti predavanja preko interneta, no Marina misli da se on samo vuče po kući gledajući televiziju. On ne osjeća ni potrebu za prijateljstvima. U nadi da će mu poboljšati život, majka ga prisiljava na niz nekonvencionalnih terapija. Ono što na prvu fascinira je Marina, arhetipska Velika Majka koju ražalošćuje autistična zavisnost njezina sina, iako čini sve što je u njenoj moći da joj sin ostaje takav kakav je: emotivna manipulacija, polu-incestuozna potreba za fizičkom prisnošću, lažne prijetnje izbacivanjem na ulicu... Iako kamerom registrira prisutnost svih sastojaka potrebnih za patološki odnos majke i sina, režiser Składowski ipak se odlučuje fokusirati na Olegove razne eksperimentalne seminare, psihoterapije, vježbe govora i slične pokušaje da razvije sposobnost socijalizacije, s happy endom otjelovljenim u liku ljestvice meka srca koja vanserijskom nježnošću, empatijom i beskrajnim strpljenjem uspijeva s Olegom uspostaviti prijateljski odnos. Upravo ovaj happy end djeluje nategnuto, ne zato što namjere djevojke dječiju lažno, već zato što s Olegovim „ozdravljenjem“ pri kraju filma kamera postepeno sve više zaobilazi slona u sobi: Majku Marinu. Olegova finansijska i psihoemotivna zavisnost o majci – očita granitna stijena spoticanja na putu k duševnoj slobodi – ostaje potpuno netaknuta.

Iako se u filmu „Podjela“ radi o pripadniku više srednje klase u vrijeme krize koji teško održava standard, jasno je da se i on suočava sa sličnim pritiskom kao i blagajnica u jeftinom restoranu brze hrane

„Podjela“ Katherine Round inspirirana je knjigom „The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always do Better“ o negativnim utjecajima ekonomskih nejednakosti na društvo, kao što su nagrizanje socijalnog povjerenja, porast mentalnih i fizičkih bolesti te povećanja potrošnje. Round se fokusira na „ljudsku“ stranu subjekata iz različitih društvenih i profesionalnih slojeva, kojima je zajedničko to što su relativno sve siromašniji i sve se teže održavaju u svojoj klasi. Iako je većina toga prezvakavanje iste priče o mračnoj strani kapitalizma, fascinantno je da i likovi s „prave“ strane socijalne nejednakosti, poput psihijatra za bogate koji sa suprugom i djecom živi u „elitnoj“ ograđenoj četvrti, ne prolaze neokrvnuti. Iako se radi o pripadniku više srednje klase, u vremenu ekonomskih kriza i on teško održava svoj životni standard, a kako bi osigurao vrijednu nekretninu, automobil i obrazovanje za djecu suočava se sa sličnim pritiskom kao i blagajnica u jeftinom restoranu brze hrane. Drugim riječima, čak i u gornjih 1% pogodjeno je ekonomskom

stratifikacijom, te se dalje raslojava na gornjih 0,1% i donjih 99,9%. Ono što je autorici na žalost potpuno promaklo je dubla istraživačka sile koja čak i pripadnike viših klasa vodi u autodestrukciju, a one niže gura u politički populizam: strah od deklasiranja.

„Pjesnik na poslovnom putu“, začuđujući dobitnik Velikog pečata u međunarodnoj konkurenciji, prati indolentnog mladog kineskog pjesnika Shua na „poslovnom putu“ s prostitutkama

Iako se to ne čini na prvu, eksploracija je skrivena tema i filma „Biti George Clooney“ o glumcima diljem svijeta koji se specijaliziraju za sinkroniziranje holivudske zvijezde. Umjesto da se fokusira na njihove osobne idiosinkratičnosti, film opisuje svu složenost i kompleksnost sinkronizacije filmova, od prijevoda, preko prilagođavanja teksta, režiranja i na kraju, izvedbe samih glumaca. „Clooney“ nam na prvom mjestu otkriva historijske kuriozitete iz kojih je nikla sinkronizacija. Konkretnije – nacionalizam. Primjerice, totalitarni fašistički talijanski i njemački režimi sinkronizacijom su kontrolirali sav sadržaj koji se u filmovima uvozio u njihove zemlje, dok je Francuska počela sinkronizirati s namjerom da se zaštite francuski jezik i kultura. Međutim, iako je film prikazan u programu Happy Dox, ono što fascinira njegova je ružna strana – eksploracija samih sinkronizatora. Kontrast između njihove popularnosti i važnosti za promociju filmova u njihovim zemljama (u kojima su često i zvijezde sami po sebi) i zaslugama i honorarima koji im pripadaju je astronomski. Nije potrebno sinkronizaciju klasificirati kao umjetnost da bi ju se afirmiralo ne samo kao vještina, već i kao autorsko djelo. Iako velikim holivudskim studijima donosi dobar dio zarade, često i veći od one koju film zaradi na domaćem tržištu, sinkronizatori su kronično potplaćeni, pa čak i učenjivani od strane filmske industrije, koja u koliziji s domaćim distributerima ne preza ni od ostracizma buntovnih prevoditelja.

„Sonita“ je film o istoimenoj afganistanskoj rapperici koja kroz glazbu progovara o problemu „prodaje“ tj. prisilne ženidbe mladih Afganistanki. Ono što frapira od samog početka je bezočna manipulacija od strane autrice filma, koja je zbog vlastite tankočutnosti spremna upregnuti medijsku pažnju i finansijska sredstva kako bi svom filmu pribavila happy end u marni Oprah Winfrey. Redateljica filma tako dolazi u „dilemu“ o tome treba li utjecati na Sonitin život i platiti njezinoj obitelji kako je ne bi natjerala da se uda, ili joj barem kupili malo vremena. Sonita u konačnici pronađe sponzora iz Amerike koji su joj spremni platiti školovanje, a redateljica joj pomaže da dođe do dokumenata u Afganistanu i da otputuje u SAD kako bi se obrazovala na glazbenom koledžu. Daleko iza horizonta Sonite i autorice filma ostaje

stvarna situacija patrijarhalne trgovine ženama koje ostaju bez američkog tretmana.

„Pjesnik na poslovnom putu“, začuđujući dobitnik Velikog pečata u međunarodnoj konkurenciji, prati indolentnog mladog kineskog pjesnika Shua na „poslovnom putu“, zapravo introspektivnom road-tripu kroz udaljenu kinesku pokrajину Xinjiang Uygur. „Krećući se po šumama i gorama, jezerima, pustinjama i pograničnim teritorijima“, poručuje nam programska knjižica, „Shu posjećuje jeftine motele i prostitutke te tijekom putovanja stvara ciklus od 16 pjesama“. Na stranu što Shuove pjesme pate od eteričnog bukvalizma („Hodao sam pustinjom Gobi / život je drevan i prisutan / pokušao sam auto-stopirati / ali mi nitko nije stao“, itd., *ad nauseam*), na stranu što je njegova melankolija usiljena, na stranu što film emulira najgore od filmske Americane (road trip umočen u lažnu katarzu), ono čime film ponire u nove dubine degutantnosti scena je Shuovog susreta s neimenovanom sitnom prostitutkom na jednoj od bezličnih i perifernih tranzicijskih vukojebina, zapravo urbaniziranih prenoćišta za kamiondžije. Kako zbog umora ne može postići erekciju, Shu za svoj uložen cent iz prostitutke pokuša iskamčiti bar neku emociju za kameru. Iako štuke odbije njenu iznenadnu i očajničku molbu da ju oženi i povede u Peking, Shu pokuša izmamiti afekt razočaranja, ukopan iza hinjenog osmijeha na kojeg je svaka kurva skoro-pa-zakonski obvezana. Mlohatog kurca i karaktera, hineći naivnost, on ju opetovano pita – „zašto se smiješ kad si tužna?“

**Trgovina drogom preko
meksičko-američke granice je
hipereksploatirani pod-žanr iz
kojeg se teško može izvući išta
više od desenzibiliziranosti na
ekstremno nasilje, ali Matthewu
Heinemantu, redatelju „Zemlje
kartela“ to je i više nego
pošlo za rukom**

Trgovina drogom preko meksičko-američke granice je hipereksploatirani pod-žanr (kako dokumentaristički, tako i igranofilmski) iz kojeg se teško može izvući išta više od mnogobrojnih odrubljenih glava i desenzibiliziranosti na ekstremno nasilje, ali Matthewu Heinemanu, redatelju „Zemlje kartela“ to je i više nego pošlo za rukom. Fokusirajući se na vođe dvije samo-ostvarene paramilitarne postrojbe s obje strane granice, Heineman je napravio studiju o tome kako idealistični pokreti postepeno postaju korumpirani. Predvodnik američke skupine je nezaposleni bivši narkoman Tim Foley kojemu je lov na pripadnike kartela postao raison d'être. Na meksičkoj strani nalazi se tzv. El Doctor, koji frustriran korumpiranošću i neučinkovitošću meksičke policije odlučuje formirati skupinu osvetnika Autodefensas, koja se ne libi ući čak i u

oružani sukob kako bi istjerali pravdu. Fascinantna scena koja ocrtava u kojoj mjeri je Meksiko propala država prikazuje pokušaj savezne policije da uzme oružje El Doctorovo skupini. U isti čas kada se oglase zvona lokalne crkve, cijeli grad se mobilizira u njihovu zaštitu, ne dajući saveznoj policiji drugog izbora nego da Autodefensasima vrati automatske puške. U konačnici obje skupine počnu gnjiliti iznutra: Foley, u maniri Bože Petrova, u svoju ekipu počinje primati otvorene rasiste (i vjerojatne glasače Donalda Trumpa) pod izlikom da „ideologija nije bitna dokle god imamo isti cilj“; El Doctor, suočen s time da pripadnici kartela, nerijetko i masovni ubojice i silovatelji u pravilu izđu iz pritvora unutar 48 sati, spusti se na isti nivo odlukom da ih nemilosrdno likvidira. Međutim, uspostavljanje jasne paralele između dvije skupine nije skroz korektno. Foleyevi momci su rasistički avanturisti koji se bore protiv ideološkog fantazma („preplavljivanja SAD-a od strana Meksikanaca“), dok se El Doctorovi ljudi bukvalno bore za živu glavu.

Hoće li vam se svidjeti film „Slušaj me, Marlene“, o glumcu i fenomenu zvanom Brando, ovisi o tome što mislite o metodi Konstantina Stanislavskog, teoriji glume koja nalaže poniranje u nalazišta vlastitih iskustava, često emotivno intenzivnih, kako bi se iz njih crpilo nepredvidivi realizam za svaku pojedinačnu ulogu. Kroz selekciju stotinu sati fascinantnih, ponekad i neugodno intimnih audiozapisa koje je sam snimio, te arhivskih snimki i predivnih 3D vizualizacija njegovog lica, otkrivamo da je Brando metodu pretvorio u način ophođenja sa životom u totalu, a ne samo s glumom. „Svi su glumci, jer svi lažu“, izgovara Brando, s mješavinom patosa i pompe. I dok danas njegova gluma često može djelovati emotivno hipertrofično, pa i karikirano („Kum“ je više uspešan mit nego dobra uloga), Brando ispada mnogo fascinantnija ličnost, nego glumac. Nepredvidljiv, hipersenzibilan, neapologetski seksualiziran, politički hrabar – od protivljenja militarizmu, preko potpore naoružanim indijanskim pobunjenicima, pa do marširanja s afroamerikancima dok si zbog toga mogao izgubiti glavu. Iako sklon pretencioznim solilokvijima o ljudskoj prirodi (nimalo različitim od onih iz „Apokalipse“ koje je, uostalom, sam improvizirao) i orientalističkom glorificiranju Haitija, gdje je neko vrijeme živio, Brandova intimna veličina veća je i od one javne, prvenstveno zbog istinoljubive istrage u vlastitu ličnost. Ispada da se iza pretilosti i ispada flamboyantnosti krije duboko usamljen čovjek koji se pred blicevima fotoaparata zatekao kao jelen pred farovima jurećeg automobila.

Da zaključim, ovaj tekst nema jasnu nišu niti strukturirajuću nit vodilju, jer isto nedostaje i ZagrebDoxu, što ne moramo nužno smatrati njegovom manom. Puki broj filmova garantira da vlastitim izborom što gledamo zapravo kreiramo i vlastiti festival od barem 5-6 mogućih. Uostalom, ZagrebDox i duguje svoj uspjeh tome što nam dozvoljava da ga vlastitom selekcijom duboko personaliziramo. Jedina negativna tendencija koju sam primijetio je da se projekcije filmova koji ne nude instant idiosinkratičnosti, brze emocije i ekscentrične ličnosti u pravilu velikim dijelom evakuiraju u prvih 20 minuta. To nije promaklo ni dokumentaristima, koji sve više pribjegavaju usiljenoj srednjestrujaškoj dramatizaciji priča svojih subjekata (uvod-zaplet-rasplesk-katarza), a čak i kada se bave ozbiljnim temama, u prvi plan stavljaju spektakl osobnosti umjesto širinu i kompleksnost, bilo društvenu, političku ili psihičku. Uzmemo li u obzir da i na estetskom nivou dokumentarci sve više emuliraju igrani film, u bliskoj budućnosti mogli bismo se zateći u situaciji gdje objektivnost, autentičnost i spontanost sve više počinjemo tražiti u igranom, a ne u dokumentarnom filmu.

STARA I ZABORAVLJENA KNJIGA SRBA U HRVATSKOJ, CENTRALNA BIBLIOTEKA SKD PROSVJETA**NAŠE STARE KNJIGE**

PIŠE: Boris Vrga

SNIMIO: Jadran Boban

Budući da je ova izložba organizirana 66 godina nakon prve, logično je da je Višnjić proširio njezine vremenske granice uzevši za donju granicu antikvarne knjige 1941. godinu. Izuzetak predstavljaju knjige štampane nakon 1941., svrstane u izložbeno poglavlje „Politika“, zahvaljujući kojem su po prvi puta dosada, u ovako koncipiranim ekspozicijskim projektima, izložene knjige srpske političke emigracije

Da je knjiga kulturno i civilizacijsko dobro, sredstvo prosvjete i instrument širenja znanja i kulture među ljudima, znano je još od vremena njezine pojave. Kao takva, stoljećima je štampana, distribuirana i brižno sakupljana u bibliotekama, raznim institucijama, ustanovama i privatnim zbirkama.¹

U današnje vrijeme, u punoj je mjeri postala legitimna činjenica da knjiga nije samo fizičko-utilitarni i materijalni fenomen, medij koji prenosi određene informacije, već duhovno dobro koje ima svoje specifične estetske atribute, ponajprije kultiviranu tiskarsku formu i optičku ekspresivnost kojoj nerijetko doprinose umjetnički oblikovane naslovnice i ilustracije,² ex librisi i straničnici, koji se sve češće zasebno izlažu. Razlog više, da svaku manifestaciju u kojoj se knjiga prezentira kao objekt izložen u nekom prostoru prihvaćamo s posebnim interesom, pa tako i izložbu nazvanu „Stara i zaboravljena knjiga Srba u Hrvatskoj“, sastavljenu od 300 eksponata čiji su vlasnici Hrvatski povijesni muzej, Manastir Gomirje te autor izložbe i uvodnog kataloškog teksta, bibliofil Čedomir Višnjić.

¹ Zanimljivo je napomenuti da UNESCO definira knjigu kao tiskanu, neperiodičku publikaciju s najmanje 49 stranica bez omota.

² Visoku razinu dizajnerskog oblikovanja pojedinih izloženih knjiga, potpisuju vrhunski hrvatski umjetnici kao što su Tomislav Krizman, Ljubo Babić, Vilko Gecan, Anka Krizmanić i drugi.

Nakon „Izložbe srpske knjige i štampe u Hrvatskoj od svojih početaka do godine 1918.“, priređene u Zagrebu 1950. (za koju su u autorskom smislu bili najzaslužniji Fedor Moačanin i Milan Radeka) i izložbe „13 vekova Srba u Dalmaciji, Slavoniji i Hrvatskoj – Srpska knjiga i štampa 1868 – 1996“, održane u sklopu naučnog skupa „Srbi u Hrvatskoj“ u Sremskim Karlovциma 1997., izložba „Stara i zaboravljena knjiga Srba u Hrvatskoj“, treća je po redu eksponcija posvećena knjižnoj produkciji Srba u Hrvatskoj.

Višnjić je kao jedan od najvažnijih kriterija za uvrštanje označio onaj po kojem bi autor knjige trebao biti etnički Srbin koji je rođen ili je djelovao na teritoriju Hrvatske, dok samo mjesto u kojem je spomenuta knjiga objavljena ili tiskana nije toliko važno

Kako već samo naslovno određenje izložbe uključuje analizu formalnih bibliografskih kriterija koji determiniraju pojam srpske knjige u Hrvatskoj, recimo kako je autor izložbe Čedomir Višnjić, kao jedan od najvažnijih kriterija za definiciju tog pojma, označio onaj po kojem bi autor knjige (pisac, prevoditelj, povećivač) trebao biti etnički Srbin koji je rođen ili je djelovao na teritoriju Hrvatske, dok samo mjesto, u kojem je spomenuta knjiga objavljena ili tiskana, nije toliko važno, budući da se je oduvijek štampalo tamo gdje je bilo štamparija i gdje je štampanje bilo jeftinije, brže i kvalitetnije. Drugi kriterij tiče se jezika ili pisma na kojem je knjiga napisana, a taj je također trebao biti djelomično ili potpuno srpski odnosno cirilični. Treći kriterij odnosio se je na predmetnu obilježju izloženih knjiga, čiji je sadržaj trebao biti ispunjen svekolikim životom Srba u Hrvatskoj, poglavito njihovim društvenim položajem, prirodnom, vjerskom i kulturnom baštinom.

Kako od svakog kriterija ima izuzetaka, tako su osim etničkih Srba u kontekst ove izložbe, po političkom ključu uvršteni i pojedini Hrvati jugoslavenskog svjetonazora (Niko Bartulović, Đuro Vilović) ili pak oni koji su se vlastitom odlukom i javnim djelovanjem priklonili srpskoj književnosti (Ivo Ćipiko). Budući da je ova izložba organizirana 66 godina nakon prve, posve je logično da je Višnjić proširio njezine vremenske granice uzevši za donju granicu antikvarne knjige 1941. godinu. Izuzetak od ove vremenske odrednice, predstavljaju knjige štampane nakon 1941., svrstane u izložbeno poglavlje „Politika“, zahvaljujući kojem su po prvi puta dosada, u ovako koncipiranim eksponcijskim projektima, izložene knjige srpske političke emigracije.

Iako su sadržajna obilježja izloženih knjiga vrlo široka, konceptualno je izložba sukusirana na tri segmenta. Prvi se odnosi na knjižnu prezentaciju različitih tematskih područja (povijest, crkveni život, politika, ekonomija, topografija i dr.) kojima se je nastojala prikazati širina i složenost različitih aspekata života Srba u Hrvatskoj. Drugi segment izložbe posvećen je autorskoj srpskoj knjizi čiji su akteri bili Vuk Stefanović Karadžić, Ognjenišlav Utješenović, Pavle Solarić, Lukjan Mušicki, Bude Budisavljević, Jovan Sundečić, Simo Matavulj, Mirko Korolija, Adam Pribićević, Kosta Strajnić, Stevan Galogaža, Milan Kašanin, Ljubomir Micić i drugi. Treće poglavlje posvećeno je štamparima (Veljko i Zorka Vasić, Srpska štamparija iz Zagreba, Matica srpska iz Dubrovnika) i izdavačkim knjižarama (Đuro Trbojević iz Rijeke, Đorđe i Ana Ćelap iz Zagreba) koji su predstavljali neizostavnu polugu između autora i čitatelja i čiju bi djelatnost u budućnosti trebalo kompleksnije istražiti.

Fond biblioteke „Prosvjeta“ formiran je od otpisanih knjiga iz zagrebačkih knjižnica te donacijama obitelji, dokazujući da su knjige oduvijek bile dio građanskog habitusa i da knjigoljublje zauzima važno mjesto u srpskoj građanskoj tradiciji

Poseban segment izložbe predstavljaju razni periodici, npr. časopisi i listovi (Galogažina *Literatura, Srbsko-dalmatinski magazin, Magazin sjeverne Dalmacije, Srbobran*), kalendarji (*Srpsko kolo, Sveti Sava, Srpska zora, Kalendar „Seljačko kolo“*) i spomenice, građa koja je danas raritetna tako da bi kompletan izložbu ovih publikacija, kako je, s pravom istaknuto u uvodniku, mogla prirediti samo zagrebačka Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu.

U okviru ukusno dizajniranoga i koncepcionalno dobro osmišljenog izložbenog kataloga, objavljena su još tri sažeta i akribična teksta čiji su autori Branko Čolović: *Knjiga kod Srba sjeverne Dalmacije*, Borivoj Čalić: *Srpska knjiga u istočnoj Hrvatskoj do početka 19. veka* i Vladimir Sekulić: *Dvadeset godina biblioteke*.³

U svom tekstu Branko Čolović analizira pojavu srpske knjige na terenu sjeverne Dalmacije šireći kronološki luk njezine pojave od *Mokropoljskog evanđelja* (iz polovice XIII vijeka, nađenog u Mokrom Polju) do *Proljeća Ivana Galeba Vladana Desnice* (1957.), jednog od najznačajnijih romana srpske i hrvatske književnosti uopće. Pišući o sakupljanju knjiga, Čolović ističe važnu ulogu manastira Krka (oko 1970. posjedovao je 2793 knjiga) i Biblioteke

³ Šteta da kataloškim tekstom nisu obuhvaćeni tragovi srpske knjige na Baniji, vezani uz manastir Komogovinu, Vukov boravak u Petrinji i pronađenak narodne pjesme *Smrt Majke Jugovića* u nedalekoj Moštanici, spisateljsku djelatnost paroha Nikole Vladisavljevića, protve Nikole Begovića i Jovana Vorkapića te izdavačku djelatnost štamparija Vase Jakšića iz Gline (1899. – 1943.) i Aksentija Miloševa iz Petrinje (1899. – 1943.).

⁴ Prema Miljanu Radeki, riječ je o rukopisnim ili štampanim knjigama pisanim na srpskoslavenskom jeziku koji je srpski narod za svojih seoba iz „prakoljevke Raške i Zete kroz Bosnu i Hercegovinu“ donosio u Hrvatsku (Dalmaciju i posebno Gornju krajinu).

Dubrovačke crkvene opštine (prema popisu iz 1910. imala je 12.000 knjiga) kao i pojedinih ličnih biblioteka, npr. Gerasima Zelića i Spiridona Aleksijevića. Autor ističe kulturno-književni rad Božidara i Gerasima Petranovića, Georgija Nikolajevića, Ljubomira Vučnovića, Spiridona Popovića, a posebice Nikodima Milaša, autora *Pravoslavne Dalmacije* (Novi Sad, 1901.). Uz prosvjetiteljski i književni rad Dositeja Obradovića u drugoj polovici XVIII vijeka, uz ovu je regiju vezana pojava *Srbsko-dalmatinskog almanaha* i književni rad Sime Matavulja, autora *Pilipende* (pripovijetke o unijaćenju Srba u Dalmaciji) i realističko-humorističnog romana *Bakonja fra Brne*.

Pišući o srpskoj knjizi u istočnoj Hrvatskoj, Borivoj Čalić ponavlja se oslanja na kanonsku vizitaciju koju je 1732./3. obavio Vikentije Stefanović i njegov *Opis i popis crkava sremske eparhije* iz kojega je vidljivo da se u crkvenim bibliotekama nalazio veći broj štampanih srbulja⁴ uz još uvijek prisutnu tradiciju rukopisne knjige. Iz njegova popisa bio je također razvidan sve veći broj ruskih bogoslužbenih i drugih štampanih knjiga (mineja, prologa, apostola, psaltila i drugih), uglavnom moskovskih i kijevskih izdanja čime je praktički započeo proces potiskivanja iz praktične upotrebe knjiga srpskoslovenske tradicije, zamjene liturgijskog jezika i rusifikacije srpskog prosvjetnog života i kulture. U prilog tome autor navodi da već polovicom 18. vijeka „gotovo da nije bilo crkve bez kompleta od 12 tomova ruskih mineja“ u kojima su bile službe posve-

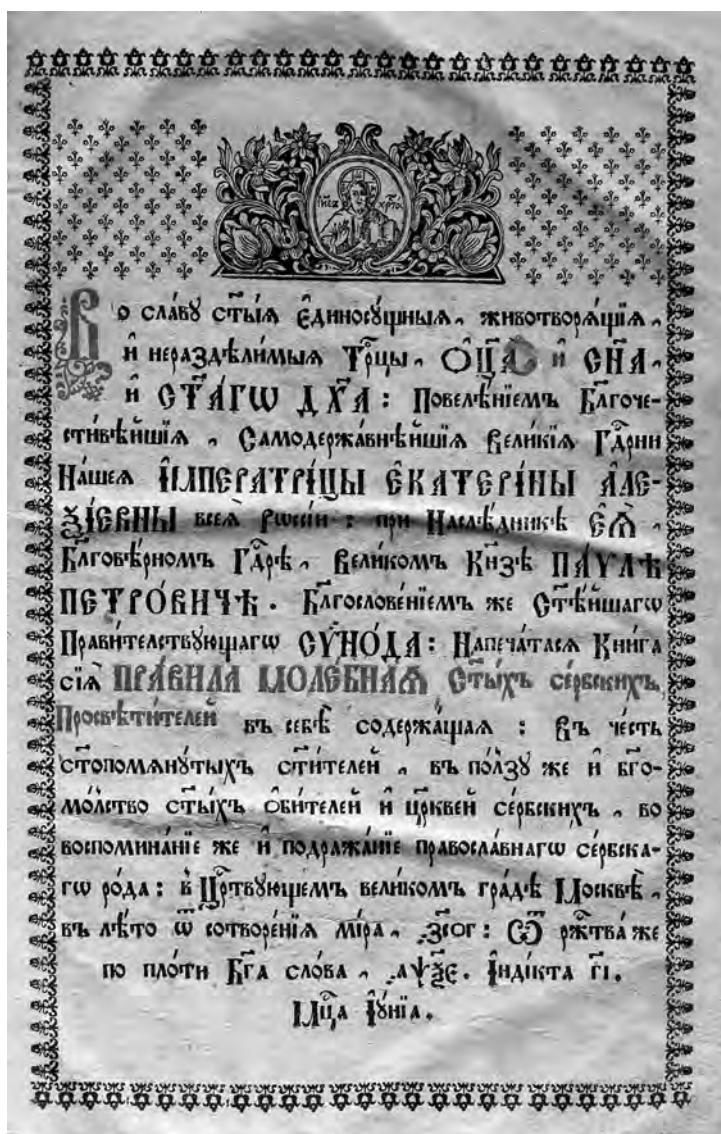
ćene ruskim svetiteljima što je dovelo do praznina u liturgijskom životu srpske crkve i uvjetovalo stvaranje dopunske mineje, koji će dobiti ime *Srbljak* i koji će, kao nezamjenjiva bogoslužbena knjiga, biti 1761. štampan u episkopskoj štampariji u Rimniku (Rumunjska), a već 1765. zalaganjem Zaharije Orfelina preštampan u Veneciji.

Redaktorski rad Zaharije Orfelina, u štampariji Dimitrija Teodosija u Veneciji, vidno će utjecati na stvaranje domaće čitalačke publike i pojavu prvih knjiga svjetovnog sadržaja. Uz svoje pjesme i udžbenike latinskog jezika, u razdoblju od 1761. do 1770. Orfelin priređuje i štampa kalendare, objavljuje časopis *Slaveno-srpski magazin* (1768.) te knjige *Aritmetika* Vasilija Damjanovića (1765.) i *Kratak uvod u istoriju porekla slavenosrpskog naroda* Pavla Julinca (1765.).

Privodeći svoj tekst kraju, Čalić apostrofira ulogu štamparije Jozefa Kurbeka u Beču (1770.–1792.) u kojoj su objavljene zadnje, svojedobno vrlo popularne Orfelinove knjige (*Iskusni podrumar i Večni kalendar*), a prelaskom štamparije u ruke Osječanina Stefana Novakovića u njoj će se 1892. štampati novine *Slaveno-srpskija vedomosti*. Novakovićeva aktivnost zapažena je i po pojavi prenumeracija (preplata na knjige), a spiskovi prenumeranata su se objavljivali na kraju knjige, tako da se na temelju njih može pratiti širenje knjige u građanske obitelji i stvaranje porodičnih biblioteka, npr. porodice Milanović iz Dalja i Mihailović iz Vukovara iz koje je ponikao i dr Georgije Mihailović, ljubitelj, sakupljač i dobar poznavatelj stare i rijetke knjige, autor kapitalnog djela *Srpska bibliografija osamnaestog veka*.

Tekstualni dio kataloga zaključuje lični pogled Velimira Sekulića na stvaranje i otvorene srpske manjinske biblioteke SKD „Prosvjeta“ u Zagrebu 26. I. 1996. godine. Njezin fond formiran je od otpisanih knjiga iz različitih zagrebačkih knjižnica te donacijama nekoliko obitelji (Radeka, Priljeva, Ivković, Pavletić, Nikolić, Ćelap i dr.), dokazujući da su knjige oduvijek bile dio građanskog habitusa i da knjigoljublje, unatoč raznim povijesnim nepogodama koje su dovole i do fizičkog uništenja srpske knjige na ovim prostorima, zauzima važno mjesto u srpskoj građanskoj tradiciji.⁵ Ubrzo po osnutku, pa sve do danas, biblioteka je postala mjesto održavanja kulturnih tribina i predavanja, knjižnih promocija i recitala, izložaba i teatarskih predstava.

Zaključno, može se reći da je izložba starih, rijetkih i zaboravljenih knjiga Srba u Hrvatskoj postigla svoju svrhu. Predstavivši knjige u kojima je registrirana i pohranjena njihova memorija, prezentirala je dio pisane baštine dokazujući kako je upravo knjiga oduvijek bila važan dio njihova kulturnog i nacionalnog identiteta. Izložene u biblioteci SKD „Prosvjeta“, iznova otkrivene i vrednovane, ove su knjige oživjele prošlost, prenijele zaboravljene poruke i uspostavile komunikaciju s današnjim svijetom posvјedočujući kontinuitet kulture i jezika, nacije i vjere Srba u Hrvatskoj. Upravo stoga, izrada jednog temeljitog registra i detaljne bibliografije knjiga i ostalih pisanih kulturnih dobara (novina, časopisa, plakata, rukopisa) Srba u Hrvatskoj, nameće se kao jedan od prioritetnih projekata u budućnosti kojim bi i one potpuno zaboravljene ili uništene knjige bile detektirane i valorizirane.

⁵ Zahvaljujući ex librisima izloženih knjiga, saznajemo da su kao kolezionari srpske knjige u Hrvatskoj slovili Vladimir S. Ivković, Đorđe M. Budimir, Milan Radeka, Igor Dobrošak i Vladan Arsenijević koji je od 1876. do 1900. bio profesor Srpske učiteljske škole u Karlovcu. Svoju veliku biblioteku sastavljuju od 20.000 svezaka, on je još za života poklonio Matici srpskoj, srpskoj novosadskoj gimnaziji i srpskoj preparandiji u Karlovcu.

KAKO JE POČEO RAT U NEKADAŠNJEM NAŠEM KAZALIŠTU?

NOVI ŽIVOT "SVETOG SAVE"

PIŠE: Igor Ružić

**Ne služi današnji „Sveti S“ tome
da obnovi ili ponovno dokaže
mehanizam koji je od barbarstva
u kazalištu doveo do masovnih
silovanja i grobnica, nego da bi
pokazao kako je isti mehanizam na
djelu i danas, ništa manje sustavan,
okrutan i naizgled nezaustavljiv,
kao što je bio onaj koji je prekinuo
izvođenje predstave 1990. godine**

Iako se čini nevažnim složencem od proračunskog novca, malograđanske potrebe i nikad provedene tranzicije, kazalište je na ovim prostorima ipak važno. Ima svoju funkciju u društvu, kao njegovo ogledalo, a ponekad, što je još važnije, i kao njegov okidač. Čak i u povijesti ne baš najkulturnijih prostora, pa tako i ovog našeg, neke su predstave izazivale i uspijevale stvoriti prave skandale, momentalno eksplozivne i dalekosežno učinkovite. Ovo je priča o jednoj od njih, koja je, paradoksalno ili upravo zato što kazalište nije nevažno, pogotovo za one koji ga proizvode, ponovno stvorena – kazalištem.

U novijoj ovađnjoj povijesti ostalo je nekoliko naslova koji su s pozornice uspjeli duhove toliko izazvati da su postali goruća tema i medija, i kavane, i političkih plenuma i obiteljskog stola. U Hrvatskoj je davni takav slučaj Brešanov Hamlet, točnije „Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja“, zbog koje je palo tadašnje vodstvo Teatra &TD. Da i publika može skinuti, točnije upravo prekinuti predstavu, iskusio je i Marijan Matković čija je „pogrešna“ karakterizacija Nikole Šubića Zrinskog u drami „General i njegov lakrdijaš“ bila zaustavljena zbog negodovanja iz gledališta zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta 1970. U Srbiji je, na primjer, „Kad su cvetale tikve“ Dragoslava Mihailovića samo par godina ranije bila vruća tema o kojoj je čak i Josip Broz imao sporadičan osvrt, što je, očekivano, rezultiralo skidanjem s repertoara. Nešto kasnije, početkom osamdesetih, duhove je uzbudila i „Golubnjača“ Jovana Radulovića, zbog koje je „fasovalo“ vodstvo novosadskog Srpskog narodnog pozorišta i čije su riječi još dugo, ali različito, odzvanjale

cijelom nekadašnjom državom. Konačno, taj nepotpun niz kao plod sasvim brzinskog nabranja završava „Sveti Sava“ Siniše Kovačevića, praizveden u veljači 1990. u Narodnom pozorištu u Zenici.

Predstava je po mnogočemu indikativna, sa svime što joj se dogodilo. A dogodilo joj se da je postala znak vremena, najava onoga što će tek biti, jedna od prvih manifestacija sile koja ne preza ni od čega, i koja svoje pravo lice i prave namjere više ne želi skrivati. Iako bez problema i s velikim uspjehom igrana od premijere u Zenici preko republičkog festivala u Jajcu pa sve do gostovanja na posljednjem svejugoslavenskom izdanju novosadskog festivala Sterijino pozorje, osvojivši sveukupno čak šesnaest nagrada po čemu je i najuspješnija produkcija u povijesti zeničkog kazališta, ona je na gostovanju u Beogradu prekinuta. Učinili su to pripadnici Srpske svetosavske stranke i Srpske radikalne stranke već tijekom trećeg prizora, nimalo spontano, s obzirom da su već i prije gostovanja tražili da se predstava ne odigra, a prije same izvedbe imali prosvjed ispred kazališta. Godina jest 1990., nacionalne i nacionalističke tenzije na vrhuncu su, ili se barem tako mislilo, jer vrhunac su zapravo dobole kasnije, kad se s riječi i djela prešlo na granatiranje i ratne zločine. Zato i jest jedna od primjerenijih reakcija na pjevanje svetosavskih pjesama s balkona Jugoslovenskog dramskog pozorišta, bila ne apel kojim su glumci poput Branka Ćvejića i Aleksandra Berčeka pokušali polemizirati s bukačima i pozvati na zdrav razum, ili pomirljiva izjava poput one Žarka Lauševića u naslovnoj ulozi: „Ja vas najlepše molim, svoj sud, ma kakav on bio, sačuvajte za kraj predstave“. Najtočnija i najglasnija, unatoč činjenici da je vikala iz partera a ne s pozornice, ipak je bila dramaturginja i kulturna aktivistica Borka Pavičević s dalekosežnom rečenicom, izgovorenom u afektu ali zato još temeljitije proročanskom: „Bit ćete odgovorni za konč-logore u ovoj zemlji. Vi ste samo posledica!“.

Dok su stadioni već pali kao mjesta zajedništva i postali alternativno bojište, točnije najava fronta, kultura je još donekle mogla disati, iako već više ili manje očito opterećena istim problemima rastućih etničkih i ekonomskih tenzija. U kolektivnoj svijesti cijelog ovog prostora kao „početak rata drugim sredstvima“ ostala je utakmica između Crvene zvezde i Dinama, koja je završila dotad neviđenim nasiljem među navijačima i s policijom. Na isti način, „Organizirano, nego što!“, u tom istom maju temeljno ista matrica ponovila se i u JDP-u, svojevrsnom ili barem projektiranom zajedničkom mjestu sveukupne dramske umjetnosti bivše države.

Tekst „Sveti Sava“ Siniša Kovačevića, tada perspektivni mladi pisac s nekoliko najvažnijih nagrada, ponudio je najprije Zvezdara Teatru u Beogradu, ali ga je tamošnji savjet kazališta odbio iz straha ili prikrivene cenzure. Zeničko kazalište, pod vodstvom scenografa Radovana Marušića, ga je, kao i ranije Kovačevićeve radove, prihvatio i kao redatelja angažiralo gosta iz Makedonije Vladimira Milčina. Kovačevićev tekst, u tome i jest paradoks cijele situacije, zapravo jest prosrpski, ili, barem, sigurno nije antisrpski. Bavi se potomkom

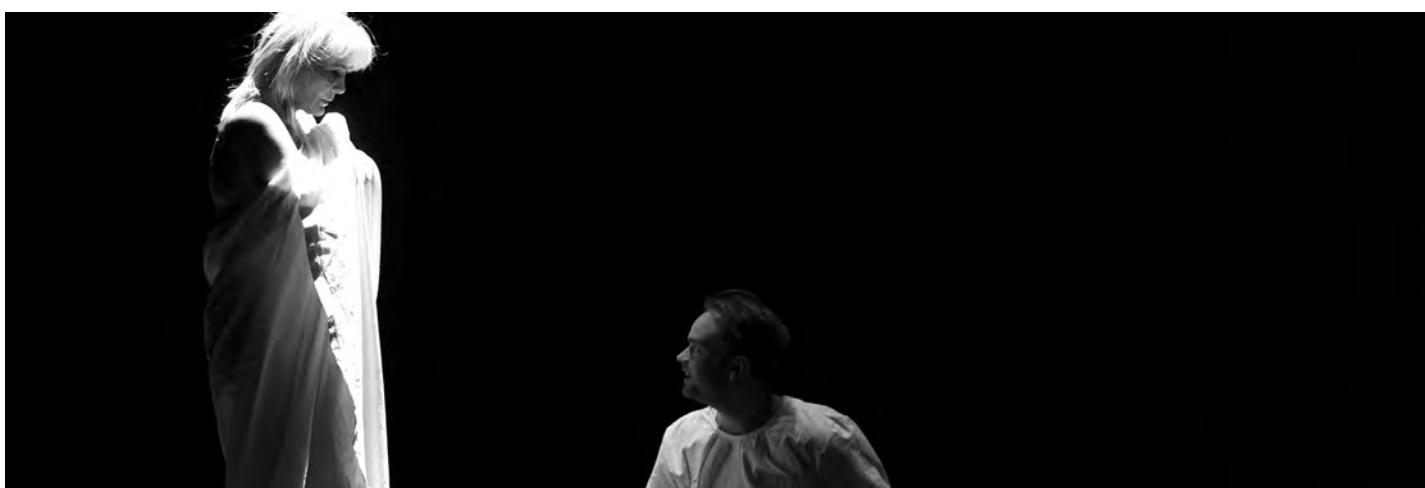
loze Nemanjića koji je lagodni život srednjovjekovne aristokracije, što znači neumjereno zadovoljavanje svih prohtjeva najprije tijela a onda i duše ukoliko od nje išta ostane, zamjenio mantijom, poslušavši savjet da se s njom može što se mačem ne može. Intenzivan rukopis dramskog autora u naponu snage dvodimenzionalnog sveca s ikona pretvorio je u dramski lik od krvi i mesa, političke i državotvorne volje, sklonog i spletarskoj praksi i teorijskoj utopiji, i u tome je uspio. Jedna od najvažnijih rečenica, zanimljivih i danas koliko i u svim stoljećima između: „Bog čuva Srbe, moramo mu i mi malo u tome pomoći!”, odjekuje iz tog teksta kao svojevrsni odraz i obje strane sličnih kletvi i/ili zakletvi, onih od kojih je počelo rušilaštvo i zločin, do onoga na čemu bi trebalo graditi.

No, iako su i tekst i autor zapravo bili i pravovjerni i „provjereni“, što dokazuje i kasnija politička karijera autora na desnoj strani srpskog političkog spektra koja je završila ili je pronašla svoj novi početak osnivanjem nečega što se zove Srpski otadžbinski front, u nacionalističkoj histeriji ni jedno niti drugo nije bilo važno. Tipična je usmena predaja onih koji ne znaju onima koji znaju još manje od gostovanja u Beogradu napravila skandal, koji se nije dogodio ni u Zenici ili svim ranijim gostovanjima predstava, niti u Novom Sadu samo dan ranije. Nije da naznaka nije bilo, ali kao da se glavnina ipak čuvala za JDP. Što možda i ima smisla, jer riječ je o kući stvorenoj kako bi bila najvažnije mjesto dramske riječi u bivšoj državi, svojevrsni hram. Upravo su se na retorici hrama i religije, što je još jedna od znakovitosti slučaja ove predstave, lomila kopla: dok su protivnici smatrali takvu alternativnu hagiografiju bo-

gohulnom i oskvirujujućom, glumci i ostalo umjetničko osoblje, kao i nemali broj kazališnih profesionalaca ili publike koja zna razlikovati kazalište od zbilje a programiranu provokaciju od glasa javnosti, smatrali su gotovo unisono da je prekid predstave nalik prekidanju službe u bilo kojem religijskom hramu. I tako na optužbe za svetogrđe uzvratili istom mjerom.

Predstava „Sveti Sava“

Siniše Kovačevića iz 1990. po mnogočemu je indikativna, sa svime što joj se dogodilo. A dogodilo joj se da je postala znak vremena, najava onoga što će tek biti, jedna od prvih manifestacija sile koja ne preza ni od čega, i koja svoje pravo lice i prave namjere više ne želi skrivati

No, nije pitanje čiji je svetac jači, ispravniji ili bolji, kao što to nije bilo pitanje same predstave ili teksta. Slučaj „Sveti Sava“ imao je drugu vrstu podteksta koji je razumljiv tek ukoliko se uzme u obzir da su bukači vrlo jasno poručili „Napolje!“ onima koji ne misle kao oni ili ne djeluju na isti način na tragovima istih vrijednosti. Nimalo slučajno, jer predstava je ipak postavljena u Narodnom pozorištu Zenica, pa je tako i shvaćena kao „balijска provokacija“, unatoč etnički vrlo miješanom sastavu ansambla i autorskog tima. Još jedna pametna poruka, koja pokazuje da je i u krajnje napetoj situaciji moguće zadržati čistu misao, iz cijelog tog slučaja jest ona koja je urlajućem balkonu izgovorio Žarko Laušević, u kostimu Svetog Save: „Niste vi veći Srbi

od mene, Siniše Kovačevića ili bilo kod učesnika ovde“. Taj isti glumac, tada i uposlenik JDP-a, nakon predstave počeo je dobivati anonimne prijetnje, pa je počeo nositi pištolj kojim je, tri godine kasnije, reagiravši na napad pripitih „sunarodnjaka“, u Podgorici ubio dvoje ljudi i ranio trećeg. Obranu brata i sebe ispaštao je godinama, čak i desetljećima, nakon odsluženja gotovo petogodišnje zatvorske kazne izbjegavši u SAD kao ilegalac koji se tek posljednjih godina počinje vraćati u javni, pa i kazališni život Srbije. O svojim je izbjegličkim godinama i svome griješku napisao dvije biografske knjige, prvu znakovitog i iskrenog naslova „Dan prođe, godina nikad“ i drugu nazvanu jednostavno „Druga knjiga“. Laušević je u Srbiji pomilovan, ali ne i u Crnoj

Gori, pa njegova epopeja „neslobodnog čoveka“, jer – kako sam tvrdi – niti ko tko ubije ne može više nikad biti sloboden, i dalje traje.

Točno četvrt stoljeća kasnije, nakon rata i genocida i novih granica koje još nisu to što bi jedni htjeli da budu, a drugi da ne budu, danas Bosansko narodno pozorište Zenica, sjetilo se jedne od svojih najvećih trauma i u prosincu 2015. postavilo dokumentaristički projekt „Sveti S ili kako je ‘arhivirana’ predstava ‘Sveti Sava’“. Autorica i redateljica Tanja Miletić-Oručević žanrovski ga je odredila kao scenski eseji, jer riječ je o kolažu dokumenata, sjećanja, novinskih članaka i izvornih prizora iz predstave koja je stvorila katarzu na pogrešnoj strani. „Arhiviranje“ iz naslova odnosi se na prisilnu amneziju, kako vrijednosti koje čine društvo pogodnim za umjetnost, tako i predstave same, s obzirom da se u JDP-u nerado sjećaju tog incidenta, unatoč nevjerojatnoj medijskoj i političkoj pažnji koju je s pravom dobio.

**Točno četvrt stoljeća
kasnije Bosansko narodno
pozorište Zenica sjetilo se
jedne od svojih najvećih
trauma i u prosincu 2015.
postavilo dokumentaristički
projekt „Sveti S ili kako je
‘arhivirana’ predstava
‘Sveti Sava’“**

Riječ je, naravno, o predstavi o predstavi, ali i o predstavi koja govori i pokazuje povijest kazališnim sredstvima, istodobno potpuno brehtijanski odmaknuta i sasvim suptilna u poruci koja ne ostavlja sumnju, niti zaobilazi emociju. Radi to iz potpuno drukčijeg rakursa od Kovačevićevog, jer dok je izvorni „Sveti Sava“ pokušavao pokazati koliko je zapravo mutna ona povijest koju pamtimos, a ponekad i pišemo, kao sjajnu, ova dvadesetpetogodišnja refleksija na predstavu i sve što joj se dogodilo od ne tako davnje povijesti čini niz slika koje nedvosmisleno pokazuju mehanizam najprije nacionalizma, zatim međuetničke mržnje i posljedičnih ratnih zločina u tuđoj i na kraju mučkih ubojstava iz zasjede i snajperom u svojoj zemlji. Metakazališnim sabijanjem i povijesti i kazališta, redateljica i autorica došla je do amalgama koji istodobno podsjeća ali i opominje, u duhu one ranije već citirane osude Borke Pavićević o konc-logorima. Dok evocira, kroz igru današnjih i bitno mlađih glumaca, među kojima tek nekolicina pamte ili su zaista sudjelovali u izvedbi iz 1990., događanja iza kulisa, gdje glumci u garderobama čekaju tko će prije doći do njih, organi kakvog-takvog reda ili prosvjednici osokoljeni uspješnim prekidom predstave, istodobno uspješnom montažom na pozornicu dovodi i dijelove same predstave i zamišljene prizore susreta neimenovanog političara s neimenovanim, ali sveprisutnim popom.

Svetosavski prosvjed je ionako uvelike podržan, ako ne i organiziran od

strane Crkve, koja je tada već sasvim jasno pokazivala svoju sve važniju ulogu u velikom zločinu prikrivenom „historijskim nužnostima“ i ostalim gadađama koji je poharao ove prostore tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća. Suradnjom te dvije poluge vlasti prosvjednici, jer Tanja Miletić-Oručević ništa ne ostavlja skriveno, kasnije oblače uniforme i odlaze na ratni pohod pun ratnih zločina, klanja i silovanja, podržani svetosavskim pjesmama i zaludjujućim ritmom, dok se iznad njih i dalje okreću veliki zupčanici izvorne scenografije Radovana Marušića. Ono što je 1990. bilo suptilno upozorenje, šekspirijanski citat ili, za naivne, dokaz suvremenosti tadašnje predstave, danas je, u citatnoj formi, samo potvrda onoga što je bilo da će biti.

Ukoliko i zvuči didaktično, nije, jer autorica i redateljica uspješno spaja različite registre interpretacije dokumentarnog materijala, pa dok je anksioznost glumaca zatvorenih u garderobi sasvim psihološki realistična, odjek događanja u medijima predstavljen je, razumljivo, kabaretskom formom. U vickastoj, a zapravo groteskoj atmosferi, izmjenjuju se različite vrste medejske interpretacije događaja u JDP-u, pomalo i nacionalno pristrane, ali vjerne u odnosu na ono kako su tada mediji funkcionali ili počinjali funkciranati. Vrijeme osipanja realne vlasti i promjene sustava vrijednosti najbolje se osjećalo u obradi događaja u izvještajima nacionalnih, slovenske i makedonske televizije, kao i u prilogu engleske novinarke koja razumije sve i ništa, točnije upravo onoliko koliko joj treba za efektnu ali ipak nezainteresiranu reportažu. Očekivano, citirani su i odigrani i kazališni kritičari, među njima kao najupečatljiviji pokojni Anatolij Kudrjavcev, najbolje oličenje grezog dalmatinskog humora i oštrog pera, koji u svojoj rekapitulaciji svega oko „Svetog Save“ ostavlja dojam zaigranog pehlivana koji sve kaže tako da ne kaže gotovo ništa.

Čak i bez otkrivanja baš svakog detalja ove izuzetno snažne predstave, njezinu vrijednost ne smije ostati shvaćena tek kao dokumentarističko prisjećanje na trenutak kad je rat počeo i u kazalištu. Naprotiv, ukoliko je predstava iz 1990. iz povijesti gledala u suvremenost, preko teksta o Rastku Nemanjiću koji postaje Svetim Savom onako kako to tumači Siniša Kovačević, njezin je rezultat u prekidu koji se dogodio kao, svjesno ili nesvjesno, namjerno ili nenamjerno, izazvanom prekidu. Ona je, unatoč svojoj izvornoj kvaliteti, tek s događajem u Beogradu postala nezaobilaznom stavkom povijesti jugoslavenskog kazališta, točkom prijepora i obrata koji svoje posljedice, čak i ako je računao na neke od njih, nije mogao u potpunosti predvidjeti. Ispitivanje granica bitna je zadaća umjetnosti, pa to radi i današnji, tek uvjetni re-enactment, ali zapravo dokumentarna studija ili, upravo kako glasi podnaslov: scenski eseji. Iz esencije zadobivene ili zaslужene prekidom, Tanja Miletić-Oručević prekida logični niz izvornika i poredak svodi na kazalište koje se sjeća povijesti da bi upozorilo na suvremenost. Ne služi današnji „Sveti S“ tome da obnovi ili ponovno dokaže mehanizam koji je od barbarstva u kazalištu doveo do masovnih silovanja i grobničica, nego da bi pokazao kako je isti mehanizam na djelu i danas, ništa manje sustavan, okutan i naizgled nezaustavljiv. Ukoliko je zbilja prije četvrt stoljeća dodala kazalištu notu istine, od prosvjednika na balkonu do reakcije na njih, danas kazalište, podsjećajući i opominjući, može dodati zbilji onu bitnu etičku notu. Velik je to zadatak, ali kazalište zato i jest veliki mehanizam, koji usisava i proizvodi značenja nezavisno od volje svojih gledatelja. Onih u parteru ili onih na balkonu, bez obzira koje pjesme pjevali.

BOJAN GAGIĆ, IZMEĐU TIŠINA, ZVUČNA INSTALACIJA, MSU GALERIJA, 23. 02. - 15. 03. 2016.

TIŠINA KAO BUKA

PIŠE: Željko Luketić

Na snimkama koje je Gagić zabilježio na 12 lokacija i u 12 mjeseci, koji se pak reproduciraju na 12 magnetofona s vrpcama kojima je rok trajanja istekao nesretnih 90-tih, ne pojavljuje se ništa gromoglasnije od cvrkuta ptica, strujanja vjetra, prolaska motornih vozila ili piljenja drva obližnjeg mještanina. Međutim, u podnožju te „tišine“ vrebaju minska polja

„Tišina je svakako prapočetak svega. Plodna voda roditeljica. Kao što se vraćamo precima da bismo prepoznali svoja otuđena bića, izvorištima, počecima, tako se treba koji put okrenuti tišini, praznom papiru, Schwamm über, ničemu.“

(Zvonimir Bajšić, 1978.)

Godine i godine bivanja na Radio Zagrebu, promišljanja zvuka i njegovog značenja u raznim dramaturškim situacijama, bilo životnim ili skriptiranim i fiktivnim, oca su zagrebačke škole radijskog *featurea* dovele do gornjeg zaključka. Baš negdje pred kraj života Zvonimir Bajšić počeo se intenzivnije baviti tišinom, ili izostankom čujnoga, odnosno ljudskom percepcijom nedostatka opaženoga zvuka. Vidio je u njoj Bajšić gotovo filozofsku bazu za doživljavanje zvuka, *zenbudiški smiraj* i pomirenost sa samim sobom. Nema sumnje kako je Bojan Gagić, zvučni artist, konceptualac i dizajner zvuka, u svome radu makar i nemamjerno nastavio davno započetu tradiciju *featurea*, samo što se njegov eksperiment ne odvija u eteru, nego u galerijskome prostoru, gdje bi uvjeti reprodukcije trebali biti zadani, uokvireni i donekle skriptirani. Moguće i sterilni.

Međutim, tišina jest životni pojam koji se odupire definiranju i koji kad se uokviri, ima granice samo u onome što ljudsko uho uspijeva fizički čuti. A to uho u cijelom spektru zvukova je poprilično nesavršeno, baš kao i prostor MSU-a u kojem se Gagićeva tišina sveudilj borila s topotom dječjih nožica i bukom razdraganih glasova najmlađih ljubitelja suvremene umjetnosti

iz susjednog galerijskog prostora. Bojište je to na kojem vriskava dječica (neki od njih možda i budući kustosi) pobjeđuju, dok se Gagićev *feature* s minskih polja svome slušatelju morao nenadano fizički približiti. Recimo i da je to možda jedan zgodan, dodatni element tjelesnoga odmjeravanja sa starim magnetofonima i vrpcama, elementima u prostoru koji su tražili da se na stari prašnjavi Grundig doslovno stavi uho kako bi se nešto i čulo. Da se omiriše umorni Telefunken i pomazi bolestima oslabljeni Uher. Kakofonija je tako bila značenjski i senzualno potentna, jer Gagić, čini se također, nije bez predumišljaja sve vrpce sa svoje instalacije odlučio pustiti istodobno. Tek u svojoj zvučnoj monolitnosti mogli su se natjecati s budućim generacijama kustosa, no to je možda neka druga priča o volumenu zvuka nauštrb značenju i *sensoriumu* istog.

Već je prethodna zvučna instalacija Bojana Gagića imala tišinu kao koncept pozitivnog opažanja, a ne negacije ili izostanka. Ovdje u MSU-u, uz pomoć kuratorice Leile Topić i predgovarača Lawrencea Englisha, autor je nastavio u sličnome tonu, bilježeći u strukturalnosti *field recordinga* imenovanja i uviđajnosti prostora, odnosno što taj isti prostor u svome kontekstu znači. Je li siguran? Je li posjećen? Uživaju li ljudi u tim šarenim tratinama i idiličnim prirodnim tapiserijama? I još važnije, kako se ta idila nosi zajedno sa činjenicom da se radi o minskim poljima, mjestima odgođenog sukoba i konflikta, davno nakon što je on završio. Tišina kao *noise*?

Ovdje se Gagićev koncept smjestio u potencijalni glib simboličkih razina izostanka zvuka. Spomenuvši onaj Bajšićev na početku, kao idiličan, smiren

i filozofski fertilan, čini se da autor ovdje računa (možda i naglašenije) na onaj primordialni, životinjski i sasvim drugaćiji doživljaj. Doživljaj o kojem je pisao u Hrvatskoj trenutno ne baš čitani Darwin, a koji kod određenih vrsta notira tišinu kao simboličan alarm, upozorenje za opasnost, nemirnost i strah. Primjerice, krdo konja kad naslučuje opasnost posve se utiša i umiri. Nema zvuka. I krdo ljudi je slično. Etnomuzikolog Joseph Jordania (*Times to Fight and Times to Relax: Singing and Humming at the Beginnings of Human Evolutionary History*, 2009.) čak piše o tome kako su rana plemena izmislila tih pjevušenje i mrmljanje, ne bi li se ostatku plemena dalo do znanja da je sve u redu. Jer da je tišina, svi bi osjetili da se nešto loše sprema. Konverzacijski pak, termin „neugodna tišina“ česta je označka kada se ljudi ne poklapaju, nemaju što reći, ili je među njima opipljivo neslaganje i nemir. Ne u smislu „tištine“ kao ultimativnog ispunjenja filozofske potrage“ ili sukladne wittgensteinovske zagonetke, nego jednostavno, kad je tih, tu nešto ozbiljno ne štima.

Kako se ta tišina kao nagovještaj opasnosti manifestira u veselom, auditivnom prirodnom okolišu? Na snimkama koje je Bojan Gagić zabilježio na 12 lokacija i u 12 mjeseci, koji se pak reproduciraju na 12 magnetofona s vrpcama kojima je rok trajanja istekao nesretnih 90-tih, ne pojavljuje se ništa gromoglasnije od primjerice, cvrkuta ptica, ambijentalnih strujanja vjetra, prolaska motornih vozila ili piljenja drva obližnjeg mještanina. Međutim, u podnožju te „tištine“ vrebaju minska polja. Stati u to središte cvatnje, ljubičica, drveća, žita i veselih pčelica, značilo bi ostati bez ekstremiteta,

poginuti u prasku i okupati se u vlastitoj krvi. Taj sukob mentalnih slika, viđene idile i percipirane opasnosti, Gagić je u svome postavu podcrtao na još dva zanimljiva načina.

**Konverzacijski termin „neugodna
tišina“ česta je označka kada se
ljudi ne poklapaju, nemaju što
reći, ili je među njima opipljivo
neslaganje i nemir, jer kad je tih,
tu nešto ozbiljno ne štima**

Najprije, bezvremensku kategoriju svoje instalacije definirao je *loopom*, zasebnom zvučnom petljom na svakome magnetofonu koja je izborom umjetnika namjerno izdvojena i promišljena. Spajajući jedan kraj te vrpce, odnosno repetitivne petlje zvuka, ali i fizičkog magnetskog medija s kolotovima pored same fotografije lokacije, povezao je doslovno zvuk i sliku. Ne izoliravši kolture kao puki reproduktivni element, nego koristeći vrpcu kao žicu ili okvir prostora, žicu koja vrti zvuk u beskonačnoj repeticiji, došao

je do fizičke veze koja potencira samu ideju dubinskog otkrivanja tišine. S druge pak strane, koristeći repeticiju *loopa*, ritmičan i gotovo pa glazbeni pristup *field recordingu*, Gagić zapravo uvodi svjesnu dramatizaciju u svoj eksperiment. On je uočljiv tek za dužega bivanja u prostoru, gdje tvori zvučni kompleks izrazito zanimljivih konotacija.

Ograničeno, referentno i bez pretenzija u dugovječni zapis, Gagićev postav je zapravo neka vrsta *body arta* za magnetofon i vrpcu. Gdje je *body vrpca*, ali i sjećanje

Jedna od tih konotacija, zapravo najvažnija za postav „između tišina“, jest vremenski odjek i okvir same instalacije. Prostor mina kao prostor odgođenog Gagić samim medijem izvedbe oslikava kao memorijsku jedinicu. Ona, baš kao i svako sjećanje, protekom vremena mijenja svoj oblik, sve do neke konačnosti u zaboravu, koji kako pokazuje ovaj postav, vjerojatno i nije sretno rješenje. Naime, petlje magnetofonskih vrpci analogan su medij

koji svakim prolazom kroz uređaj fizički troši površinu; taj se zapis zvučno mijenja, on postaje sasvim nešto drugo, sve dok kemijski premaz s vrpce posve nestane. Je li priželjkivani ishod za minsko polje da njegov „zvuk“ nestane i znači li to da su rane tog prostora nestale? Ili su samo još dublje zakopane u kolektivnu memoriju, odnosno kolektivni zaborav? Koji od tih ishoda je poželjan?

Pitanja su to koja na koncu postavlja Gagić, jer njegova instalacija baš poput *The Disintegration Loops* Williama Basinskog vremenski i fizički je konačna. Njeno doživljavanje svaki put je definirano drugačije: na otvorenju je zasigurno zvučala drugačije od vlastitog zatvaranja, neki magnetofoni u međuvremenu su nesretno preminuli, neke vrpce moguće su se pokidale. To doista i jest biološka, fiziološka trajnost ovog djela koju njegova analognost najbolje nosi.

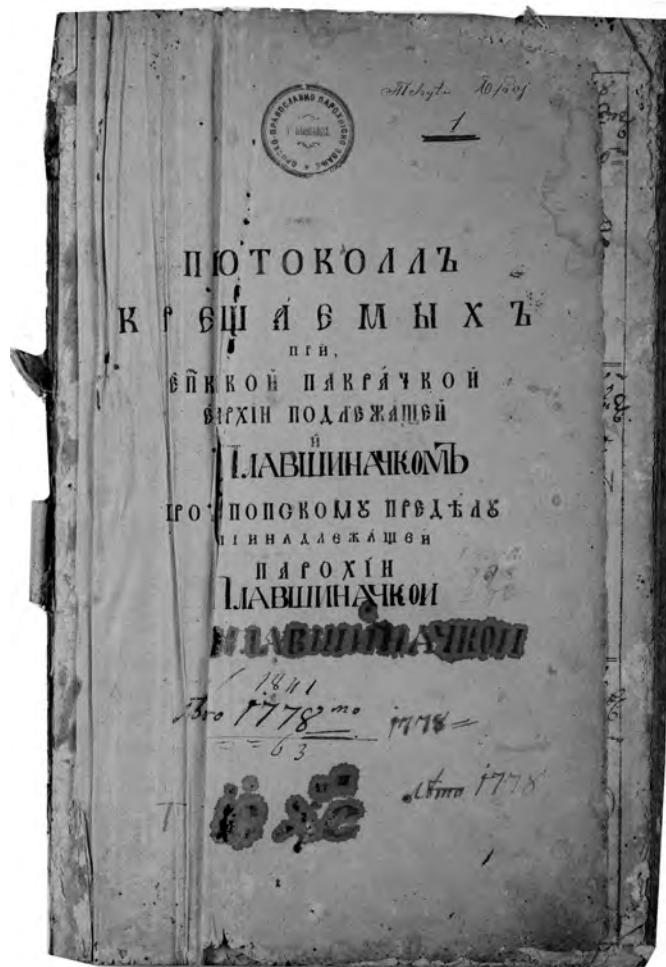
Ograničeno, referentno i bez pretenzija u dugovječni zapis, Gagićev postav je zapravo neka vrsta *body arta* za magnetofon i vrpcu. Gdje je *body vrpca*, ali i sjećanje. Kratko ili dugo, s vijekom trajanja, neodredivim i neotpornim „rokom upotrebe“ na svaku fizičku eksploraciju. Lipik, Glinska Poljana, Stari Grabovac, Prkos, Subocka i Donja Subocka, Modrić, Češko Selo, Zemunik, Kričke, Rađenovac i Mošćenica zabilježeni su zvukom koji nestaje i povezani fotografskim zapisom samog autora koji snima taj prostor. Noseći sličnu odjeću kao i oni koji se time profesionalno bave, sa malo veće udaljenosti, recimo na pola Grundiga, te fotografije nalikuju na snimke tipičnog razminiravača u poslu. Bojan Gagić nije tako portretirao samo sebe u audiovizualnom klinču sa *pecaljkom*, nego je simbolički i zvučno, bolje reći auralno, možda baš i konačno razminirao taj prostor.

CRKVE SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

FRAGMENTI KULTURE U NESTAJANJU

PIŠE: Ljiljana Vukašinović

Prije više od dvjesto godina na ovim prostorima postojala je kultura koja je nastajala sa punom sviješću o pripadnosti vlastitom nacionalnom korpusu, pritom otvoreno prihvatajući savremena strujanja srednjoevropskog kulturnog kruga, kojem je – iako na periferiji – jasno pripadala

Knjiga krštenih za 1778. godinu, Plavšinac

Obilazeći za potrebe rada na *Registru kulturne baštine Srbâ u Republici Hrvatskoj* sakralane objekte na teritoriju sjeverozapadne Hrvatske, danas pod duhovnom ingerencijom Mitropolije zagrebačko-ljubljanske, trudeći se zadržati određeni odmak *kunsthistoričarske* struke, njihova brojnost i stanje u kojem se najveći dio nalazi nikako ne ostavljaju ravnodušnim. Pritom stanje objekata u pomenutom geografskom i duhovnom prostoru, svakako nadilazi ono poražavajuće u kojem se nalaze crkve i manastiri Eparhije pakračko-slavonske ili Eparhije gornjokarlovačke. Evidencijom i identifikacijom svih toposa, bilo da su oni danas očuvani ili ne, te snimanjem zatećene situacije, došlo se do brojke od gotovo devedeset lokacija i sedamdesetak postojećih objekata. Dobar dio njih nalazi se pod nekim oblikom zaštite Ministarstva kulture, odnosno nadležnih konzervatorskih ureda kao kulturna dobra pa i spomenici kulture Republike Hrvatske. Brojnost i nezavidni uslovi u kojima pomenuta baština u najvećem dijelu nepovratno propada samo su dio kompleksne situacije. Presudno je rapidno nestajanje zajednice koja ih je u proteklom, nimalo naklonjenijim vremenima podizala i koja je danas gubitkom biološke, ali i socio-ekonomske moći, čini se – bez suvišnog lamenta, osuđena da u ovoj generaciji svjedoči nestanku jedne vanredne kulture formirane vijekovima na ovom području, barem njenog materijalnog naslijeđa.

Izostanak snažnije inicijative „iznutra“ i složenost postupka prilikom apliciranja za određena državna sredstva Ministarstva, pri čemu je za dobar dio objekata nužna izrada osnovne arhitektonske dokumentacije, a tek potom eventualna prijava za financiranje, prolongira često sam proces une-dogled. Većina rješenja o zaštiti provedena su posljednjih desetak godina,

uglavnom samih crkvenih objekata kao nepokretnih kulturnih dobara, koji u najboljem slučaju zahtijevaju opsežne zahvate sanacije vlage i promjene krovišta, a nerijetko i cjelovitu rekonstrukciju. Kao posljedica nepoznavanja materije stručnih lica koja izlaze na teren, gotovo redovito su izostavljeni čitavi slikarski ansamblji baroknih ikonostasa i pratećeg crkvenog mobilijara koji su do današnjih dana očuvani *in situ*, uglavnom u manjim parohijskim crkvama u okolini Kutine, Bjelovara, Koprivnice i Križevaca. Kulturološki, ništa manje značajni su primjerice historicistički crkveni inventari, nastali krajem XIX vijeka pod direktnim utjecajem tadašnjih vlasti, koje su redovito brinule i o opremanju pravoslavnih bogomolja, pazeći i na kvalitetu majstora i umjetnika kojima su poslovi povjeravani. Posebnu pažnju zavređuju gradska i seoska groblja, paradoksalno presudna iz današnje perspektive za očuvanje nacionalne memorije, čiji najstariji spomenici sežu ne dalje od sredine XIX vijeka, ali desetljećima neodržavani, ispirani padalinama i obrasli mahovinom gotovo jedva da su više čitljivi.

Pa ipak, bogatstvo kulturnih slojeva promatranog prostora, iako tek fragmentarno sačuvano i nedovoljno istraženo kada je to njihovo stanje još omogućavalo, svjedoči o jednoj značajnoj kulturi i umjetnosti koja se razvijala na periferiji glavnih umjetničkih i duhovnih strujanja i interesa, sa svim specifičnostima i slobodama koje takav položaj pruža. Obilježena vojno-krajiškim sistemom i reformiranim pravoslavnim crkvom Srba u Habsburškoj Monarhiji, možda na momente provincialna i slaba, ali uvijek aktualna sa tokovima svoga vremena, formirala je pritom iznimne ličnosti i domete u svim stvaralačkim područjima, bez kojih nema cjelovitog shvaćanja većinske kulture, kao ni one iz koje je proistekla.

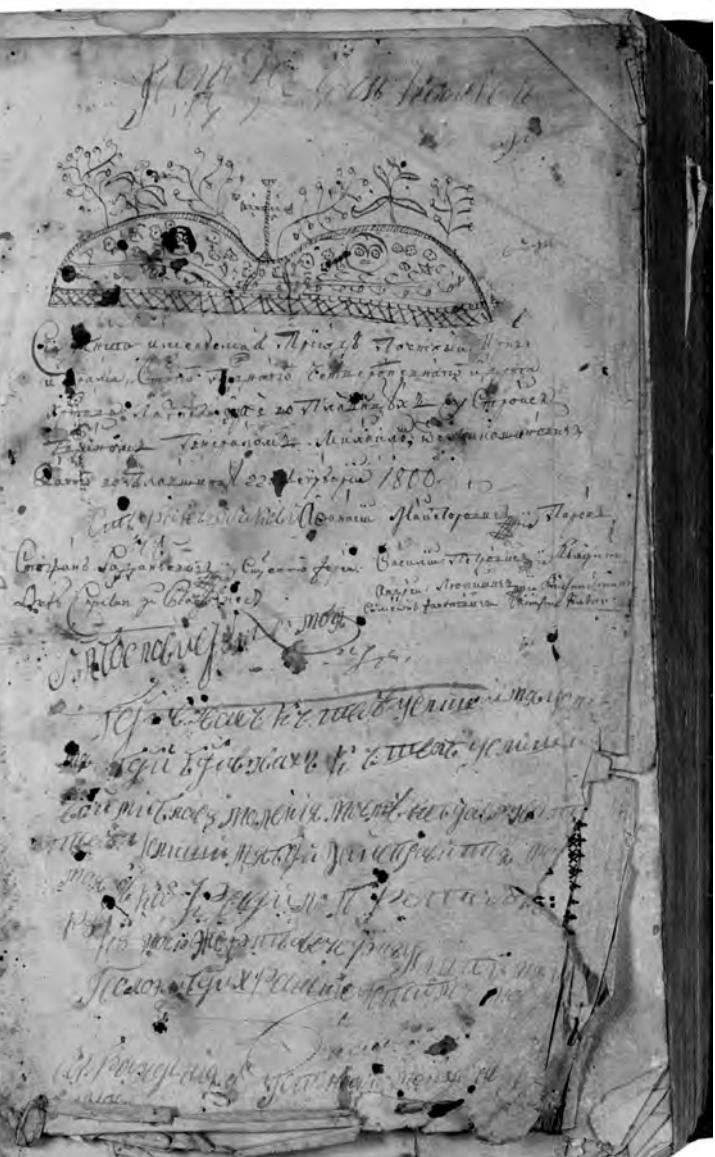
Unutrašnjost crkve u Podgorcima

Sačuvane stare crkvene maticice kulturno-historijski su spomenici prvog reda. Pazilo se na njihovo opremanje i dovodili su se umjetnici koji su mogli osigurati pravovjernost dogmatskog likovnog prikaza u inovjernoj sredini koja je priželjkivala prevjeravanje

Ono što danas možemo zateći obilaskom prostora pod duhovnom ingerencijom Zagrebačke mitropolije, a geografski na području Kalničkog prigorja, Bilogore i Moslavine uz nekolicinu gradskih, brojne su parohijske i filijalne crkve razasute po šumovitim, relativno zabačenim i teže pristupačnim selima. Njihova rasprostranjenost oslanjala se na nekadašnju gustu mrežu srpskih krajiških naselja, formiranih od sredine XVI vijeka uspostavom Slavonske vojne krajine kao i konstantnu prisutnost snažne crkvene organizacije od Marčanske, preko Lepavinsko-severinske do znamenite Pakračke eparhije, čijim dijelom taj kraj ostaje sve do dvadesetog vijeka i osnivanja Mitropolije. Upravo će seoska parohijska crkva u svim tim periodima postati fokus nacionalnog okupljanja i kulturno-umjetničkog pregalaš-

tva. Podizane kolektivnim, višegodišnjim naporima zajednice, u iznimnim primjerima sa značajnijim učešćem istaknutih pojedinaca, pripadnika plemstva (uglavnom vojnog) i episkopa. Bile su mjesta gdje se krštavalо, vjenčavalо i sahranjivalо na obližnjim grobljima, slušala se ne samo crkvena propovijed, već primala i prva prosvjetna pouka. Sačuvane stare crkvene maticice – danas pravi rariteti, kulturno-historijski su spomenici prvog reda. Pazilo se na njihovo opremanje i dovodili se umjetnici koji su mogli osigurati pravovjernost dogmatskog likovnog prikaza, u inovjernoj sredini koja je priželjkivala prevjeravanje. U nizinskim područjima crkve su redovito podizane uz glavne puteve u centrima naselja kao i prateći parohijski domovi, dok su blagi brežuljci pomenutih predjela korišteni za njihovo dominantno pozicioniranje, gdje i danas, unatoč nezavidnom stanju u kojem se nalaze, emaniraju okolnim krajolikom.

Dvije parohijske crkve smještene na zapadnim obroncima Bilogore nameću se kao amblematski primjeri odnosa njihova kulturno-historijskog značaja koje su imale (imaju) i stanja u kojem ih zatičemo danas. Staro krajiško naselje Plavšinac, čije se osnivanje i ime pripisuje vojvodi Plavši Margetiću sredinom XVI vijeka, smjestilo se na sjeverozapadnom, rubnom dijelu Bilogore gdje se šumoviti brežuljci spuštaju prema plodnoj podravskoj nizini, uvučeno od glavnog magistralnog puta Koprivnica – Novigrad Podravski. O nekada moćnoj zajednici danas svjedoči samo velika crkva Sv. četverodnevnog Lazara i stari parohijski dom u centru naselja, na koje se pruža pogled iz svakog dijela sela i dalje vodi prema mađarskoj ravnici u daljini. Kako bilježe stari crkveni inventari na mjestu starodrevne crkve od drveta, podignuta je oko 1847. godine veća graničarska zidana crkva, tipiziranog nacrta za vojno-krajiška naselja kakve susrećemo i nešto istočnije na Bilogori (Velika Barna), ali i na području Banije (Bačuga). Tek visoke

Triod posni iz 1757.

profilirane niše koje se nižu poput slijepih arkada ritmizirajući bočne zidove nagrizle i ruinirane od vlage, svjedoče o dobu u kojem se podiže i natruhama romantizma u stilu. Interijer ostavlja dojam monumentalnosti, kojim dominira pozlata visokog historicističkog ikonostasa pripisanog ruci Anastase Bocarića, no gotovo identičan u strukturi, stilu i ikonografiji onom zagrebačkom Epaminondasu Bučevskog, akademskog slikara iz Bukovine. I ostatak crkvenog inventara skriva umjetničke bisere. Barokni proskinitar na tragu srodnih koje je u podkalničkim crkvama oslikao Jovan Četirević Grabovan, nalazi se nažalost u tako lošem stanju, izbljedjelog slikanog sloja, da je nemoguće sa sigurnošću potvrditi eventualnu atribuciju. Na reprezentativni vladičanski tron, oslonjena je ustakljena ikona Bogorodice sa Hristom, pripisana prema posljednjim istraživanjima Joakimu Markoviću, baroknom majstoru, pridvornom slikaru i knjižaru severinskog vladike Simeona Filipovića. Slikar je bio blizak (vjerojatno zahvaljujući vladici) i najistaknutijem patronu umjetničkih zbivanja na ovim prostorima generalu Mihajlu Mikašinoviću, rođenom u Plavšincu i glavnom ktoritoru plavšinačke crkve kroz drugu polovinu XVIII vijeka. Ne čudi stoga da je za njega Marković oslikao u soklu crkve Sv. Lazara dvije najznačajnije historijske kompozicije u srpskom crkvenom slikarstvu uopće – *Srb i Hrvati primaju privilegije od bizantskog cara Vasilija Makedonca i Srb dobivaju privilegije od cara Rudolfa Drugog,*

proizašle upravo iz Mikašinovićevog shvaćanja vojno-krajiškog položaja naroda kojem je pripadao. Ikona Bogorodice sa Hristom svojom fizionomijom, ali i formatom podsjeća na Markovićeve druge radove i mogla bi biti temelj prepostavke i daljnog istraživanja njegovog autorstva čitavog ikonostasa, ne samo dviju poznatih slika pohranjenih u Muzeju SPC u Zagrebu. Pjevnice čuvaju nekolicinu prašnjavih i crvotočinom uništenih bogoslužbenih knjiga, uglavnom ruskih iz XIX vijeka. Najvrednije i gotovo čudom sačuvano, čitavo je kolo mjesecnih mineja iz 1741. godine koje je kupio i poklonio crkvi podmaršal Mikašinović. Na Posnom Triodu sačuvani su potpisi iz 1800. godine paroha Atanasija Majstorovića (Mikašinovićev unuk), kapetana Stefana Radančevića, pojca Vasilija Petrovića, crkvenog saslužitelja Andreja Ljubišića i tutora Simeona Jankovića. Donedavno, crkva je čuvala i protokole rođenih i umrlih iz 1778. godine, u kojem su bilježeni stari plavšinački rodovi – Milankovići, Mikašinovići, Usoraci, Sučevići, Petrovići, Liščići, Ciganovići, Jovičići, Vučkovići i Pulje...

Danas se crkva otvara na Lazarevu subotu ili Vrbicu, kada se okupe malobrojni Plavšinčani i oni iz okolnih mjesta.

Sa druge strane Bilogore, one južne, uvučeno od glavnog puta između Rovišća i Bjelovara smjestilo se selo Podgorci. Vremenski gotovo podudarno u nastanku, ime zahvaljuje krajišnicima koji su došli u ovaj kraj iz zapadnoslavonskog sela Podgorja krajem XVI vijeka. Crkva Sv. Petke također u centru naselja, obnavljana je sedamdesetih godina prošlog vijeka, o čemu svjedoče očuvana fasada i krovište. Ne zna se točno kada je podignuta zidana crkva, no historiografija je spominje već 1693. kao mjesto narodnog zbora protiv unije. Crkveni inventari bilježe da je još 1813. godine od drvene građe i da ima *piltaorsko templo*, odnosno ikonostas rađen od strane priznatog majstora, za razliku od onih slabije kvalitete koji se u starim rukopisima nazivaju *tišljarskim*. Pripisuje se već spomenutom baroknom slikaru porijeklom s balkanskog juga, Jovanu Četireviću Grabovanu i datira u 1777. godinu. Ono što se danas tek nazire kao ostatak jest drvena rezbarija ikonostasa koja podsjeća na one sa slikarevih sačuvanih djela. Nažalost stanje crkvenog interijera onemogućava ikakve istraživačke poduhvate na slikanom dijelu, jer je čitava unutrašnjost uništena golubljim izmetom. Na samoj poleđini ikonostasa opstaju, čak u nešto boljem stanju stare dveri, stilski srodne majstorima koji su radili po bilogorskim selima s kraja XVII i samog početka XVIII vijeka kao što je Kuzma Damjanović. Kako pravoslavnih u selu gotovo više da i nema, crkva se rijetko otvara, a učestalo razbijanje prozora, omogućilo je nesmetan ulazak čitavim jatima golubova. Apokaliptičnost situacije i zatečenost svih koji smo tome prisustvovali ostaje...

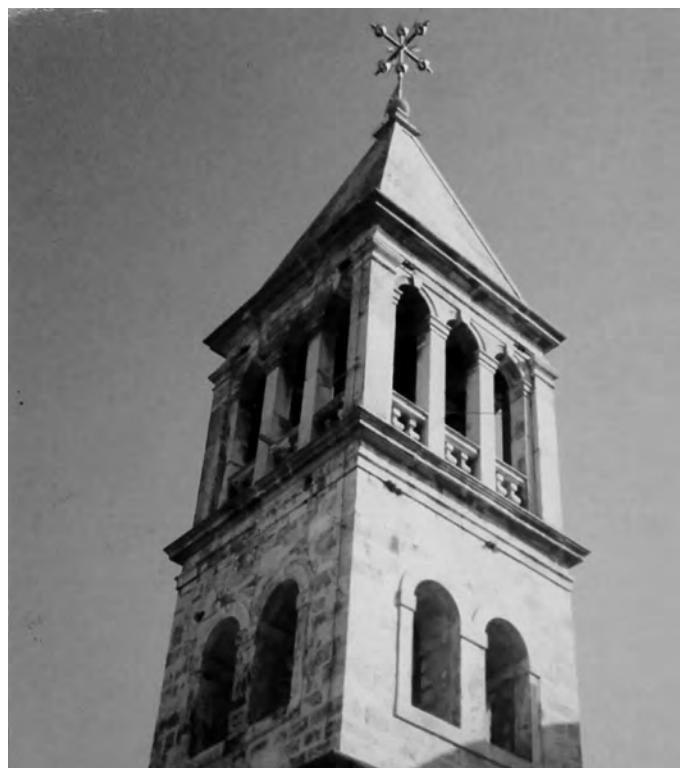
Ono što ostaje nakon ovakvih obilazaka, svoj težini i lošem stanju unatoč, jest spoznaja da je prije više od dvjesto godina na ovim prostorima postojala kultura koja je nastajala sa punom svijeću o pripadnosti vlastitom nacionalnom korpusu, pritom otvoreno prihvatajući savremena strujanja srednjoevropskog kulturnog kruga, kojem je – iako na periferiji – jasno pripadala. Kao spomenici jednom narodu sve što se danas poduzme za njihovo očuvanje bit će uistinu poduhvat u posljednji trenutak, pri čemu riječi istaknutog srpskog prosvjetitelja Pavla Solarića postaju sasvim bliske i jasne: „...Potraživati prve početke naroda, to je danguba; no ova povijest naša, tako je osobitom nesrećom nekom, isprelamana i pozarubljena, u mrak sva zamotana, da se o davnašnjim sasvim ništa, o srednjim jedva-li-što-god, a o posljednjem vremenu našem malo s izvjesnostiju može kazati...“

**ЛИЧНОСТ ВАНРЕДНИХ ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ И ДУХОВНИЧКИХ СПОСОБНОСТИ
И ПРИМЈЕР УЗОРНОГ МОНАШКОГ ЖИВОТА**

МАКАРИЈЕ КРНЕТА – ЗАБОРАВЉЕНИ ДУХОВНИК

пише: **Бранко Чоловић**

**Макаријево најзначајније ктиторско
дјело јесте звоник постављен
унутар комплекса манастира Крке.
На мјесту властитог пострига дао
је уз помоћ и, свакако, сагласност
тадашњег архимандрита Никанора
Богуновића Скочића саградити
размјерно монументално дјело чији је
непосредни извођач био каменосечац
Сава Папић из Мостара**

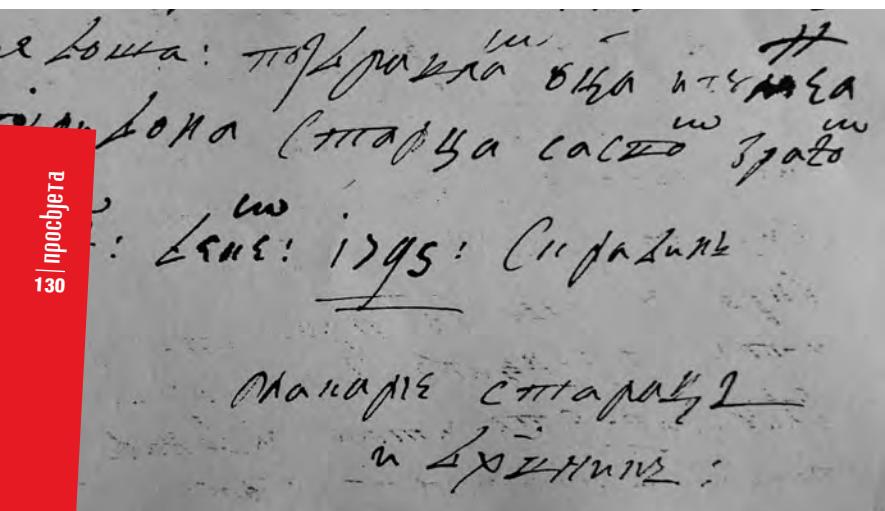
Звоник манастира Крка саграђен 1790.

Велики биографски речници и лексикони одвијек наклоњени носиоцима свих врста колективне или индивидуалне моћи, пуковницима и генералима, посланицима и начелницима, министрима и судијама, трговцима и посједницима, који ту и тамо прокријумчаре покојег ноторног злочинца, сасвим ријетко на своје странице припуштају бунтовнике и револуционаре. Појава литерата, прозаиста и пјесника, покојег глумца или у најновије вријеме спорташа, који су својим радом стекли извесну друштвену популарност, економску снагу и положај размјеран утјецај самим потврђују основни став. Међутим, ту по неправу изостају они појединци који су, углавном због прогалачког рада и живота, национално заједници придонијели знатно више неголи што су у виду плате узели. Један од таквих, нимало неважних а у потпуности занемарених, зацијело јесте изнимни духовник, крчки јеромонах Макарије Крнета.*

О његовом животу знамо сасвим мало и то углавном посредовано. Не постоји нити његова крштеница, подаци о раном дјељињству и образовању, монашком формирању, само ту и тамо ишчили понеки наговјештај који омогућује да се од тако неповезаних нити створи једна надасве узорна животна прича. Ипак, оно што о њему јасно говори и до данас једнаком снагом дамара јесу изјаве савременика и његова дјела на ползу цркви и народу. Још и више његово име уклесано на каменим

надвратницима и натписним плочама, учестало исписано на маргинама богоугодних књига расутих широм далматинске епархије. Насупрот свим тим непознаницама и лакунама, сачуван је репрезентативни портрет посредством којега барем знамо како је Макарије у свом зрелом животном добу изгледао.

Не посебно бројне носиоце презимена Крнета на подручју Далмације сусрећемо само у Кистањама и Стрмици, које, без икакве сумње, повезује заједничко поријекло што се може закључити на темељу чињенице да сви они одреда славе Св. Јована Крститеља. Чини се много вјероватнијим да је Макарије, мирско име му не знамо и мали су изгледи да ћемо то икада сазнати, управо из Кистања, насеља у непосредној близини манастира Крке чији је постриженик био. Вјероватно баш ту стјече основе писмености и прва богословска знања, учи правила манастирског живота од обављања дневних послушања и црквених служби а по примјерима угледних стараца и духовника ствара себи слику правог калуђера. Осим монашког завјета у Крки је стекао и чин јеромонаха који ће носити цијeli свој живот. Не може се са сигурношћу утврдити да ли се ради о њему када се наводи да је калуђер Макарије боравио у Ватопеду где је сусрео бившег цариградског патријарха Кирила који му је написао грамату о канонском начину обављања свете тајне крштења касније обнародовану у Далмацији. (Милаш 1901, 431)

Потпис Макарија Крнете из 1795.

Портрет Макарија Крнете из 1782.

Штавише, вјероватни су изгледи да један дуборезни крст потписаног јеромонаха Макарија Крчанина настало 1760. припада баш њему. (Чоловић 2007, 145) Већ од 1765. уз његово име непрестано се помиње и тај чин. Индиректно би то могло значити да је рођен негде 1735-40 године. Године 1764. сусрећемо га као капелана на Далматинском Косову, метоху манастира Крке. Штавише, његово име дискретно је уклесано и на надвратнику зграде, а и у инвентару манастирском из 1831. г. изричito се помиње да је он подигао ту кућу. (Чоловић 2010, 21)

Изнесено тврђење да је косовски метох подигао архимандрит Саватије Васиљевић посљедица су погрешног читања натписа са зграде метоха и непознавања кронологије манастирских управитеља. (Павловић 1991, 448) На кијевском Општем минеју из 1680., тадашњи косовски капелан Макарије Крнета маниром правог љетописца оставио је запис да се 16. августа 1771. нађе руда златна и сребрена у Петрову пољу. (Радека 1971, 253) Потом, опет као капелан Макарије службује у Дрнишу, такође крчком метоху где је заједно са оцем Партенцијем Покрајцем подигао манастирске ћелије. У том својству записан је 1774. године. На запису рукописа манастира Гомионице као капелан Дрниша спомиње се заједно са својим сабратом Никодимом Кнежевићем, а запис носи годину 1724. што је зацијело погрешно читање (Стојановић 1983, 64) јер је он у Дрнишу био почетком осме деценије XVIII вијека, а и крчки калуђер Никодим се спомиње у седмој деценији истога вијека. У архиву манастира Крке очувана је Макаријева преписка од око тридесетак писама углавном са манастирским управитељима из које се дознаје да је већ 1774. био капелан у Скрадину. Капеланска служба претпоставља испомоћ главном свештенику, пароху који је као и он био из реда крчких калуђера, јер мирског свештенства због изостанка одговарајућих богословских школа једва да је и било. И онако је у то вријеме за њихово посвећење требало ићи у горњокарловачко владичанство, већ према прилици у манастир Гомирје или Медак. Знамо и да је он сам, као већ етаблиран духовник, слао препоруке за поједина рукоположења на поменуте адресе. (Радека 1971, 254) Скрадин је био још један домен манастира Крке, где ће у цркви Св. Спиридона Макарије службовати све до kraja живота. Из тог периода потјече највише провјерљивих података о његовом животу, немалим духовним и материјалним постигнућима.

**Не посебно бројне носиоце
презимена Крнета на подручју
Далмације сусрећемо само
у Кистањама и Стрмици,
које повезује заједничко
поријекло, сви они одреда
славе Св. Јована Крститеља**

Скрадин тог времена бијаше релативно мала или економски врло просперитетна средина. Напредак је у првом реду дуговао географском положају, економској конјунктури и посебно трговачком значају којем су такт, поред осталих, давали и бројни Срби трговци. Ширење уносних послова, отварање радњи и агенција не само на подручју Далмације допринијели су њиховом објективном богаћењу и расту утјецаја у друштвеној средини. Притом, већини њих било је од значаја да их се уважава у религиозном и националном смислу. Остало је забиљежено

како су се деценијама на свим инстанцима, од локалне до државне борили да сагrade нови или обнове стари храм Св. Спиридана и да им се у свакој прилици признају вјерска права. Средином вијека у Скрадину је живјело 76 православних породица са укупно 294 душе. (Јачов 1981, 64) Један рукопис специфичне војно-стратешке намјене *Приручник о војним крајинама у Далмацији из 1783* доказује како је у Скрадину са околицом од 32 села живјело око 5000 људи. (Роксандић 1999, 41) У такву, вјерски и национално освјештену средину ступа и Макарије као потврђени духовник што ће средином деведесетих година постати и у формалном виду. У Скрадину средином и у другој половини XVIII вијека живе имућне фамилије Жарковића, Јоаким и Спиридон, Јован и Марко Бован, као и појединци попут Стефана Мирковића, Филип Кнежевића, великих задужбинара цркве и школства, потом не мање значајни трговци Лазар Вулиновић, Никола Бусовић, Јаков Миловић и др. Сердари и гувернадури града у то вријеме били су припадници породице Павасовић из оближњег скрадинског села. (Soldo 1991, 139)

По ријечима савременика Спиридана Алексијевића (СДМ 1840, 158) заједно са крупским монахом Јоакимом Радиновићем, Викентијем Стојисављевићем и Гаврилом Црнчевићем из Драговића, о. Макарије Крнета *дијаше самопроизвољни воздржник који за шездесет година нису меса окусили*. Уколико овако исказана временска категорија није само метафора за вишегодишњи пост онда би се из ње могла извјући нешто прецизнија година рођења самог Макарија будући се по ријечима истога писца *велики благодјетљивог M. Керке у покојији 1808 уочи св. Архангела Михајла*. (Алексијевић 1981, 44) Уколико је поживио осамдесет или тек нешто мање година живота онда би овај подatak добио на пуној важности приликом пројене његовог животног вијека. И поред тога што се зна датум његове смрти исто се не може рећи за место где је погребен. На већини записа на књигама, али и на завршетку властитих писама истиче се као општи духовник у Далмацији. Први спомен у том својству сусрећемо на његовом портрету, а потом учстало на свим записима и потписима. *Каноник штампан у Москви 1782.* прва је таква књига која 1783. носи тај атрибут. Мада то није било неко формално звање, очито је у својој средини, али и шире, био уважаван као личност ванредних интелектуалних и духовничких способности, али и примјер узорног монашког живота. Сваки поједини манастир је, по правилу, имао свога духовника чије се дјеловање везало искључиво за ту средину, док је Макарије словио као општи духовник и готово свако своје писмо упућено управитељима манастира Крке с којима је остао у непрекидној преписци, завршавао истицањем податка да је сабрат манастирски и општи духовник. Очито је да су и манастирски управитељи, у првом тренутку архимандрит Никанор Рајевић, а потом и његов наследник Никанор Богуновић, викар православне цркве у Далмацији, потом и архимандрит Саватије Васиљевић знали коме на духовно старање повјеравају ту важну средину. Он им је, опет, узвратио на најбољи могући начин. Непрестано се старао о интересима манастира, сталности његових прихода од имања, некретнина и позајмица, уредно збрајао приходе и расходе, аспре и цекине, наручио иконе, водио бригу о опремању цркве, успостави школе и довођењем најбољих учитеља. Напросто не можемо не довести у везу долазак јеромонаха Спиридана Алексијевића за учитеља у Скрадин 1792. (Алексијевић 1990, 30) без

приволе или чак изричитог позива оца Макарија Крнете. Алексијевић је своју *Пјесму рата и мира* написану 22. августа 1802. у Скрадину посветио управо Макарију Крнети. (Чоловић 2014, 108) Баш за ту средину се везују почеци националног школства у Далмацији. Зna се да је Јефрем Србин (Корески), светогорски монах 1755. био учитељ у Скрадину, њега је у тој улози на тражење српске заједнице 1757. наслиједио, такођер Хиландарац, Кирило Живковић, потоњи епископ пакрачки. (Радека 1971, 127) Кирило је у Скрадину где је био најприје учитељ, а потом и парох, (Милаш 1901, 456) саставио један важан *Катехизис* за потребе школе штампан у Венецији 1757 године. 1797. лично је дошао у тај градић на ушћу Крке, посетио своје некадашње познанике, одржао архијерејску литургију и притом уз присуство свога бившег ученика крчког архимандрита Саватија Васиљевића и самог Макарија Крнете, за свештеника рукоположио Ђакона Стефана Видосављевића (Милаш, 1901, 456-457; Чалић 2008, 182, 189).

**Макарије је био уважаван
као личност ванредних
интелектуалних и
духовничких способности,
али и примјер узорног
манашког живота**

Из записа се може закључити како је Макарије набављао бројне књиге, куповао их и добијао на поклон, сасвим сигурно их читao, даривао и посредовао у њиховом слају на многе познате адресе. Само у библиотеци манастира Крке оставио је записи на око петнаестак књига, а према Радеки, таквих потписаних примјерака било је и у Крупи, Косову, Марковцу и наравно, Скрадину. Књиге су га повезале са многим важним људима свога времена, а он сам је захваљујући њима колико ширио властиту на образбу толико исказао непобитне националне и приватне наклоности. Својим новцем купио је *Житија светих штампана у Москви 1782.* и за вријеме арх. Никанора Богуновића приложио их у манастир Крку. Исто је урадио и са *Бесједама Јефрема Сирине*, штампаним у Москви 1785. године. На рукописном *Житију св. Саве* из манастира Кувеждина (1757) оставио је запис да га је као општи духовник прочитао 1800. године. Штампано *Житије св. Саве и Симеона* које је писац, пакрачки епископ Кирил Живковић даровао манастиру Крки и цркви Св. Спиридана у Скрадину (Чалић 2008, 204), носи Макаријин потпис из 1794. године. Штавише, оцу Макарију је послao и *Петра Дамаскина*, књигу која се сада налази у Манастиру Крупи. (Радека 1971, 255) *Слова Макарија Великога*, његовог небеског заштитника и монашког узора, великом старцу и обичем духовнику манастира Крке, даровао је грешни архимандрит Симеон Ивковић јула 1797. године. Поменути Симеон, знамо из историјских извора, био је у та времена претендент на владичански престо. Занимљиво, међу потписницима

захтијевања млетачким властима да се Симеон изабере за далматинског владику не налази се Макаријево име. (Милаш 1899, 436-438), али се зато у својству скрадинског пароха налази на прошњи коју је крајем 1803. по истом питању одабрано далматинско свештенство послало митрополиту Стратимировићу. (Милаш 1901, 467) Био је и међу оним свештеницима који су се истом Стратимировићу жалили на понашање архимандрита Герасима Зелића. (Милаш 1901, 469)

Зерцало штампано у Чернигову 1705, дар Спиридона Жарковића, угледног члана скрадинске православне заједнице носи запис из 1783. гаје општи духовник Макарије Крнета спомиње велику глад на дјелу у Далмацији. Московско Јеванђеље из 1764. носи Макаријев запис да ју је 1800. купио од Јакова Бједова (крупског игумана-прим. Б. Ч.) за 5 цекина у времена рата Ђесара и Венеције. Алфавит духовни, штампан у Кијевопечерској лаври 1780, према запису купио је за готов талир 1781. од Стефана Бована из Мостара. Можда најзанимљивији начин на који је Макаријево име уплатено у ниску значајних имена српске историје 18. вијека јесте римнички Срђац из 1861. године. Ради се о примјерку књиге коју наручитељ, тадањи епископ арадски Синесије Живановић 1763. дарује генералу Микашиновићу, нешто касније епископ горњокарловачки Данило Јакшић 1768. поклања је крчком архимандриту Никанору Рајевићу, да би је 1783. за цркву у Скрадину преузео Макарије Крнета. Сада се та књига налази у манастиру Драговићу (Радека 1971, 260).

Зна се, такође, да је Макарије наручивао и поклањао иконе. За манастир Крку дао је израдити двије иконе; насловну *Св. Арханђела 1787.* и *Св. Спиридона са С. Макаријем Египатским и Св. Макаријем Римским 1797.* године. (Савић 2000, 155; Чоловић 2007, 151) За ову потоњу с доста разлога, напосе због типичних стилских обиљежја, вјерујемо да је рад протопрезвитера Матеја Веје, којег је Макарије лично познавао и о којем има доста података у његовој преписци. Сасвим извесно да су и многе друге иконе из збирке Св. Спиридона у Скрадину некоћ припадале Макарију или су његовом заслугом припадле цркви. Једнако репрезентативна обиљежја носи и његов портрет настао 1782. године. (Чоловић 2007, 151, сл. 154) Иако не знамо његовог аутора јер платно није потписано овај солидно изведен портрет приказује озбиљног педесетогодишњака са ознакама части и пригодним записом којим заправо јавно оглашава свој тек стечени статус: *ІЕРОДИНАРХЪ МАКАРНЄ КЕРНЕТЬ С ѕ МАНАСТРЪ КЕРКЕ Н ОВЦН ДѢХОВНИКЪ ДАЛАМАЩЕ; МЇР СЕКТЕ КЄ АУПЕ СКРИЛНИЙ.*

Поред свих већ поменутих градитељских прегнућа његово најзначајније ктиторско дјело јесте звоник постављен унутар комплекса манастира Крке. На мјесту властитог пострига дао је уз помоћ и, свакако, сагласност тадашњег архимандрита Никанора Богуновића Скочића саградити размјерно монументално дјело чији је непосредни извођач био каменосечац Сава Папић из Мостара. (СДМ 1840, 156) За грађевинску структуру ове величине, изгледа и квалитете израде требало је смоћи знатна материјална средства за што су очito били довољни приходи од манастирских имања којима су руководили манастирски настојатељи и парохијска служба коју је Макарије у просперитетној средини ревно обављао преко четрдесет година. Врхунац истицања његовог донаторства јесте и натписна

плоча са истакнутом 1790. годином, постављена на западном дијелу волта звоника којим се може несметано комуницирати са триjemom унутар манастирских зграда. Тим подвигом он се уврстio у ред оних малобројних подвигника попут игумана Мојсеја Зубца, протопопа Лазе Лазаревића и архимандрита Никанора Богуновића, који су у своје вријеме оставили трајни и, показало се, неразрушив знамен на препознатљивом лицу манастира Крке. Податак да је био и игуман манастира Крке изолирано се помиње (Стрика 1930, 102) и није га могуће потврдити неким поузданijим историјским извором, посебно стога што се Макаријева мисија одвијала искључиво у манастирским парохијама, Косову, Дрнишу, на крају и најдуже у Скрадину.

Макарије Крнeta спада у ред оних заборављених личности које су националну историју обогатиле својим преданим вјерским, духовничким радом и тихим присуством. Ништа у његовом животу није било претенциозно и преко мјере уколико то нису биле, а то је доиста ријектост, и од савременика препознате жртве за Христа и његову Цркву. Оно што на помало летимичан начин дознајемо о њему тек су материјални остаци, односно резултати његових немалих ктиторских напора, док је пастирски рад због којег је уживао неподијељено поштовање међу клерицима и народом с временом ишчилио у заборав и непостојање. Стога и овај наш рад премда објективно ограничен у захвату према личности која засигурно заслужује монографску обраду иде за тим да макар донекле исправи незахвалност нас садашњих.

* Јован С. Радојчић, *Биографије Срба западно од Дунава и Дрине*, Нови Сад 2009, 472-474, у својој великој тротомној књизи поред свих поменутих Крнeta не биљежи Макарија. Писац ових редова је за *Српски биографски речник*, Нови Сад 2011, 361-362, сачинио тек кратку биографску цртицу за ову личност.

ЛІТЕРАТУРА:

- А. М. С. (Спирилон Милорадовић Алексијевић), *Житије блаженопочившег Никанора Богуновића Скочића*, Српскодалматински магазин, 5, Задар 1840, 148-171.
 - Никодим Милаш, *Списи о далматинско-истријском владичанству од XV до XIX вијека*, Задар 1899.
 - Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад 1901.
 - Бошко Стрика, *Далматински манастири*, Загреб 1930.
 - Милан Радека, *Прилози о споменицима културе код Срба у Јеверној Далмацији*, АЛМАНАХ Срби и Православље у Далмацији и Дубровнику, Загреб 1971, 157-285.
 - Марко Јачов, *Правни саветници при млетачкој влади о православнима у Далмацији и Боки Которској*, Споменик САНУ СХХII, Београд 1981.
 - Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I – V, Београд 1986.
 - Спиридон Алексијевић, *Споменак Милорадов*, Книн 1990.
 - Josip Ante Soldo, *Skradin pod Venecijom*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 33, Zadar 1991, 131-183.
 - Доброслав Ст. Павловић, Ђемер – метох манастира Крке, *Зборник о Србима у Хрватској* 3, Београд 1991, 435-451.
 - Drago Roksandić, *Priručnik o vojnim krajinama u Dalmaciji iz 1783 godine*, Јетопис СКД Просвјета св. 4, Загреб 1999, 11-41.
 - Милорад Савић, *Сликарство у српским црквама јеверне Далмације од краја XIV до почетка XX вијека*, Београд 2000.
 - Бранко Чоловић, *Манастир Крка*, Загреб 2007.
 - Боривој Чалић, *Пакрачки епископ Кирило Живковић и његова библиотека*, Јетопис СКД Просвјета св. 13, Загреб 2008, 179-223.
 - Бранко Чоловић, *Инвентар манастира Крке из 1831*, Јетопис СКД Просвјета св. 15, Загреб 2010, 8-41.
 - Бранко Чоловић, *Манастир Драговић*, Загреб 2014.

УЗ ИЗЛОЖБУ СТАРА И ЗАБОРАВЉЕНА КЊИГА СРБА У ХРВАТСКОЈ

ВОПРОС СТОЈАНА ШОБАТА

пише: **Боривој Чалић**

Катихизис је написан на језику близком народном, а догматско учење изложено је на већ традиционални начин, у питањима и одговорима. Због тога ће у народу и добити популарни назлов Вопрос (питање). Катихизис је на широком простору горњокарловачког владичанства ширен многобројним преписима и био је веома распрострањен, али и укорењен у народно сећање

Међу драгоценним српским књигама насталима на територији данашње Хрватске, у оном низу издања чији се данас познати примерци могу избацити готово на прсте једне руке, налази се и *Наука хришћанска за малолетну дечију православне источне цркве* кореничког проте Стојана Шобата.

Писац књиге рођен је 1740. у Дебелом Брду, у Лици, на подручју оточке регименте. Ђакон је постао 1762., а 1764. рукоположио га је епископ Данило Јакшић за свештеника. У завичају је провео све године своје пастирске службе. Коренички протопрезвитер постао је 1781. године. Његовим залагањем основане су српске школе у Госпићу (1799.) и Кореници (1801.). Словио је као врстан проповедник. Умро је у родном Дебелом Брду 1819. године.

О разлогима који су Стојана Шобата навели да, у фебруару 1772., напише свој катихизис може се данас само нагађати. У српским школама тога времена било је употреби неколико штампаних катихизиса (Теофана Прокоповића, Петра Могиле, Платона Левшина, Павла Ненадовића), а било их је и више рукописних (Дионисија Новаковића, Василија Крижановског), који су ширени преписивањем. Питање катихизиса за православне Србе у Карловачкој митрополији било је у 18. веку веома значајно и имало је не само верску и догматску, већ прворазредну политичку важност у ситуацији када аустријска државна власт покушава да докине утицај руских црквених књига у којима се, већ у уводним посветама, величају руски владари и руска државотворна идеја. Међу осталим, том одвајању требала је да послужи и 1770. основана, штампарија Јозефа Курцбека у Бечу која је

имала, по искључивој привилегији и под будним надзором државе, да штампа црквене и школске књиге за Србе. Питање катихизиса постало је акутно 1774. када је, на ултимативни захтев власти митрополиту Викентију Јовановићу Видаку да се начини добар катихизис за народ и школе, Јован Рајић за седамнаест дана написао свој катихизис, штампан први пут у Бечу 1776. године.

Шобатов катихизис настао је нешто раније. Могао је то бити покушај младог свештеника да се укључи у решавање важног проблема али, чини се извеснијим, да је аутор своју књигу написао притиснут непосредним потребама за јасном и разумљивом веронаучном књигом. Катихизис је написан на језику веома близком народном, а догматско учење изложено је на већ традиционални начин, у питањима и одговорима. Због тога ће у народу и добити популарни назлов *Вопрос* (питање). Катихизис је на широком простору горњокарловачког владичанства ширен многобројним преписима и био је веома распрострањен, али и укорењен у народно сећање. „Старија чељад и данас га знаду од ријечи до ријечи напамет”, сведочио је Манојло Грабић.

Оно по чему је Шобатова *Наука христијанска* значајна и готово револуционарна за доба у којем је настала, садржано је у почетним питањима и одговорима:

- Ко си ти?
- Ја сам човјек, Србин и хришћанин.
- По чему се зовеш Србин?
- Зовем се по роду, слову, или језику, оних људи од којих потичем и који се зову Срби.

У овом одговору налазе се већ они елементи који ће се увек узимати у обзир приликом дефинисања појма нације, при чему ће и само име имати важну улогу у стварању националног идентитета.

Више од четрдесет година након настанка, књига је напослетку штампана 1813. с благословом горњокарловачког епископа Мојсеја Миоковића, на самом заласку трајања француских Илирских провинција. Објављена је у Венецији као једна од последњих књига које су за Србе штампане у тамошњој штампарији Теодосијевих, истој оној која је већ одиграла славну улогу у историјском развоју српске културе. Педесетак година раније онде се, код Димитрија Теодосија, о редактури српских књига бринуо Захарија Орфелин, док је *Наука христијанска* вероватно била под пажњом многозаслужног Павла Соларића, коректора код Димитријевог синовца Пане.

Поновном успоставом аустријске управе књига је, с образложењем „да национална питања не спадају у науку вере”, била прогађана и забрањивана. И у томе се, свакако, могу назрети разлози њене данашње велике реткости. Срећом, и малобројни примерци који су претрајали искушења времена, осигуравају трајно присуство Шобатовог *Вопроса* у српској култури и представљају јединствен споменик њеног, по много чему, херојског доба.

АНСАМБЛ НАРОДНИХ ИГАРА ИЗ ВУКОВАРА – АМБАСАДОРИ СРПСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ИЗ ХРВАТСКЕ

СПРЕГА МУЗИКЕ И ИГРЕ

пише: Паулина Арбутина

„Покушавамо кореографије
Славоније, Барање и Западног
Срема разрадити и представити
у најбољем светлу и верујем да
ћемо ипак у времену ‘када све што
је туђе, то нам је драже’ сачувати
нашу традицију и освестити наш
народ ко је, одакле је и које су
му вредности”, говори Далибор
Милованчевић

Поносну титулу амбасадора српске заједнице из Хрватске у регији и шире, већ пуних деценију и по носи Ансамбл народних игара из Вуковара. Након мрачних ратних година и неизвесне мирне реинтеграције Источне Славоније, Барање и Западног Срема, група ентузијаста и истинских заљубљеника у народну традицију основала је 2001. године Регионални фолклорни ансамбл СКД „Просвјета“ како би у несигурним политичким временима Србима на истоку Хрватске осигурали простор за окупљање младих и одгајањем у духу чувања аутентичне народне традиције и духовне културе, свега онога што један народ чини самосвојним на одређеном географском подручју.

Утемељен с јасном програмском оријентацијом очувања традиционалне културне баштине, Ансамбл народних игара врло брзо развио се у респектабилну културну организацију са циљем да се на што квалитетнији начин студиозним радом његују, кореографски уобличавају и уметнички обрађују народне игре, чувајући њихов стил и основни карактер, убирући на бројним наступима веома велике и признате резултате. Препознавајући квалитетан и успјешан рад изграђен на здравој језгри, одлуком Главног одбора СКД „Просвјета“, Регионални фолклорни ансамбл је 2006. године прерастао у репрезентативни Ансамбл народних игара са сједиштем у Вуковару и са дјеловањем на подручју које својим активностима покрива „Просвјета“ као кровна културна

институција Срба у Хрватској, односно на цијелом њеном подручју.

У својој краткој историји Ансамбл народних игара СКД „Просвјета“ може се похвалити са широким репертоаром властитих кореографија и запаженим наступима у највећим концертним дворанама европских метропола. Своју улогу репрезентативног Ансамбла Срба у Хрватској осим очувања народне традиције, оправдали су и подужим пописом награда и признања. Ансамбл је власник седам златних плакета са Европских смотри српског фолклора дијаспоре и Срба у региону освојених у Бечу, Врбасу, Темишвару, Београду, Чачку, Нишу и Бања Луци, као и сребрне из Сарајева и бронзаних плакета из Деске (Мађарска) и Београда. Ансамбл је 2008. године награђен за најбољи ансамбл вечери, најбољи оркестар вечери и најбољи ансамбл из дијаспоре на фестивалу Златни опанак у Ваљеву. Добитник је и специјалних награда за најбољу нову кореографију на Европској смотри у Темишвару, награде за најбољу реконструкцију костима на Европској смотри 2009., 2011. и 2012. у Темишвару, Београду и Чачку.

Међу признањима која красе витрине Ансамбла су годишње награде Вуковарско-сријемске жупаније и ВСНМ Вуковарско-сремске жупаније, Значка Града Вуковара и Повеља СКД „Просвјета“ „Милан Радека“ поводом 70 година Друштва.

Бранков дух

Судбоносни момент за формирање данашњег репрезентативног Ансамбла Срба у Хрватској била је одлука пок. Бранка Куруцића (1946-2011) предсједника Координационог одбора СКД „Просвјета“ за Источну Славонију, Барању и Западни Срем да рад тадашњег вуковарског КУД-а Слога подигне на виши ниво и обједини рад културно-умјетничких друштава са подручја Источне Славоније, Барање и Западног Срема. Почетна политика рада Регионалног ансамбла била је да окупи најбоље играче по културно-умјетничким друштвима уз обавезу да они истовремено раде како у Ансамблу, тако и у својим матичним друштвима, како се не би додогодила ситуација да се активирањем играча у Ансамблу угасе локални КУД-ови.

„Бранко је био алфа и омега Ансамбла. Иза себе оставио је дубок печат, не само за Ансамбл, него за Вуковар и за 'Просвјету' у целини“, говори о првим годинама рада чланица прве поставе, а данас већ ветеранка Ансамбла Бојана Патковић „Од Бранка нисмо могли научити играти али смо добили једно животно, људско искуство. Био је принципијелан и истрајан, увек је тражио максимум, био критичан и чини ми се никада задовољан. Сада када ми учимо и преносимо своје знање деци, схваћамо га. Обликовао нас је да једног дана можемо преузети ову озбиљну улогу у нашој

заједници. Веровао је да ћемо успети“, говори Бојана Патковић о духу Бранка Куруцића који је без обзира на ново вријеме и нове генерације још увијек увек присутан у раду Ансамбла.

Далиборово доба

Након Бранкове идеје послије низа запажених наступа, други судбоносни момент, било је скоро истовремено именовање Регионалног ансамбла народних игара од стране Главног одбора у Ансамбл народних игара и долазак у Вуковар новог умјетничког руководиоца, играча Националног ансамбла Србије Коло Далибора Милованчевића из Лазаревца. Изражена потреба да српска заједница на подручју цијеле Хрватске има један репрезентативни ансамбл народних игара, и да то буде баш вуковарски, који је у том тренутку био најувјежбанији, са највише играчког стажа, признања и награда, и са простора где је највећа концентрација српског становништва, захтијевало је и нови приступ раду дотадашњег Регионалног ансамбла. „Када сам добио понуду од садашњег директора Ансамбла Срђана Татића, да будем уметнички руководилац Ансамбла, прва моја мисао била је, па то је 200 километара далеко, треба два пута недељно превалити толики пут, друга је то држава... Али, пристао сам да будем само замена на краће време, док у Вуковару не нађу другог уметничког руководиоца. И

ето, на замени сам већ десет година. У међувремену толико сам се везао са Вуковаром, да сам се с људима из тог града скумио и спријатељио", почиње Далибор Милованчевић причу о својим везама са градом на Дунаву и Вуки.

**У својој краткој историји
Ансамбл народних игара
СКД „Просвјета“ може се
похвалити са широким
репертоаром властитих
кореографија и запаженим
наступима у највећим
концертним дворанама
европских метропола**

„Када сам кретао из Лазаревца за Вуковар, јако добро сам знаю у какву средину долазим, јер добар кореограф треба бити велики психолог, не само педагог који је ту да играчима пренесе игру. Јер ми нисмо само играчи, ми смо и људи који су жељни пажње и разговора што исто тако мора бити део пробе. Кореограф мора видети када је играчу доста пробе, пустити га да дође и на следећу пробу. Ако га измалтретирамо на једно, на следећу неће доћи, јер јако тешко је доћи до добrog играча. Но, на почетку није ишло све глатко. Дошао сам као нека аждаја. Прве пробе биле су ужасне, од непоштовања времена до играча који су стизали из Шила у Вуковар јер како су ми објаснили нису имали играча у својој средини. Нисам пристајао на такав рад и за два месеца сам показао како живе у средини где имају само људи са којима се може одлично радити јер су на првом месту искрени, што је за мене једна од највећих вредности код играча", истиче Далибор и додаје да га без обзира на физичку и просторну удаљеност за Вуковар држи фасцинатна воља Вуковарчана за учењем и радом. „Једноставно имају нешто више од игре, оно нешто што је много битно код играча. Дисциплиновани су, имамо искрен однос, иако некада зnam бити захтеван, никада се нису упротивили. Кад год их затребам, зnam да ћe они увек бити ту. Иако је у фолклору важан талент, он је само 15 посто успеха, све остало је само рад, открива формулу успјеха Ансамбла умјетнички руководитељ Далибор Милованчевић и признаје да је његовим упознавањем терена, људи и менталитета настала и најнаграђиванија кореографија, популарне Краљице, реконструкција скоро заборављених краљичних обичаја из трпиньског краја које се изводе за вријеме Духова. Иако равничарске игре никада нису омиљене и атрактивне,

Краљице најбоље представљају Ансамбл, што по избору ношње, текста, игре...

Краљице и истраживачки посао

„Покушавамо кореографије Славоније, Барање и Западног Срема разрадити и представити у најбољем светлу и верујем да ћemo ипак у времену 'када све што је туђе, то нам је драже' сачувати нашу традицију и освестити наш народ ко је, одакле је и које су му вредности. Многа српска друштва из Хрватске играју игре из Србије што је по мени скроз погрешно, јер Срби у Хрватској за разлику од, на пример српске заједнице у Немачкој, живе у својој постојбини и имају своје карактеристичне обичаје", говори Далибор Милованчевић и истиче потешкоће истраживачког рада на очувању аутентичне народне традиције. „Мало је данас људи и културно-уметничких друштава у Хрватској који се баве истраживањем, сакупљањем и презентовањем богате народне традиције, тим тешким, драгоценним послом у ком нема финансијске зараде. „Само истраживањем народна традиција остаје сачувана, а све друго води у заборав или у актуелну естрадизацију. Нажалост, фолклорна друштва функционишу по принципу 'дај, само да нас има', а не придају значај очувању фолклорног наслеђа", опомиње Милованчевић и истиче да је јако тешко извучи из народа аутентичне податке, приче о играма и пјесмама из давних времена, срж која је потребна да би младима презентирали традицију и културу.

„Када смо почели радити кореографију Краљица, кренули смо од нуле. Нисмо имали ни ношње нити нам је била позната сама кореографија, али били смо упорни и саставили смо кореографију за коју смо добили похвале где год смо наступали, како од стране публике, тако и стручног жирија. Ишао сам и по гробовима да бих пронашао слике женских оглавља, шешира и ношњи како би костимографија била што оригиналнија и аутентична", прича Далибор Милованчевић о истраживачком послу Ансамбла који је данас са народним ношњама најбоље опремљен у Хрватској. „Вуковар је место где је била раскрсница трговинских и културних путева, где су се укрштали утицаји и стилови, мађарски, славонски, хрватски, босански, војвођански, српски, све се ту скupilo. Наша Краљица садржи везу свих тих утицаја. И Ладо има своје Краљице, али нису знали да и Срби имају своје. Сам тај улазак девојака на сцену, специфични костим, цели обред, јако је значајан и битан. Када смо поставили ту кореографију, урадили ношњу, и освојили друго место на Смотри српског фолклора длијаспоре 2009. године, изразили смо своју личну карту у фолклорном свету", признаје Далибор Милованчевић о дугом, изузетно напорном послу отимања од заборава посљедњих бисера народне умјетности који се још понегде на терену могу наћи. „Најважнија активност нашег Ансамбла усмерена је ка истраживању, проналажењу и сценском уобличавању изворних народних плесова, плесних обичаја, народних песама, инструменталних дела, народних ношњи и

музичких инструмената. Задатак је да се са терена сакупљена народно/играчка грађа, прилагоди сценском приказивању, обогати је, дају јој уметнички облик, али да се не мења народни стил и начин извођења. То захтева стручност, систематичност, упорност и велико стрпење какво имају само прави ентузијасти и истински заљубљеници у непоновљива остварења народне уметности. При опредељењу на завичајну традицијску културну баштину, применили смо тзв. микрорегијски приступ и тежиште ставили на народне песме, игре и обичаје свога вуковарског краја”, говори вокални педагог Душко Топић који је једно вријеме сирађивао са Ансамблом народних игара Вуковар.

Сваки крај има своје специфичности. Свака игра има своју карактеристику, карактер, душу, елементе који се морају што аутентичније представити на такмичењима. Свака награда која се добије, мора се оправдати. И сваки пут када Ансамбл добије неку награду, добро знаюју да није олако дошла. „Квалитету фолклорног ансамбла чине равноправно заступљена четири основна елемента потребна за успешну примену фолклорног дела на сцени. То су народни плесни корак, добра инструментална пратња, фолклорно певање и народна ношња. Ансамбл краси изузетно добра плесна техника и уграносте осећај за сцену, што је последица беспрекорног стручног рада, велике дисциплине на пробама и наступима те смисљено и примерено одабраном репертоару. Равноправни део

ансамбла је велики народни оркестар какав би могли пожељети и неки много познатији ансамбли па чак и неке професионалне фолклорне дружине. Моћан и богат аранжмански звук, осим савремених инструмената чине традиционални инструменти, попут гајди, фрула, двојница, а према потреби и осталих архаичних инструмената. Треба истаћи и снажан колективни дух и готово породични осећај заједништва и припадности уметничкој целини”, објашњава Душко Топић о вриједностима Ансамбла које га чине препознатљивим у фолклорним круговима.

Иако су по социолошкој карти ансамбли народних игара или фолклор као најмасовнији облик културе удружења за широке народне масе, то није карактеристика Ансамбла народних игара, сматра кореограф Звездан Ђурић, члан стручног жирија са европских смотри српског фолклора дијаспоре. „Примарна ствар је очување језичке културе кроз изговор народних речи у песми, стил певања и дикцију свог и осталих подручја Срба које сценски приказују. Очување народног играчког карактера, стила игре и аутентичних и карактеристичних играчких образца и играчких целина. Чување и реконструкција одређених хаљетака који карактеришу статусни симбол Срба, временски период и повод за ношење – облачење одевних предмета или пак елемената накита како код жена, тако и мушкараца”, оцењује Ђурић и додаје да у комплексности програма вуковарски ансамбл

посједује висок умјетнички квалитет по коме се разликује од осталих ансамбала, и то не само по специфичности концепције програма већ и по начину сценске обраде и приказа поједињих подручја. „Специфичност дају елементи који су одавно ишчезли и заборављени, а налазе се у сценским поставкама програма Ансамбла. Карактеристичан примјер је испраћај младе из куће и песма која се изводи кроз плач. У овој уметничкој кући постоји хронолошки ред у психофизичком развоју нових нараштаја, добар педагошки приступ обраде народних обреда и обичаја Срба, као и прави начин чувања традиционалних вредности. Организовани начин дружења ка заједничком циљу који подржава битисање на овом простору и нема бојазни да ће Ансамбл икада престати са радом”, оптимистичан је Ђурић.

**Ансамбл краси изузетно
добра плесна техника и
уиграност те осећај за
сцену, што је последица
беспрекорног стручног
рада, велике дисциплине
на пробама и наступима
те смишљено и примерено
одабраном репертоару**

Да спрам одабира кореографске грађе која се налази на сталном репертоару ансамбла, у визуелном изгледу и сценској култури доминира утисак зрелости у извођачкој умјетности оцењује етномузикологиња и етнокореологиња Гордана Рогановић. „Неусиљеност и природност покрета исказују се кроз примјерену дозу софистициране и одмерене лежерности. Сценска култура играчког и оркестарског дела ансамбла се огледа у одлично избалансираној и координисаној вођеној сарадњи, док међузависност и неопходна спрега музике и игре, као ‘сестара’ уметности теку питко и ненаметљиво ка постављеним кореографским задацима. Изражена уиграност ансамбла и групна вештина сарадње проткана је чистом, и технички јасно израженом естетиком покрета”, истиче Рогановић и издава да се посебан квалитет Ансамбла огледа кроз визуелан утисак приказаног колорита и ликовне парадигме костима у сценском простору као својеврсном скупу симбола, значења и психолошких одлика српског становништва. „Њихова презентација одвија се у добро осмишљеном и педантно креираном оквиру, дозираном према захтевима сценске поставке. Тако концептиран комплекс

костимског и извођачко-уметничког изражавања подржава зрелост и емотивни доживљај извођача на сцени, доприносећи нарочитом квалитету и евидентном извођачком самопоуздању приликом приказивања етнокореолошке и етномузиколошке баштине српског становништва и етички однос ка матичној, локалној традиционалној пракси средине из које потичу, и у којој и данас живе”, сматра Рогановић.

Ансамбл и Вуковар

Захваљујући управо наступима вуковарских плесача, пјевача, свирача и кореографских остварења еминентних стручњака за српски фолклор, на бројним позорницама у земљи и иностранству љубитељи народног плеса и фолклорни стручњаци упознали су љепоту и вриједности народних плесова Срба из Хрватске. Међутим, како представљају српску заједницу у Хрватској, Ансамбл народних игара гдје год да је наступао представљаје свој град, Вуковар. „Увек смо ту чињеницу презентовали, не као Срби из Вуковара, него као грађани Вуковара. Жао ми је што градске структуре више не улажу у рад Ансамбла као једног од својих амбасадора. Данас наглашавамо да је различитост једног града предност, али ту предност ми не препознајемо, него се и даље делимо по разним ставкама, каже Бојана Патковић и признаје да је Ансамбл народних игара за Србе Вуковара увијек више значио него за комплетну вуковарску заједницу.

Проблеми и осипање

Према ријечима директора Ансамбла, Срђана Татића, који је на овој функцији од 2008. године „Ансамбл је у свом раду имао доста успона и падова који су углавном били везани за честе ‘одливе’ чланства узроковане потребама школовања ван источних граница Републике Хрватске. У аматеризму је неминовна с годинама рада смена генерација, међутим, у ансамблу је својеврсна смена генерација присутна сваке нове сезоне. С друге стране до нових чланова се тешко долази. У маси технолошких и других понуда за забаву омладина се тешко одлучује на бављење фолклором који изискује доста одрицања и давања, док резултати стижу доста касније. Поред проблема са чланством један од проблема је и са кадровима којих нема на подручју деловања ансамбла, па се исти ангажују из других средина. Тренутно горући проблем ансамбла је вокална интерпретација, за који руководство друштва нема адекватно решење у виду стручне особе”, закључује директор ансамбла анализу око два важна проблема.

Будући да се према традицији већина народних игара овога поднебља прати и пјевањем играча, недовољно квалитетна вокална интерпретација битно умањује џеловитост и умјетничку вриједност изведбе. „До прекида континуитета одржавања вокалних проба и усвајања основних знања о вокалној техници дошло је одласком уметничке вокалне водитељице Снежане Мијовић која је више година врло стручно и успешно бринула о певачким дometима

ансамбла. Сви вокални делови кореографија углавном су обрађени за вишегласно певање које захтева од извођача високи ступањ музикалности и добре извођачке могућности. Одлаком Снежане Мијовић већина ових певачких и уметничких остварења се полако почела губити. Пред ансамблом се као приоритет намеће потреба враћања квалитета певања на бившу разину. Реч је о тешком задатку јер је процес учења певања по узору на стилске и остale значајке певања наших предака изузетно тежак и дуготрајан посао", истиче вокални солиста Душко Топић.

**Према ријечима директора
Ансамбла, Срђана Татића**
Ансамбл је у свом раду
имао доста успона и падова
који су углавном били
везани за честе одливе
чланства узроковане
потребама школовања

Проблема Ансамбла народних игара свјестан је и сам умјетнички руководилац Далибор Милованчевић. „Нажалост, овај ансамбл је ипак аматерски, таман када створимо играча, он нас мора напустити. Што се тиче селекције, у Вуковару избегавам реч 'аудиција', јер када је младим људима споменем, они одмах од страха крену према вратима", признаје Милованчевић и истиче да су потребне нове кореографије, нови програми, нове промјене у начину извођења, јер како каже, тржиште умјетности се мијења, а самим тиме треба се мијењати и Ансамбл. „Фолклор није више кореографија, поклон, уђемо на сцену и изађемо са ње, сада треба много више, треба повезивати приче. Трудимо се да својом квалитетом представљамо и одржимо српску културу у Вуковару и Хрватској. Морамо показати, оно што јесмо, један ансамбл створен квалитетом и златним плакетама, и као такви покушавамо се представити, оставити траг, и привући младе, без обзира на националност. Велика је част бити водитељ репрезентативног ансамбла Срба у Хрватској, али свесни смо да поверење које имамо од 'Просвјете' и улогу репрезентативног ансамбла Срба у Хрватској морамо оправдати", признаје Милованчевић о улози Ансамбла као једне здраве културно-умјетничке језгре са далекосежним утјецајем који је добрим репертоаром и политиком руковођења развио препознатљив умјетнички стил изражен прије свега у разноликости сценских и музичких обрада које се

строго придржавају законитости сцене и поносних чувара богатог народног наслеђа.

Сарадници ансамбла

„Ансамбл је сарађивао са многим стручњацима из области фолклористике, који су дали немерљив допринос у изградњи репертоара ансамбла, изради костима народне ношње и музичких аранжмана", истиче директор ансамбла Срђан Татић и додаје да "Ансамбл на репертоару има 12 кореографских остварења међу којима се по броју истичу кореографије Десанке Ђорђевић са којом је Ансамбл највише сарађивао и чије кореографије с поносом изводи. Ансамбл је чак уприличио и концерт "Деси у част" након њене смрти изводећи само њена кореографска остварења која има на репертоару. Одмах након Десе Ђорђевић по броју ауторских кореографија у ансамблу заступљен је уметнички руководилац Далибор Милованчевић који је између остalog, аутор култне кореографије српских игара вуковарског краја. Вредни спомена са својим остварењима су и аутори Милорад Лонић, Драгомир Вуковић, Љубиша Буквић, Радован Грчић, Драган Ђорђевић", закључује Татић листу сарадника ансамбла и подсећа да су пре Далибора Милованчевића умјетнички руководиоци ансамбла били Љубиша Буквић, Љубомир Литобац и Радован Грчић.

„Ансамбл има завидан фундус костима народне ношње, наглашава Татић. Готово свака кореографија је костимски опремљена. Ради се углавном о стилизованим костимима високог нивоа квалитета чија је израда била уз консултације етнолога из Етнографског музеја у Београду. Вредност ансамбла је и народни оркестар који у свом саставу има и традиционалне инструменте. Оркестар ансамбл сврстава у ред ретких ансамбала не само у Хрватској већ и српској дијаспори који има оркестрар у потпуности оспособљен да прати комплетан програм ансамбла па чак и да изводи самостално свој музички програма", закључује Татић.

Вриједна спомена је и чињеница да је Ансамбл, ако не најтрофејнији онда сигурно један од најтрофејнијих ансамбала српске дијаспоре по броју освојених плакета и специјалних награда на Европским смотрама српског фолклора дијаспоре и Срба у региону.

Са свим својим вредностима које ансамбл има, остаје неколико чињеница које отежавају његов рад. Ансамбл нема адекватан простор за рад и чување костима. Сурадња са културним друштвима са хрватским предзнаком је лоша, готово никаква. Од ове године Ансамбл је изгубио и финансијску подршку од стране Града Вуковара чију значку с поносом истиче као вриједно признање за минули рад на очувању народне традиције.

И поред проблема у раду са којима се просветини фолклорни аматери сусрећу, опредијељени су да и даље истрају на очувању културне баштине српског народа кроз игру, пјесму и музику и на тај начин и даље буду амбасадори српске заједнице из Хрватске у регији и шире.

ДВИЈЕ ПРИЧЕ

СВАДБА И ЂЕМЕР

пише: Жељко Кресојевић

СТАРА СВАДБЕНА ЗДРАВИЦА НА КОРДУНУ**Посвећено сјећању на ђеда Стевана Новаковића**

Помоз Бог кумови, пријатељи и сви остали кићени сватови. Да би нас помогао Господ Бог, са свих страна, а највише са високих небеса. Ја се поносим мојим кумовима као орле са висином, кано зец са брзином, кано видра са вјештином, кано лија са мудрином, као Тирол с бреговима. Као трупа с капетаном, у зелено долами. Боже им дај, широким путем одлазили, још ширим долазили. На коњима односили, а на колима довозили. Испод куће им текла бистра ријека, а у кући доста сира и млијека. Испод куће им расло јасење, а у кући здравље и весеље. Авлију им краве прекриле, кољевке кућу напуниле. У пољу им родила пшеница бијелица, а на бруду винова лозица. Бог им дао вране коње, свилоруне овце, златороге овнове и дебеле свиње. Вране коње јашили, од кума до кума идући, мед и восак у Задар пратећи. Свилоруне овнове и бијеле свиње продали за бијеле гроше. Не потрошили те гроше у тамници тамнујући и у болници болујући, већ их потрошили куме дарујући и ћерима ѡердане китећи.

(након овога узима се краћа пауза, те се испија ракија у здравље)

Боже наш, сачувај нас тијесна кланца, бјесна прасца, дуге "луке", мотике тупе. Зле земље, злочесте жене, пуно дуга, невјерна друга. Врећа шкроба, краставих уста, осињег роја, цигањског боја, врбова моста и досадног госта. Него дај нам Боже дуга добра поља, оштра гвожђја. Да ми оремо дugo добро поље и сијемо пшеницу бијелицу. За нама Свети Петар пристајаше, дугом се шљаком подбачаше и вако благосиваше:

— По дну бусато, по средини пернато, по врху класнато, сва влат колко ђак, сваки сноп колко поп, а стрњика колко врљика. На сред поља гувно, на сред гувна стог, код њег сједи Господ Бог. Неком дијели шаком, неком капом, а мени и мојима кумовима и пријатељима пуном врећом и од Бога добром срећом.

(поново се узима пауза, наздравља се и испија се ракија)

Дакле, ко би нама зло желио, Боже му дај воштане ноге, лојане руке, од ампере главу, од снијега тијело. Побијелио као лонац, утањио као пртен конац, у лули ноге прекрстио, а од муке своје руке обрстиио. Остао у својој черги сједећи и на нас гледећи, како једемо и пијемо, коло водимо, младе снаше и ћевојке љубимо. Отишао у сремске лугове, наплаћивати некадашње старе дугове. Нити дуга наплатио, нити се кући вратио. Да би се на сам Божић затекао у гори зеленој, пред туђом кућом, са празном врећом. Нити што у врећи испросио, нити се главе и здравља наносио. Да би тамо нашао доброг господара који има три стотине суда пчела, од тога истопио два фунта воска, од тог воска направио сину капу, жени повезачу. Што остало изгоријело душману душу чувајући.

(опет се узима мања пауза, доноси се куму хљеб и нож, те се говор наставља уз сјечење хљеба)

Дубоко узора, ситно укопао, још ситније подрљао, густо насијао. Ова пшеница је око Светог Петра дозрела, њу су желе младе снаше и ћевојке, а везача колико их Бог створио. Овај крушац је јуче у млину мљевен, у наћвама мјешен и у пећи печен. Дакле, где би се мљело да би се самљело, где се кува да би се накувало, где се пекао да би увијек добро стекао. А где ће се јести, ту ћу и ја ваљда сјести. Четри четврти, осам комада, вукле се око наћава десетак дана. Сви здрави и ја с вама. Живјели!

(крај здравице)

Сватовску здравицу је требао држати кум, али ако је није знао напамет, онда је држао неки други сват који је зна. До Првог свјетског рата ова здравица се чешће чула на свадбама. Послије рата у нашем крају су је знала само два - три човјека. Један од њих је био наш кум Стево Дракулић, који ју је написао мени и дао је. Ја сам је научио напамет и понекад је држао на свадбама.

Сватовску здравицу казивао НОВАКОВИЋ (BACE) СТЕВАН. Записао у селу Војишници, на Петровдан, 1975. године Кресојевић Жељко.

Запис на двије странице трговачког папира се у међувремену био загубио. Претресајући неке стваре књиге и документа случајно сам нашао на ову здравицу у старом дневнику практичног рада за 1975. годину. Ову дugu здравицу сам први пут као момчић чуо од ђеда Стевана Новаковића на свадби једног нашег рођака. У то vrijeme нисам имао друге могућности него записати "на руке". Ђед је стрпљиво и полагањо говорио, а ја биљежио. Приликом сваког сусрета с њим имао си што паметног чути. На крају сваке приче увијек је била некаква порука нама млађима. Чешће и прикривена па је нисмо могли одмах разумјети.

Задњи пут ћу свратити у Новаковиће непосредно пред "Олују". Први пут наћем Стевана забринута, невесела. Слутио је зло које се приближава, надолазећу трагедију. Под цијену живота није хтио напустити своје домаћинство. Убијен је 7.8.1995. године на кућном прагу у Војишници.

Нек овај мали запис сватовске здравице буде сјећање на једног честитог старину, СТЕВАНА НОВАКОВИЋА из Војишнице.

ЋЕМЕР

На мушки нардоно ношњи Кордуна сигурно највише пажње привлачи широки кожни појас. Ријеч ћемер проистиче из турске ријечи кемер која значи: појас или повез око струка. Сачувани примјерци старијих ћемера су прилагођена варијанта пријашњих ратних ћемера, односно подпашњака како су негде називани.

Подпашњак је широки кожни појас за који се затицало оружје. Кроз прорезе у горњој страни обично би се затицале двије кубуре кремењаче са "орозима" и јатаган, дуги борбени оштар нож повијеног сјечива. Појас се ширио у једном дијелу гдје завршавају цијеви кубура и шпица јатагана, те спуштао према бедру. У том дијелу је био дупло прошивен како би оружје мање жуљало и оштетивало одјећу. Негде се носио заједно са још једним вањским појасом од тканог платна.

Појас је био богато украшен нитавцима, токама, кожним плетером, сухим печатима, прапорцима, алкама... На предњој страни је обично имао двоструки тоболац са преклопом. У правилу у горњем је дијелу украшаван српском тробојком. Ту се обично носио новац, мањи нож "кујица", луле, игле за чишћење лула, дуванкесе, кресива, камен, гљива за потпљивање... Са стране су на алке качене кесе са барутом, мјерице за барут и остала опрема. Подпашњак је најчешће имао и један ужи ремен који се носио преко рамена како би олакшао ношење оружја.

Укидањем Војне крајине и престанком ношења оружја, подпашњак или ћемер мијењају свој изглед и улогу. Ћемер постаје ужи, једнак у цијелој дужини. Обично има само један тоболац (преграду). Понегде се задржавају тај ужи ремен који се носио преко рамена. Ћемере би углавном израђивали "зотњари", људи који су радили којуску орму, те опанчари. Сваки крај Кордуна имао је свог мајстора, и сватко је имао свој препознатљив начин израде детаља, прошивања и украшавања. У околици Војнића најпознатија фамилија која се генерацијама бавила овим послом су Ждравићи из Војишнице. Најпознатији је Шушко Ждравић.

На првим фотографијама је ћемер који је радила породица Ждравић. Овај је ћемер осим своје љепоте занимљив из разлога што на њему имате неке детаље које не можете данас често видјети. На бочним странама имате алке о којима смо говорили, а укraшene су кожним кашићима и ресама. То су уствари остаци са старих борбених потпашњака или ћемера. Кад би млади одлазили на народне зборове црквеним празницима или на брана гаје се окупљала омладина, плесало би се по обичају коло. У стара времена цура није у колу имала додира са момком него се хватала за те ресе и алке на ћемерима. Овај ријетко лијепи ћемер носио је један поштени кордунашки старина Шкргић Миле из села Војишнице. Био је са њим опасан до свога посљедњег дана. Умро је у изbjegliшtvу на Косову, у Приштини. Ћемер је донесен назад на родни Кордун, чувају га потомци. Због нестручне измјене ременчића ћемер је изгубио на својој извornosti, али свеједно се ради о ријетком и занимљивом примјерку.

Други ћемер свјетлије боје коже радио је Шушко Ждравић. Има као и први доста украса, сухих печата, прошива... За разлику од првог, нема украсних алки и реса. Могло би се рећи да је скромније урађен од претходног ћемера. Припадају је моме ћеду Нинку Кресојевићу из Војнића. Понијет је у "Олуји" као породична успомена и чувају га моји стричевићи у Барајеву.

На kraju имате дviјe фотографијe на коjima је јedan od ћemera Stanka Opačića – Ђaniće iz njegovog malog muzeja. Pravi maјstori su polako nestajali. Ukrasi na ћemerima poslije Drugog svjetetskog rata postali su sve skromniji, a promjenom politike dolaze i novi motivi na ћemerima. Tako su na mjestima gdje su stajali suhi pechatni krstova sa očilima došle zvijezde petokrake. To se isto događalo na krstachama, kao i kamennim nadgrobnim spomenicima. U Ђanicinom muzeju na zidu je stajalo pet drvenih presliča. Žadnja u nizu je na mjestima gdje su bili u većim i manjim kružovima urezani ukrašeni krstovi, imala je za motiv petokrake.

Имао сам прилике видjeti неуспјелих реплика, или покушаја да се изrade ћемери који би барем донекле подсећали на stare. Данас квалитетније примјерке можете видjeti само код потомака који тиме чувају сjećања на своје претке, на Кордун са кога су потekli и на неко прошло вријeme.

NAŠA PREZIMENA (13)

ŽENSKA PREZIMENA U BUKOVICI

PIŠE: Živko Bjelanović

**Primjerima dokazujem
davno uočenu istinu da
"pravoslavni i katolici na sve
ove krajeve jednak život
imaju", da "običaje jednake
ćeraju", da im je "življenje
jednako i duša da im
je jednaka"**

1. Što su ženska prezimena

Ženska bi bila ona prezimena kojima se u osnovi nalazi žensko lično ime. Takva su npr. prezimena *Jelača* i *Katuša*. U prvoga od njih u osnovi je žensko lično ime *Jela* (od *Jelena*), u drugoga je u osnovi žensko lično ime *Kata* (od *Katarina*). Jednim su identificirana lica srpske, drugim (*Katuša*) lica hrvatske nacionalne pripadnosti. U Bukovici, kao uostalom na našem vrlo širokom prostoru, postoje i prezimena kojima se u osnovi nalazi muško lično ime. Bila bi to muška prezimena. Takva su npr. u Bukovici prezimena *Beneta* i *Dražeta*. Jednim od njih (*Beneta*, *Bene* od *Benedikt*) identificirana su lica hrvatske, drugim (*Dražeta*, *Drago* od *Dragoslav*) lica srpske nacionalne pripadnosti. Ovakav izbor nije slučajan. Primjerima dokazujem, među ostalim, davno uočenu istinu da "pravoslavni i katolici na sve ove krajeve jednak život imaju", da "običaje jednake ćeraju", da im je "življenje jednak i duša da im je jednak".¹

Muška su prezimena daleko brojnija u usporedbi sa ženskim prezimenima. Ova je istina posljedica etnografskog konteksta po kojem je uloga muškaraca u patrijarhalnim zadrugama u vrijeme nastanka prezimena bila tako izrazita da su žene vodile poslove samo u onim

zajednicama u kojima ne bi bilo muške glave sposobne da upravlja obitelju. Potvrđuje to opis narodnog života i običaja u Bukovici u godinama koje nisu daleko od vremena kad su se na ovom prostoru oblikovala prezimena kao znakovi za identifikaciju.²

Relativno znatan broj porodičnih nadimaka sa ženskim imenom u osnovi kao što su *Jurkušići*, *Karimanušići*, *Milakušići*, *odnosno Jagodići*, *Katići*, *Jekići*, *Jelikići*, *Stanojkići*, *Vajkerići* itd. novija su pojava u antroponomiji Bukovice, nadimci nastali, vjerovatno, nakon raspada patrijarhalnih zadruga, približno u decenijima na prijelazu iz XIX u XX vijek. Brojni primjeri porodičnih nadimaka s muškim ličnim imenom u osnovi kao što su *Ačići*, *Antići*, *Barišići*, *Đurendići*, *Durtovci*, *Glišići*, *Gnjajići*, *Ilkići*, *Ivčići*, *Joveljinci*, *Jovetići*, *Jovišići*, *Lazukići*, *Lazurdići*, *Nikići*, *Nikolići*, *Radekići*, *Simeunovci*, *Sirnići*, *Simurdići*, *Stevandići*, *Stojandići*, *Šimundije* itd. dokazuju da je u Bukovici zadugo bila snažna tradicija po kojoj je muškarac imao takvo povlašteno mjesto u ljudskim zajednicama da su mu potomci bili u neposrednom susjedstvu prepoznatljivi po imenu mu, kao što navedeni primjeri pokazuju, i poslije njegova životnog vijeka.

2. Skupine ženskih prezimena

Ženska bismo prezimena mogli prema načinu tvorbe svrstati u nekoliko skupina. Jednoj od njih pripadaju već spomenuta dva prezimena, tj. *Jelača* i *Katuša*. U drugoj, najbrojnijoj, jesu ženska prezimena na -ić: *Aničić*, *Anić*, *Grozdanić*, *Ljubičić*, *Majdić*, *Mandić*, *Mandušić*, *Maričić*, *Marijačić*, *Martić*, *Miličić*, *Nakić*, *Trninić*, *Tršić* itd. Vidljivo je već na prvi pogled da među njima ima razlike po načinu tvorbe ženskog imena iz osnovnog dijela njihove strukture, ali riječ o tome zahtjevala bi znatniji prostor i bila bi okrenuta onima kojima je tvorba ove vrste leksika uže područje zanimanja. U trećoj su skupini prezimena kojima nije moguće u izrazu pronaći jasan odgovor na pitanje jesu li tvorena od ženskog ili od muškog ličnog

1 Vladimir Ardalić. *Bukovica, narodni život i običaji*, izd. Prosvjeta, Zagreb, 2010, str. 29, 31, 32.

2 "Ženska koja da je starješina povrh muškije, to rijetko će imati", Ardalić, o. c., str. 45.

imena, jesu li npr. prezimena *Perić* i *Perica* izvedeni od muškog ili od ženskog imena, od *Pero* ili od *Pera*. Takva bi mogla biti još prezimena *Jokić*, *Marić*, *Pavić*, pa i *Tomičić*. U nedoumici smo ne bi li trebalo prezimena *Baričević*, *Dragičević* ili *Šimičević* protumačiti kao izvedenice od ženskih imena *Barica*, *Dragica* i *Šimica* ili bi suglasnik ispred završetka, tj. ispred sufiksa -ević, dakle suglasnik (č), trebalo shvatiti kao rezultat posebne jezične zakonitosti.³

**Muška su prezimena daleko
brojnija u usporedbi sa
ženskim što je posljedica
etnografskog konteksta po
kojem je uloga muškaraca u
patrijarhalnim zadrugama
bila tako izrazita da su žene
vodile poslove samo u onim
zajednicama u kojima ne bi
bilo muške glave**

3. Raspored i brojčane vrijednosti

Ovdje će raspored i brojčane vrijednosti biti prikazane samo za ženska prezimena iz prvih dviju skupina i to prema knjigama u kojima su na temelju popisa stanovništva 1948. i 2001. godine navedena sva prezimena u Hrvatskoj. Usporedba kazuje da su se u nevelikom razmaku dogodile znatnije promjene ne samo u razmještaju po naseljenim mjestima Bukovice nego i u broju stanovnika kojima su ova prezimena bila oznaka identiteta. Navest ću samo dva podatka iz ove usporedbe. Prvi je da je u popisu 2001. godine bilo u Bukovici znatno manje stanovnika nego što ih je s ovim prezimenima bilo u tom prostoru pedesetak godina ranije: 994 stanovnika u popisu stanovništva 1948. godine, a samo 242 stanovnika u kasnjem popisu. Drugi je da se između prezimena kojima je označeno stanovništvo srpske nacionalne pripadnosti i prezimena kojima je označeno hrvatsko šiteljstvo pojavila u nevelikom razmaku vrlo velika razlika u broju stanovnika nestalih iz Bukovice. Tako npr. u

drugom od spomenutih popisa nema prezimena *Mandić* (ni u Bukoviću ni u Kistanjama), prezimena *Miličić* (ni u Donjem Erveniku ni u Smrdeljima), prezimena *Trninić* (u Kuli Atlagić), nema ni prezimena *Tršić* (u Bukoviću), a prezime *Jelača* javlja se sa simboličkim brojem nosilaca (i u Đevrskama i u Varivodama). Razloge ovim promjenama mogla bi utvrditi temeljita demografska analiza.

**Relativno znatan broj
porodičnih nadimaka
sa ženskim imenom
u osnovi kao što su
Jurkušići, Karimanušići,
Milakušići novija su
pojava u antroponomiji
Bukovice, nadimci nastali,
vjerovatno, nakon raspada
patrijarhalnih zadruga**

4. Završne napomene

U članku su ženska prezimena u Bukovici opisana kao rezultat životne zbilje u kojoj su nastajala. Zbog toga su spomenuti i porodični nadimci i to izdašnije primjeri u kojih se u osnovi nalazi muško lično ime. Ti primjeri dokazuju da su u patrijarhalnim zajednicama iz vremena u kojem su nastajala i prezimena i porodični nadimci posljednju riječ imali muškarci, a žene samo iznimno, kad u zajednici nije bilo muške glave sposobne da upravlja zadružnom imovinom.

Porodični su nadimci spomenuti u članku i kao dokaz raznolikosti u načinu na koji su u Bukovici, pored prezimena, i vlastitim imenima ove vrste identificirane skupine jedinki u društvenoj sredini. Raznolikost se očituje prije svega tvorbenom raznolikošću ličnih imena iz osnove porodičnih nadimaka.

Razumljivi su razlozi zbog kojih u analizi vlastitih imena, po-djednako prezimena koliko i porodičnih nadimaka, nema produbljene jezične artikulacije ni na jednoj od jezičkih razina za koje bi bilo potrebno posebno poznavanje gramatičkih zakonitosti, npr. u tvorbi riječi ili u akcenatskoj problematici.

³ Ostao sam iznenaden spremnošću Dušana Pribičevića iz dvorskog kraja na Baniji da objasni razliku između dvaju oblika njegova prezimena. Učinio je to, očekivano, prostonarodnom jednostavnošću. "Mi smo ustvari Pribičevići", odgovara na pitanje, "ali kako nam više paše (č) nego (č), kažemo Pribičevići".

DOSJE PAKRAČKA POLJANA (2)

KRONIKA SUDSKE FARSE

PIŠE: Paulina Arbutina

Merčep je sve znao. On nije osobno sudjelovao u egzekucijama, ali on je čitao sve što smo mu mi pisali u izvještajima, premda je većina informacija priopćavana usmeno. On je znao za svaku likvidaciju, jer je bio zapovjednik i bio je za nas karizmatična osoba. Nekoliko nam je puta rekao: 'Noćas očistite sva ta govna. To je značilo da se likvidiraju svi zatvorenici', govorio je Bajramović

BAJRAMOVIĆEVO SVJEDOČENJE (1997)

"Svojom sam rukom ubio 72 ljudi, među njima je bilo i devet žena. Nismo radili razliku, ništa nismo pitali, oni su za nas bili četnici i neprijatelji. Najteže ti je zapaliti prvu kuću i ubiti prvog čovjeka. Poslije sve ide po šablonu", priznao je u Feral Tribuneu Miro Bajramović predstavljajući se kao dozapođednik Poljane i objašnjavačići šablon po kom je Merčepova družina, naročito noću, operativno obrađivala, odnosno istraživala najbolji način za nanošenje što većeg bola kako bi zarobljenici što više prznali, i ono što su znali, i ono što nisu. "Znate li koji je najbolji način?", upitao je tada Bajramović Feralovog novinara Ivicu Đikića i dao odgovor. "Palite zatvorenike – plamenom iz boce plina i onda ga polijete octom, a to radite uglavnom po genitalijama i očima. Zatim postoji mali induktor, poljski telefon, pa Srbina priključite na to. Radi se o istosmjerno struji, ne može ubiti, ali stvara neugodan osjećaj kod čovjeka. Pitač onda tog priključenog Srbina odakle je, on ti kaže iz Dvora na Uni, a ti onda, okrećući poljski telefon nazoveš Dvor na Uni. Zatvorenicima se znalo u guzicu gurati petožični kabel, to bi im ostavili po par sati da ne mogu sjesti. Otvarane su im rane po kojima je posipana so ili ocat. Uglavnom, nismo dozvoljavali da prestanu kvariti, pričao je o mračnim radnjama ljudskog uma Bajramović te 1997. godine i dodao da kada se sjeti svih tih mučenja pita se kako su se tada svih tih načina izbiljavanja uopće uspjevali sjetiti. "Svi koje sam ubio umirali su sretni, jer sam im na malom bloku pisao potvrde da mogu proći naše straže, i oni s tom potvrdom sretni idu doma. Onda sam ih ja čekao snajperom. Umirali su nasmijani", iznosio je Bajramović detalje o sudbini zatvorenika koji su držani u Pakračkoj Poljani do granica iscrpljenosti.

"Većinom smo ih prije ubijanja držali između dva i pet dana. Oni da su i preživjeli, ne bi kasnije bili normalni ljudi. Srbi koji su bili dobri i lojalni, služili su nam za kopanje grobova, s tim da smo im govorili da kopaju zaklone za puškomitrailjeze. Jednom je jedan od zatvorenika bio iz Kutine, kazao nam je da mu je to potrebiti ili šesnaest zaklona. Odmah smo ga likvidirali, jer njegovo nije bilo da broji nego da kopa. U to vrijeme bilo je ovakvo razmišljanje: Ubij Srbinu dijete, jer on niče na minus dvadeset. U ono vrijeme uopće nisam imao osjećaj da su Srbi ljudi kao i mi, da su i oni nečiji očevi, braća, djeca... Ne, djecu nismo ubijali, osim što je Suljić ubio Aleksandru Zec. Po mojoj procjeni u Poljani je likvidirano sve zajedno oko 280 ljudi, a kroz nju je prošlo i desetak žena. Osim Marine Nuić, sjećam se jedne Nade iz Kusonja koja je ubaćena među nas. Bila je tu i neka starica kojoj je u kući nađen snajper. Osim te starice sve su ostale žene silovane, pa ubijene. To je istina, govorio je Miro Bajramović spominjući i konkretna imena i zaduženja po čemu je potvrdio da zločini nisu bili stvar "trenutne inspiracije" niti pojedinačni slučajevi, nego masovne pojave u koje su bili upleteni ljudi na visokim državnim funkcijama uvaženi kao herojske i harizmatične ličnosti. "Koliko ja znam, više od pedeset Srba dovedeno je u Poljanu iz Zagreba, a dovozili su ih svi koji su bili u užem Merčepovom krugu: Rimac, Suljić, Mikula, Hodak i ja. Merčep je sve znao. On nije osobno sudjelovao u egzekucijama, ali on je čitao sve što smo mu mi pisali u izvještajima, premda je većina informacija priopćavana usmeno. On je znao za svaku likvidaciju, jer je bio zapovjednik i bio je za nas karizmatična osoba. Nekoliko nam je puta rekao 'Noćas očistite sva ta govna. To je značilo da se likvidiraju svi zatvorenici'", govorio je Bajramović o Merčepovoj ulozi i utjecaju, ali i o strahu koji je vladao Pakračkom Poljanom. "Ako nisi učinio što je naređeno, onda si bio peta kolona, a mi smo u Pakračkoj Poljani jednako ubijali i Hrvate i Srbe. Nas su se plašili i Hrvati u Poljani. Selo je, naime, po cijelu noć slušalo jauke i zapomaganja iz zatvora, ljudi nisu mogli spavati, ali nam ništa nisu smjeli reći. Svi su znali da bi, ako nešto priupitaju, i sami mogli završiti u zatvoru", tvrdio je tada Bajramović otvoreno govoreći o velikom koristoljublju, da kako su se osvajala srpska sela, da se tako pljačkalo i dijelilo opljačkano, te o sukobima među Merčepovim zaštitnicima oko podjele plijena, jer kako je rekao, nije tu bilo hiljadu ili sto hiljada, bilo je tu mnogo više. Upravo, zbog potpunog razočarenja u vlast koja ga je gurnula u stranu, zaboravila i ostavila bez ikakvih prihoda, Bajramović je objasnio svoj potez za javnim priznanjem sopstvenih zločina i zločina svoje jedinice.

REAKCIJE POSLIJE BAJRAMOVIĆEVOG SVJEDOČENJA

U toku istog dana kada je na svjetlo dana izšla Bajramovićeva ispovijest, iznenadni pokajnik je munjevitom brzinom uhapšen u banjiskom selu Dodošu, gdje je živio u srpskoj kući, a hrvatska javnost se nakon neugodnog svjedočenja ispričanog u prvom licu jednine digla na noge. Čim se našao u pritvoru Bajramović je zanješkao da je uopće dao intervju Feralu, a time i sadržaj priznanja koje je odjeknulo

kao šamar od kojeg se Hrvatska brzo oporavila i slučaj Pakračke Poljane ubrzo je ponovo zataškan. Okrivljenici su začutali, sjećanje na ratne događaje naprasno im je izbljedilo, prozvani su zagalamili i na sve načine bivšeg kolegu i suborca pokušali okarakterizirati kao neuračunljivu osobu. Veoma glasan u odbrani hrvatskog nacionalnog interesa i dostojanstva bio je **Ivan Vekić** koji je krunskog svjedoka masakra u Pakračkoj Poljani ocijenio kao "patološkog lažova kriminalne prošlosti koji je samo prepričao ono što je već objavljen i uz to dodaо svoje dekoracije". U svom cinizmu **Vekić** je išao dotle da se čak zabrinuo kako će se Srbi nakon ovog svjedočenja vratiti u Hrvatsku. „Događaji u Poljani bili su pojedinačni ispad. **Mikola i Rimac** bili su izvrsni borci, a ono što su počinili bez naređenja, na svoju ruku, to su njihova individualna djela, za koja im se kako vidimo trenutačno sudi. Nijedan događaj u Hrvatskoj ne možemo nazvati pokoljem. Ničija naredba nije bila ubijajte Srbe... Da je bilo i ja bih sada zajedno s njima bio pred Županijskim sudom. Takve naredbe ne postoje“, objašnjavao je **Vekić** ne odričući se **Merčepa**.

Čim se našao u pritvoru Bajramović je zanijekao da je uopće dao intervju Feralu, a time i sadržaj priznanja koje je odjeknulo kao šamar od kojeg se Hrvatska brzo oporavila i slučaj Pakračke Poljane ubrzo je ponovo zataškan

„Ne mogu kazati da **Merčepovi** ljudi nisu bili dio MUP-a kad smo te ljude postrojavali u dvorištu Ministarstva. Morate priznati da je MUP tada, da je htio, bez problema mogao zataškati i Pakračku Poljanu i likvidaciju obitelji **Zec**“, tvrdio je **Vekić**. Međutim, da je u državnom vrhu ipak bilo ljudi kojima je cilj bio – „ubij ga jer je Srb“ bin, te da se zbog toga hapsilo i u Zagrebu, a ne samo u Pakračkoj, priznao je 1997. godine **Josip Manolić** optužujući **Šeksa**, rehabilitirajući **Vekića**, a sve u svemu opravdavajući zločine. „Pogledajmo u kakvoj su se atmosferi događale egzekucije u Pakračkoj Poljani, uocimo ratnu psihozu u kojoj je bilo potican i opće neprijateljstvo prema Srbima, a ne samo prema naoružanim Srbima na suprotnoj strani. Smatram da u tom sklopu i egzekucije Srba u Pakračkoj Poljani imaju politički karakter. Na suprotnoj strani su bili Srb. To je činjenica i motiv koji su poticali ljudi na zločine. Ne bih se složio da je riječ prije svega o mržnji prema Srbima. Bilo je i unutarnih obračuna“, skretao je priču **Manolić** tvrdeći da u Pakračkoj nije bilo legalnog suđenja, službenog zatvora, niti prijekog suda, a da **Bajramovićeve** riječi ne mogu biti relevantne ni za jedan sud i da policija mora dokazati sve činjenice koje potvrđuju neku kriminalnu radnju.

Da nije znao ni za Gospić, ni za Pakračku tvrdio je **Dražen Budiša** član tadašnje Vlade nacionalnog jedinstva. „Sumnjam da je i **Mate Granić** znao nešto više. Odgovornost je Vlade i Predsjednika ako za te događaje nije znala. Veliko je pitanje jesu li to oni doista morali znati. Vlada je 1991. i 1992. djelovala u izvanrednim okolnostima i u njoj nije bio striktno proveden raspored zaduženja. Pitanje odgovornosti nije moglo biti personalizirano kao što to jeste pravilo u državama koje postoje, a ne nastaju. U dramatičnim okolnostima naša je obaveza bila da tu mitež raščistimo, da inkriminiramo, opravdavao je **Budiša**.

I potpredsjednik SDP i potpredsjednik tadašnje Tuđmanove vlade nacionalnog jedinstva **Zdravko Tomac** u *Novom listu* izražavao je sumnju u mentalno zdравlje **Bajramovića**. „Mislim da sa tim čovjekom nešto nije u redu. Treba analizirati što se to događa u glavi čovjeka koji priča o svojoj savršenoj porodici, a potom priznaje da je ubio 70 ljudi. To su monstruozne stvari.“ Da se o svemu znalo već odavno, čak i u istražnim i pravosudnim organima, ali da se predmet držao dobro zatrpan u fiokama, potvrdio je 1997. **Ante Nobilo** koji je za vrijeme zbivanja u Pakračkoj Poljani vršio dužnost pomoćnika zagrebačkog državnog odvjetnika. Poslije **Bajramovićevog** svjedočenja i hapšenja nije reagirao niti Haški sud. Tek glasnogovornica **Louise Arbour** oglasila se kratkom izjavom da treba procijeniti da li su u pitanju ozbiljne i vjerodostojne optužbe, iako je Haški sud u sličnom slučaju javnog istupa **Dražena Erdemovića** o ubojstvu muslimana u Srebrenici odmah od tadašnje Jugoslavije zatražio njegovo izručenje.

MRŠAVA OPTUŽNICA, PO DRUGI PUT (1997-2005)

Istražne radnje koje su uslijedile nakon dramatične **Bajramovićeve** ispovijesti rezultirale su 21. septembra 1998. samu mršavom optužnicom i gotovo nikakvim dokazima. Za razliku od optužnice iz 1992. godine koja je obuhvatila 16 imena optuženika, nova je bila svedena samo na **Suljića**, **Mikolu**, **Rimcu**, **Bajramovića**, **Branka Šarića** i **Zorana Karlovića**. Od cijele krvave Pakračke Poljane samo se jedno ubojstvo stavljalo na teret pakračke družine, a bila je to likvidacija **Aleksandra Saše Antića**, dok su ostale točke optužnice bavile se "protupravnim lišavanjem slobode" i "protupravnim stjecanjem imovinske koristi". Događaje u Pakračkoj Poljani optužnica je teretila kao da su počinjeni u mirnodopskoj situaciji i svodila ih na čisti kriminal, a osmorica optuženih prikazani su kao pripadnici razbojničke bande koju nije nadzirao ni **Tomislav Merčep**, ni bilo tko drugi. Kako **Merčepovog** imena nije bilo u optužnici, nije se pojavio niti na suđenju u ulozi svjedoka, jer je sucu istražitelju u ponovljenoj istrazi 1998. lakonski izjavio da se više uopće ne sjeća da je bio na čelu nekakve pakračke jedinice. Činjenicu da je protiv **Merčepa** 1992. bila podnesena kaznena prijava zbog iste te Pakračke Poljane i da su ga ostali osumnjičeni u svojim iskazima, uglavnom, nazivali „tatom“, nije uspjela fascinirati istražitelje i autore optužnice gdje se nije našlo niti ime Merčepovog zamjenika, **Zvonimira Trusića** koji se pojavio samo kao svjedok izbljedila pamćenja. U optužnici nije bilo ni traga onoga što je **Bajramović** javno priznao, dok su ostali opasni svjedoci zločina u Pakračkoj odavno bili mrtvi: mnogo puta spominjani u istrazi 1992. godine **Pavo Mlinarić**, koji je navodno posjedovao ne razvijene filmove s fotografijama iz pakračkog zatvora, ubijen je još krajem oktobra 1991. u birtiji blizu zagrebačkog Glavnog kolodvora, početkom 1992. pronađeno je tijelo zaklanog **Antuna Jurgeca**, dok je jedini od optuženih koji se u istrazi '92. nije branio šutnjom **Stjepan Mandžalo** preminuo u januaru '98, ali je sudsko vijeće Županijskog suda u Zagrebu odbilo da se na glavnoj raspravi pročita njegov iskaz, pozivajući se na odredbu Zakona o kaznenom postupku prema kojem se iskaz optuženika koji je umro ne mora čitati. U optužnici nije bilo ni imena pakračkih žrtava **Ivoševića**, **Pajića**, **Grujića**, ni **Marine Nujić** čija su ubojstva bila sadržana u prethodnoj optužnici.

Optužnica je definitivno pala u vodu kad su se pred sudskim vijećem pojavili kutinski taksisti **Branko Velagić** i **Nikola Peleš**, ključni svjedoci Sašinog ubojstva, ljudi koji su kopali raku za njegovo tijelo. Njih su dvojica u istrazi potanko opisali način na koji su **Suljić**, **Mikola** i **Rimac** likvidirali **Sašu Antića**, ali je njihovo pojavljivanje na sudu bilo obilježeno potpunom amnezijom kad su u pitanju događaji u Pakračkoj Poljani.

"Gotovo se ničega više ne sjećam. Noću su nas digli, dali nam lopatu i odvezli nas na livadu gdje smo iskopali jamu. Zatim su pucali u nešto, ne znam je li bio čovjek ili

vreća", govorio je **Peleš**. Tek kada mu je sudac pročitao dijelove njegova iskaza u istrazi, **Peleš** se nevoljko prisjetio nekakvog **Antića**, neke tamo Pakračke Poljane i nekakvog zarobljenika **Nikole Peleša** kojem na spomenutoj lokaciji "i nije bilo tako loše kako se pisalo po novinama".

Kako tokom dugog sudskega procesa nisu uspjeli čak pronaći i ekshumirati lež **Aleksandra Saše Antića**, sud je po principu nema žrtve, nema zločina, zauzeo stav da tokom dokaznog postupka nije sa sigurnošću utvrđeno da li je uopće Saša ubijen. Simbolično su, ali ne za ubojstvo, već zbog pljačke i iznuđivanja, osuđena tek dvojica perifernih članova ove pakračke družine: **Miroslav Bajramović** na 1,5 godinu zatvora i **Branko Šarić** znani Kosa na godinu dana zatvora. Obojica su odmah pušteni na slobodu pošto su dobivenu kaznu bili već odležali u istražnom zatvoru.

Događaje u Pakračkoj Poljani optužnica je teretila kao da su počinjeni u mirnodopskoj situaciji i svodila ih na čisti kriminal, a osmorica optuženih prikazani su kao pripadnici razbojničke bande

PONOVLJENI ISPIT I ŽIVOTI OSUĐENIH (2005)

Vrhovni sud 2001. godine prihvatio je žalbu županijskog državnog odvjetništva ukidajući oslobađajuće dijelove presude i za petoricu pakračkih optuženika (bez **Karlovića**), predmet vratio Županijskom sudu u Zagrebu na ponovno suđenje. U ponovljenom postupku, svi optuženici branili su se sa slobode, osim **Suljića** koji je boravio u pritvoru zbog postupka po drugom predmetu. U pravosudnom cirkusu vezanom za Pakračku Poljanu ne treba zaboraviti ni odluku zagrebačkog suda za prekršaje kojom je "zbog ilegalnog boravka u Zagrebu" **Miro Bajramović** na godinu dana protjeran iz Hrvatske, što jeapsurdno s obzirom da su svi hrvatski borci, bez obzira odakle dolazili, bez problema dobivali hrvatsko državljanstvo...

Na ponovljenom ispitu, županijski sud u Zagrebu je 2005. godine optužene ipak proglašio krivima i izrekao vremenske kazne u trajanju: **Munibu Suljiću** za ubojstvo, kako je pisalo, nepoznatog muškarca s nadimkom **Saša** (ispalo prezime **Antić**) na 10 godina zatvora, **Siniši Rimcu** za isto ubojstvo na 8 godina, za pomaganje pri ubojstvu **Saše**, za protupravno lišavanje slobode i iznudu **Igora Mikole** na 5 godina, za protupravno lišavanje slobode **Miru Bajramoviću** na 4 godine i **Branka Šariću** na 3 godine.

Nizu apsurdna treba dodati i obrazloženje presude gdje se kaže da je na području Pakračke Poljane bio stvoren logor u kojem se prema ljudima postupalo kao u vrijeme nacizma, ali se i zaključuje da se nije radilo o ratnom zločinu već o zločinu u ratnim okolnostima, što opravdava tezu iz devedesetih da hrvatski vojnici nisu mogli počiniti ratni zločin jer su se branili. I ovog puta ime **Tomislava Merčepa** koji je taj logor organizirao i njime zapovijedao, ostalo je prešućeno.

Sljedeće godine, Vrhovni sud, gotovo u cijelosti je potvrdio prvostepenu presudu, samo što je **Munibu Suljiću**, koji je bio u bijegu, kazna povećana sa 10 na 12 godina. Osim samih pravomočnih presuda, zanimljivi su i životni putevi osuđene pakračke trojke. **Munib Suljić**, život sa one strane zakona, upoznao je još prije

rata, a kaznenih prijava zbog prijetnji, fizičkih napada na novinare i kamatarenja, nakupio se i poslje ratnih sukoba, pa čak i za izazivanje prometne nesreće kada je zbog vožnje u pijanom stanju zgazio ženu. Iako je pravosnažnu presudu u bijegu komentirao riječima da su ga tom presudom do te mjere naljutili da ga hrvatski MUP nikada neće naći, teško bolestan 2006. godine sam se predao Haškom tužiteljstvu koje ga je predalo Hrvatskoj gdje je ubrzo i umro. Predratni kriminalac bio je i **Igor Mikola** koji je nakon što ga je **Suljić** obavijestio da ga čeka loša presuda, bijeg pronašao u dalekom Peruu gdje su ga tamošnji mediji povezivali sa narko-mafijaškim klanovima. Van dosega hrvatskog pravosuđa, **Mikola** je bio punih deset godina kada se zbog straha za vlastiti život predao peruanskoj policiji, u julu 2014. godine, nakon što je u Peru likvidiran **Goran Stavrić**, kojeg srpski mediji svrstavaju kao osobu blisku **Luki Bojoviću**, šefu „zemunaca“. Na vlastiti zahtjev, **Mikola** je 2015. godine izručen Hrvatskoj, a davno izrečenu kaznu služi u Lepoglavi.

Jedini koji se od ove trojke, na vrijeme našao iza zatvorskih vrata bio je **Siniša Rimac** koji je upravo te 2005. godine umirovljen kao invalid i pukovnik, a tokom zatvorskih godina uspješno je vodio i obiteljski život: oženio se i postao otac troje djece od kojih je dvoje rođeno nakon izricanja zatvorske kazne. I pored toga 2009. godine iz zatvorske ćelije u Glini prebačen je u blaži zatvor u Lipovici. Međutim, za **Rimca** koji je tokom ratnih i poratnih godina napredovao, dobivao čin za činom, to nije bilo dovoljno, nego je početkom 2010. godine zatražio od tadašnjeg predsjednika **Stipe Mesića**, kako je rekao, za sebe drugu šansu i povratak u normalan život. „*Molbu sam pisao sam iz razloga da pokažem sebe, svoj život i događaje od neposrednog utjecaja koji su formirali mene kao osobu o kojoj ćete odlučivati...stoga je uvažite i vratite me u život, obavezama rada, brige za obitelj i odgoj djece*“, molio je **Rimac**. Njegova okolina opravdavala je taj čin riječima da je u vrijeme zločina zbog kojeg je osuđen imao 18 godina i tešku osobnu traumu, te da se on odavno promjenio, da je riječ o zrelem muškarcu i ocu koji želi nastaviti život i biti sa svojom obitelji koja je usput rečeno živjela od njegove vojne mirovine. Dok se hrvatska javnost pitala zaslужuje li on novu šansu s obzirom da je riječ o osobi koja se godinama navodila kao sudionik dramatičnih ubojstava zagrebačke obitelji **Zec**, te likvidacija u Pakračkoj Poljani, hrvatski predsjednik **Stipe Mesić** ga je pomilovao i smanjio zatvorskiju kaznu na godinu dana. Na ovaj potez hrvatskog predsjednika oštro je reagirao predsjednik Srbije **Boris Tadić** riječima da se radi o „*zlikovcu koji je ubijao srpsku djecu samo zato što su druge nacionalnosti*“.

SLUČAJ PAKRAČKA PO TREĆI PUT MEĐU HRVATIMA (2007)

Sudski slučaj Pakračke Poljane ponovno je, po treći put, pokrenut februara 2008. godine i to pred županijskim sudom u Požegi. Ovog puta hrvatskom pravosuđu "nesretni" slučaj, inicirao je nitko drugi, nego Međunarodni sud u Hagu koji je tokom 2006. godine dostavio sirove materijale u slučaju Marino Selo kojeg su haški istražitelji prikupljali godinama. Bio je to Hrvatskoj jedan od domaćih zadataka za zatvaranje poglavlja 23.

Po prvi put u hrvatskoj javnosti u slučaju Pakračke pojavila su se nova imena, a u samoj optužnici više od dotadašnjeg jednog ubojstva "Saše". **Davor Šimić** i **Damir Kufner**, zapovjednici tadašnjeg Voda vojne policije 76. samostalnog bataljuna Zbora narodne garde, **Željko Tutić**, **Tomislav Poletto**, **Ante Ivezić** i **Pavle Vanceš**, pripadnici toga voda, optuženi su za kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava-ratnog zločina protiv civilnog stanovništva radi ubojstva 16 civila srpske nacionalnosti u novembru 1991. kod kojih je navodno bilo nađeno oružje, dok ih je ptereo preživjelo. Ali ni ovog puta među optuženim imenima nije bilo zvučno ime **Tomislava Merčepa**. Uhićenje šest Hrvata pod sumnjom da su počinili ratne zločine u Marinom Selu podiglo je na noge hrvatske branitelje koji su

pitali zašto se otvaranjem slučaja Pakračke Poljane ignorira logor Buče koji nikada nije procesuiran a koji je kako tvrde nastao kao dio smislenog i organiziranog zločinačkog plana paradržavne tvorevine gdje je završilo oko 300 logoraša, od kojih je dvoje ubijeno, a 20 civila se vode kao nestali. –*Zgroženi smo, jer ne možemo shvatiti da se prvo sudi hrvatskim braniteljima, dok se zločinci, odgovorni za Buče slobodno šeću*, odgovarao je hrvatskim medijima **Miroslav Ivančić**, dopredsjednik Udruge hrvatske policije, branitelja Pakraca i Lipika.

**No, nakon dva moždana udara, ljeta
2012. godine, po odluci Vrhovnog
suda Merčep izlazi iz pritvora, baš
u trenutku kada sve više svjedoka
potvrđuje da je Merčep zapovijedao
i imao glavnu ulogu u Pakračkoj
Poljani i Paviljonu 22
Zagrebačkog velesajma**

Požeško suđenje bilo je obilježeno nizom (ne)namjernih propusta, prijetnjama i strahovima svjedoka od kojih su neki čak priznavali da ne žele svjedočiti o događajima koje su proživjeli. Umjesto da se primijene odredbe ZKP-a koji pružaju mogućnost ispitivanja svjedoka pod pseudonimom, uz primjenu video linka sa izmijenjenim likom i glasom, svjedoci su iskazivali stoeći u neposrednoj blizini publike, što ih je dodatno izlagalo i opterećivalo, s obzirom da su se u publici nalazili i predstavnici braniteljskih udruga i lokalni političari, koji su svojim prisustvom pružali podršku optuženicima. Iako je nekoliko svjedoka tvrdilo da su im upućene prijetnje i da ih je strah svjedočiti, svjedocima nije pružena psihološka pomoć i zaštita, tek je samo jedan oštećenik svjedočio bez prisustva javnosti. Svjedočenja su se svodila na priče iz druge ruke uz izgovore da se ne sjećaju, da ne znaju, skoro ni traga o mučenjima i ubojstvima koja se navode u optužnicu i o kojima su ti isti svjedoci pričali haškim istražiteljima 1996. godine, a čiji su iskazi, na temelju odredbe čl. 28. st. 4. Zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda i progona za kaznena djela protiv međunarodnog ratnog i humanitarnog prava pročitani u požeškoj sudnici. S druge strane, za odbranu civili u Marinu Selu nisu bili zarobljenici, već slobodni ljudi bez zaduženja u hotelskom smještaju koji se nisu htjeli prijaviti Crvenom križu jer bi u tom slučaju bili razmijenjeni, što oni nisu željeli jer bi tako napustili svoje kuće koje su bile u lošem stanju, te nisu imali drugog izbora nego boraviti u motelu gdje su se grijali i jeli zajedno sa vojnicima.

Požeško suđenje relativno je brzo završilo, već 2009. godine nepravomoćnim presudama svi optuženici redom su proglašeni krivima i osuđeni na višegodišnje zatvorske kazne za djelo ratnog zločina. **Damir Kufner** osuđen na 4,5 godina zatvora, **Davor Šimić** na godinu, **Pavle Vanceš** na 3, **Tomislav Poletto** na 16, **Željko Tutić** na 12 i **Ante Ivezić** na 10 godina zatvora.

No, Vrhovni sud marta 2010. godine srušio je požeške presude jer su se temeljile na iskazima preživjelih svjedoka koje su prikupili haški istražitelji, koje za Vrhovni sud nisu valjan dokaz, već samo indicije, pošto ih nisu saslušala i hrvatska tijela kaznenog progona. Vrhovni sud je to ocijenio kao propust, a izjave dane

haškom Tužiteljstvu izjednačio sa policijskim zabilješkama koje nemaju dokaznu snagu u hrvatskom pravnom sistemu, te bi se po njima, trebale izdvajati iz spisa. Po logici Vrhovnog suda, haški materijali bi imali valjanost ukoliko bi se oni do mačem pravosuđu ustupili po strogo propisanim pravilima, i to nakon što bude podignuta optužnica. Takav stav Vrhovnog suda izazvao je zabrinutost nevladinih udruga i otvorio pitanje procesuiranja mnogih drugih zločina budući da velik broj njih domaća tijela kaznenog progona uopće nisu istraživala, a svjedoci nemilih događaja ukoliko su još živi nalaze se van granica Hrvatske i koliko bi uopće bili raspoloženi svjedočiti pred hrvatskim sudovima.

PONOVLJENO OSJEČKO SUĐENJE (2009)

Za Pakračku šestorku novo suđenje premješteno je iz požeške Palače pravde, gdje su dobili ukupno 46 i pol godina zatvora, u Osijek, a kao službeno obrazloženje za promjenu adrese suđenja, naveden je nedostatak sudaca. Osječko suđenje upamćeno je i po „igri lovice“ sa svjedocima iz Srbije koji zbog straha za vlastitu sigurnost nisu željeli svjedočiti ni video vezom, mijenjali su iskaze u odnosu na one koje su dali u istrazi i ranijem suđenju, ali mijenjali su i adrese, zaključavali vrata pred pravosudnim policajcima... Takvo suđenje rezultiralo je presudom juna 2011. godine po kojoj su oslobođena čak četvorica: **Kufner** za kojeg je sudska vijeće na temelju izjava svjedoka utvrdilo da nije bio direktni zapovjednik voda vojne policije čiji su pripadnici počinili ratni zločin, već da je bio samo savjetnik za sigurnost; **Vanceš** za kojeg je utvrđeno da je jednu ženu srpske nacionalnosti 2-3 puta udario gumenom palicom, što je on i priznao, ali to je bilo nedovoljno za presudu za ratni zločin; **Ivezić** koji je u pritvoru sjedio tri godine i tri mjeseca i prvi put u Požegi osuđen na čak deset godina, na kraju bi se za njega zaključilo da je navodno došlo do zamjene identiteta; **Šimić** kome je optužba promijenjena prije samog kraja suđenja iz ratnog zločina u protupravno lišavanje slobode, a za što je nastupila zastara. Na kraju je cijela presuda pala na samo dva osuđena imena: **Tomica Poletto** na 15 godina koji je po optužnici sudjelovao u ubojstvu deset civila, i **Željko Tutić** na 12 godina zatvora za ubojstvo sedam civila. Osječku presudu koju je Vrhovni sud u cijelosti potvrdio, državu je skupo koštala. Suđenje četvorici koji nisu proglašeni krivima, troškovi njihove odbrane, tužbe za duševne boli i nematerijalnu štetu, te dug što su mjesecima, kako se pokazalo nevini sjedili u pritvoru, računi su pravosudne lakrdije koje su hrvatski porezni obveznici morali platiti. Iako je cijena pravosudnog postupka bila iznimno skupa, javnost je ostala uskraćena za odgovore na neka elementarna pitanja o Pakračkoj Poljani: tko je tamo bio zapovjednik, zašto su hapšeni srpski civili i kome su bili predavani u Marinom Selu.

MERČEP PRED SUDOM

Za vrijeme užurbanog zatvaranja Poglavlja 23, u sklopu ulaska Hrvatske u EU, i pet mjeseci nakon zvanične reekshumacije 19 zaboravljenih pakračkih leševa u Kukunjevcu koju je obavljao Ured za nestale Vlade Republike Hrvatske, decembra 2010. godine, dogodilo se uhićenje **Tomislava Merčepa** na koje se čekalo punih 19 godina, ali istovremeno počela je i još jedna u nizu pravosudnih farsi u slučaju Pakračke Poljane. Po prvi puta na optuženičku klupu uhićeni Merčep je sjeo 2011. godine i odbacio krivnju po svakoj točki optužnice. A Županijsko državno odvjetništvo teretilo ga je da je kao savjetnik ministra unutrašnjih poslova i zapovjednik jedinice pričuvnog sastava MUP-a od početka oktobra do sredine decembra 1991. na području Zagreba i Pakračke Poljane odgovoran za hapšenje 52 osobe, te za mučenje i ubijanje 43 lica, tri se smatraju nestalima, dok ih je šest preživjelo mučenje, kao i da je znao, a nije ništa poduzeo da sprječi da njegovi podređeni nezakonito hapse, pljačkaju, zlostavljaju, muče i ubijaju civile.

No, nakon dva moždana udara, ljeta 2012. godine, po odluci Vrhovnog suda

Merčep izlazi iz pritvora, baš u trenutku kada sve više svjedoka potvrđuje da je **Merčep** zapovjedao i imao glavnu ulogu u Pakračkoj Poljani i Paviljonu 22 Zagrebačkog velesajma. Da su u ovoj pravosudno-političkoj sapunici žrtve potpuno nebitne, dokazivao je popis pozvanih svjedoka. Dok je tužiteljstvo kao svjedoke predlagalo još mali broj onih koji žele govoriti o preživljenim torturama u improviziranim zatvorima, **Merčepov** odvjetnik **Marko Ujević** odlučio je pozvati cijelu plejadu likova iz političkog života Hrvatske 90-ih. Tako se **Merčep** u sudnici susreuo sa dva bivša predsjednika Sabora **Žarkom Domljanom**, **Vladimirom Šeksom**, bivšim premijerom **Franjom Gregurićem**, dvojicom bivših ministra policije **Ivanom Jarnjakom** i **Ivanom Vekićem**, dvojicom bivših čelnika tajnih službi **Smišljanom Reljićem** i **Josipom Perkovićem**, kao i sa **Zdravkom Mustačem**, zatim **Dobroslavom Paragom**, **Ivanom Grujićem**, ali i sa istaknutim hrvatskim novinarima **Aleksandrom Stankovićem**, te **Ivicom Đikićem** i **Denisom Kuljišem**. Merčepovi suborci, ali i vodeća imena hrvatske politike, koji su u inkriminirano vrijeme obnašali visoke političke funkcije, mahom su se pozivali na odbrambeni rat, a događaje iz Pakračke Poljane vezivali su za društveno-politički kontekst tvrdeći da u Pakračkoj Poljani nije bilo nikakvog logora u kojem su mučeni i zatvarani civilni, da je u Poljani bilo više frakcija zbog nerazjašnjene zapovijedanja, da je Merčep bio izrastao u medijsku figuru ratnika i borca za Hrvatsku. Čak se provlačila teza da li su merčepovci uopće bili u Pakračkoj Poljani ili su ih samo tako zvali, a pojedini članovi tadašnjeg političkog vrha poput **Vladimira Šeksa** i ratnog ministra unutarnjih poslova **Ivana Vekića** potvrdili su Merčepovu tvrdnju da on nije zapovijedao jedinicom koja se samo nazivala njegovim imenom. Jedan od rijetkih koji se obrušio na **Merčepa** bio je **Josip Manolić** koji je **Merčepa** upoznao u predizbornoj kampanji 1990. „*Tomislav Merčep je formirao ilegalnu postrojbu van sistema MUP-a. Svojim ponašanjem pokazao je iznimnu samovolju i nije poštivao provođenje državne politike, koja je težila ne izazivanju srpske manjine jer smo i ovako bili percipirani kao ustaška vlast. Svojim ponašanjem Tomislav Merčep je kompromitirao tadašnju Vludu, isti je odbio sudjelovati u proboru na Vukovar sa generalom Špegeljom te ga nje-govo ponašanje diskreditira kao heroja odbrane Hrvatske*”, gorovio je **Manolić** koji je kako je izjavio za Pakračku čuo od jedne građanke koja ga je molila da pomogne izvući jednog uhićenog civila. Manolić je ustvrdio da je državni vrh bio izviješten o svemu, ali uvijek poslije tih događanja. „*Nakon ubojstva obitelji Zec, Vekić je podnio kaznenu prijavu protiv NN. Bez obzira na sudske postupak, Merčep je i dalje nastavio javno djelovati, kandidirao se za zastupnika Županijskog doma u Saboru. Predsjednik Tuđman mu je rekao da mu neće potpisati imenovanje dok se ne utvrdi tko je ubio djevojčicu Zec, na što je Merčep rekao ime, stoga ga je predsjednik imenovao za-stupnikom*”, rekao je **Manolić**. Suđenju **Tomislavu Merčepu** u svojstvu svjedoka prisustvovao je **Miro Bajramović**, jedan od prvih pripadnika hrvatskih jedinica koji je javno priznao zločine nad srpskim stanovništvom. „*Kao zapovjednik on je sve znao, no nije osobno sudjelovao u likvidacijama. U Pakračkoj Poljani bilo je zarobljenih osoba koje su likvidirane, a njihovih se imena ne mogu sjetiti. Merčep nije davao naloge ni za njihova uhićenja ni za likvidacije, ali je sve znao jer je bio tam*”, potvrdio je **Bajramović** u svom svjedočenju tokom kojeg je bilo nezaobilazno pitanje o intervjuu datom 1997. splitskom Feralu kojeg 18 godina poslije **Bajramović** poriče riječima da 80 posto intervjuja, on nije izrekao.

Merčepovo suđenje obilježio je još jedan, za hrvatsku javnost i pravosuđe, već osuđeni akter iz povijesti Pakračke Poljane, i to **Igor Mikola** koji je u svojstvu svjedoka istakao da **Merčep** kao savjetnik u MUP-u nije zapovijedao u Pakračkoj Poljani te da tamu nije bio punih deset godina, u svom svjedočenju spomenuo je da su u Pakračkoj Poljani dovodili ljudi na ispitivanje po nalogu obavještajaca **Josipa**

Manolića i Josipa Perkovića. Za razliku od dobro pripremljene i zainteresirane Merčepove odbrane, šest odvjetnika koji su zastupali 26 oštećenika rijetko su koristili svoje pravo da aktivno sudjeluju u postupku i da ispituju svjedoke, ili pak, da ulože prigovor na njihov iskaz. Jula 2015. godine, suđenje **Tomislavu Merčepu** dobiva novu epizodu u obliku izmijenjene i ublažene optužnice koja ga više ne tereti da je kao zapovjednik osobno odgovoran za uhićenja 52, te mučenja i ubojstva ukupno 43 osobe, nego da samo nije ništa poduzeo da sprječi podređene u počinjenju ratnih zločina protiv civilnog stanovništva. Zagrebačko Županijsko državno odvjetništvo izmijenjenu optužnicu obrazložilo je riječima da je „*pravna kvalifikacija kaznenog djela ostala ista, da se okrivljenika i nadalje tereti za izvršavanje istog kaznenog djela – ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, ali da je činjenični opis djela prilagođen činjeničnom stanju utvrđenom tokom rasprave*“.

**Merčepov dolazak na javna
događanja od državnog interesa
nije protuzakonit, ali postavlja
se pitanje koliko je moralno i
kako će u društveno i politički
naklonjenoj atmosferi na njegov
lik i djelo reagirati sudstvo na kraju
dugogodišnje sudske farse tokom
koje se nije uspjela verificirati istina
o zbivanjima u Pakračkoj Poljani**

MERČEPOVA JAVNA ULOGA

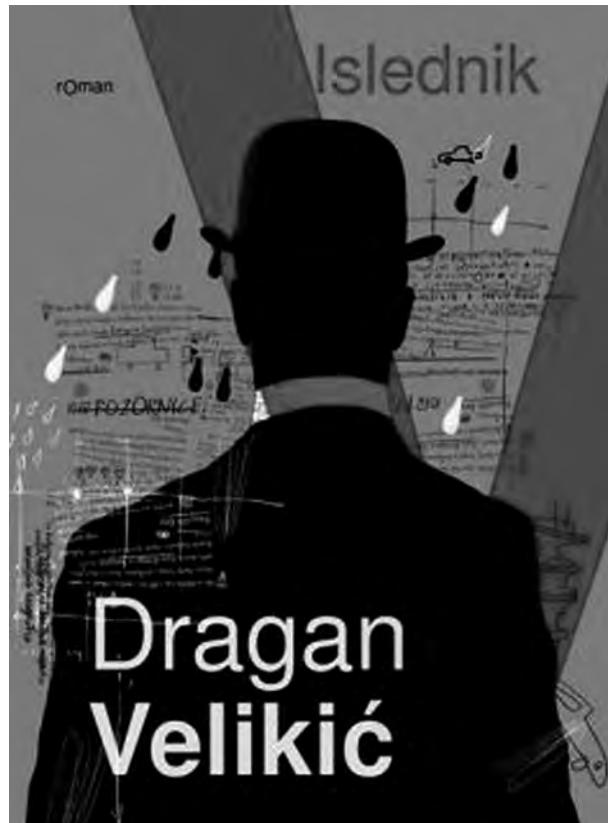
Iako se suđenje **Tomislavu Merčepu** provodi u medijskoj izolaciji, to nije slučaj sa njegovim društvenim životom gdje je itekako aktivan. Godinama se, u prvim redovima, među najvišim državnim dužnosnicima pojavljuje na obilježavanju pada Vukovara kao bivši zapovjednik odbrane toga grada. Organizatorima očito ne predstavlja problem što je **Merčep** još uvijek optužen za ratne zločine, kao što ta činjenica nije zasmetala ni prvoj hrvatskoj predsjednici **Kolindi Grabar Kitarović** koja je **Merčepa** pozvala kao specijalnog uzvanika na svoju inauguraciju. Da je medijska figura **Tomislava Merčepa** kao ratnika i borca za Hrvatsku veoma živa i na lijevoj političkoj sceni govori i niz društvenih događanja u njihovoј režiji gdje je **Merčep** redovni uzvanik. Kabinet još aktuelnog predsjednika Hrvatskog sabora **Josipa Leke** pozvao je **Merčepa** i na konstituirajuću sjednicu u narednom, osmom sazivu ovog najvišeg predstavničkog tijela Hrvatske. No, SDP-ovac **Josip Leko** ugostio je **Tomislava Merčepa** i za Dan neovisnosti 2013. godine, pravdujući se da **Merčep** nije pozvan imenom i prezimenom nego kao predstavnik Udruge hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata. Istina, njegov dolazak na javna događanja od državnog interesa nije protuzakonit, ali postavlja se pitanje koliko je moralno i kako će u društveno i politički naklonjenoj atmosferi na lik i djelo **Tomislava Merčepa** reagirati hrvatsko sudstvo na kraju dugogodišnje sudske farse tokom koje se nije uspjela verificirati istina o zbivanjima u Pakračkoj Poljani, u kojoj nisu sporna ubijanja i mučenja srpskih civila, već je samo potrebno utvrditi, koliko je to sada moguće, njihov broj i tko je sve za taj ratni zločin odgovoran i kriv.

DRAGAN VELIKIĆ: *ISLEDNIK*, BEOGRAD: LAGUNA, 2015.

DNEVNIK KOROTE

PIŠE: Sanja Šakić

Islednik je, uz *Ruski prozor* iz 2007. godine, drugi Velikićev roman nagrađen NIN-ovom nagradom. Kritika ga je prepoznala kao njegov najbolji, ali riječ je o djelu koje u kontekstu opusa ovog autora na sadržajnom i pripovjednom planu ne predstavlja veliki poetički prevrat

„Grci su u Smrt ulazili natraške: pred njima se nalazila njihova prošlost. Tako sam se i ja spuštao niz jedan život, ne moj, nego one koju sam volio.“

Roland Barthes: *Svjetla komora*

Roman *Islednik* se otvara Pekićevim citatom o tome da čovjek, nakon ispovijedi u kojima je izbacio svoje najbolje verzije, ostaje s najgorom, onom koja se nikome ne ispovijeda. Moto romana uvodi nas u književnu projekciju ove „najgore verzije sebe“ koja će pisanjem potvrđivati autentičnost vlastite biografije. Istraživanje vlastitog života vodi se uočavanjem i analizom obrazaca usvojenih u ranom djetinjstvu čije se posljedice manifestiraju sve do starijosti u kojoj pripovjedač prepoznaće sebe u različitim odrazima svoje majke i fragmentarnih sjećanja na priče kojima će nastojati ispuniti praznine. Brojni detalji omogućuju čitanje u autobiografskom ključu, ali roman nam „izmiče“ najgoru verziju stavljajući težište na proces pisanja i umjetničkog oblikovanja stvarnosti. Smisao života *Islednik* ne vidi u precizno istraženim i potvrđenim sjećanjima, nego u umjetnosti koja osvjetljava pojedinačna iskustva pretvaraajući ih u zrcalo u kojem možemo vidjeti vlastiti odraz.

Islednik je, uz *Ruski prozor* iz 2007. godine, drugi Velikićev roman nagrađen NIN-ovom nagradom. Kritika ga je prepoznala kao njegov najbolji roman, ali riječ je o djelu koje u kontekstu opusa ovog autora na sadržajnom i pripovjednom planu ne predstavlja veliki poetički prevrat. Mnoštvo autobiografskih detalja i intiman ton prepoznati su kao najbolje strane romana, a pretjerivanje u pohvalama, koje često prati laureate književnih nagrada, trebalo bi ostaviti za neku bolju priliku.

Roman je podijeljen na tri dijela u kojima su zapisi i fragmenti raspoređeni u kraćim poglavljima koja bi mogla olakšati praćenje brojnih priča i značajnih motiva. Priče se kreću u nekoliko pravaca, uz brojne analepsе i prolepsе koje oblikuju dojam neuređenosti i nepreglednosti svakodnevnog života koji se nastoji zauzdati, pobrojati i uobličiti pripovjednim tekstrom. Dojam zaokruženosti prepušten je velikim dijelom čitateljevoj imaginaciji i trudu koji ulaže u sklapanje uzročno-posljedičnih veza među pričama koje se preklapaju, ponavljaju i prelivaju jedna u drugu.

Prvi i najopširniji dio romana, ispriovijedan u prvom licu, istražuje protagonistov odnos s majkom i opisuje nekoliko detalja koji će se pokazati ključnim za njegov život. Majčine opsesije kontroliranim, mirnim i pristojnjim životom donose bolnu sliku djetinjstva preživljenog pod njezinim budnim pogledom koji uskraćuje slobodu i bezbrižnost. Poniranje u djetinjstvo i odnose s majkom isprepleteni su s povratkom protagoniste u mjesto djetinjstva koja su ga obilježila, a u koja je sad povratak nemoguć. Djetinjstvo, protumačeno pozitivno ili negativno, pokazuje se mjestom u kojem pisanje počinje jer se u njemu pronađe brojni uzroci koji su dječaka okrenuli književnosti i pisanju. U metapoetskim iskazima istraživanje djetinjstva, Pule i hotelskih soba postaje istraživanje za roman koji će ispuniti prazna mjesta nejasnih priča s junacima monotone svakodnevice i prostora izgubljenih u majčinoj bilježnici: „Šta je roman do pokušaj da se nekoliko kadrova svakodnevice dovede u uzročno-posljedični sled, da se oslobođi priča koja postoji kao što postoji skulptura u komadu neobrađenog kamena. Svako u sebi nosi nevidljivu biblioteku, hor napisanih romana“ (str. 149).

Drugi dio romana čini roman u romanu, a ispričan je u trećem licu. U njemu se protagonistova priča („Sam sebi treće lice“ str. 180) prepiče s pričom ispisanoj u kurzivu o Lizeti Benedeti, susjadi iz djetinjstva i svemu onome što je majka željela biti. Riječ je o najintrigantnijem dijelu romana jer se u Lizetinom životu, obilježenom brojnim usponima i padovima, ali i slobodom, zrcali protagonistova priča: „Ići u potragu za Lizetom, umesto za samim sobom?“ (str. 124). Njegovo i Lizetino vraćanje u prošlost potvrđuje ideju da je svaki povratak u prošlost iluzija. Isrtavanje sheme po kojoj se odvija život motivirano je protagonistovim strahom od gubitka sjećanja jer je majka oboljela od Alzheimerove bolesti, ali i traganjem za cijelovitim pregledom života i pronalaskom utjehe u logičnom slijedu događaja: „Pravi doživljaj nastupa tek kad sve prođe. Ne može se biti vlasnik dividendi prošlosti i istovremeno punim plućima trošiti život. Dok traje, samo je delimično prisutan u događaju, jer valja markirati svaki detalj. Tek na reprizi biva svestan propuštenog. Zato on živi život unazad. Kao što je živila i njegova majka“ (str. 243).

Posljednji dio romana sadrži samo pismo upućeno majci koje zaokružuje roman, ali sadržajem ponavlja ono što je već otprije bilo jasno pa zbog tog manjka funkcionalnosti djeluje kao višak u romanu. Podrtavanje onog što je poprilično razumljivo u brojnim mikropričama i motivima koji se ponavljaju u romanu jedna je od najuočljivijih mana *Islednika*. Moglo bi se reći da su ponavljanja posljedica protagonistovog straha od zaborava, ali teško je izbjegći dojmu da bi bez redundantnih priča roman bio ekonomičniji i pregledniji.

Smisao života *Islednik* ne vidi u precizno istraženim i potvrđenim sjećanjima, nego u umjetnosti koja osvjetljava pojedinačna iskustva pretvarajući ih u zrcalo u kojem možemo vidjeti vlastiti odraz

Priče u romanu zahvaćaju prostore brojnih gradova u kojima se likovi kreću i kojima se vraćaju, a miješanje vremenskih nizova moguće je tumačiti kao istovremenost proživljene prošlosti i življene sadašnjosti u protagonistovoj svijesti. Iskidana prostorno-vremenska povezanost pripovjednog teksta pronalazi sidrište u njegovom nastojanju da kaosu svakodnevice podari smisao i red. U bliskoj vezi s tim aspektom romana je velika tema sjećanja prema kojoj se *Islednik* odnosi na sebi svojstven način. Cilj prisjećanja je sklapanje cjeline, a suvislo organizirana i smislena cjelina premašuje iskustva i svjetonazore pojedinca. Velikičev roman se dotiče prijelomnih povijesno-političkih događaja, poput Prvog svjetskog rata ili raspada Jugoslavije, a oni se u njemu pojavljuju kao nimalo bezazlen uzrok životnih obrata i tragedija. Međutim, ti događaji nisu u fokusu ovog romana jer on prije svega privilegira individualnu perspektivu i sjećanje nasuprot političkom ili kolektivnom pamćenju. Osobno iskustvo i sjećanje na male priče i svakodnevne rituale poput odlazača na plažu ukazuju na važnost svakodnevice koju službena povijest najčešće zanemaruje. Detalji svakodnevnog života, koliko god se doimali beznačajni

i sumorni, posjeduju daleko veću važnost za protagonistov osobni razvoj od političke povijesti: „Memorija dečaka sačuvala je originale neoštećene jalovim tumačenjima, i tako neraspakovane prenela ih kroz vreme, da bi, u jednom trenutku, sve te nekada nevažne utiske povezala neka druga pamet, stvarajući kompaktnu sliku jednog isčezlog vremena“ (str. 62-63). Promjene vlasti i politički prevrati reinterpretiraju sjećanja na prošlo vrijeme, a svakodnevica koja im nije bila važna ostaje jedini autentičan znak prošlosti pojedinca koju politika nije unakazila. Majka kraljuje u svijetu banalne svakodnevice, ali u krajnjim konzervativcima iz takvog svijeta su izronile brojne intrigantne priče koje su obilježile protagonistovo djetinjstvo.

Razotkrivanje najgore verzije sebe i ogoljavanje pred drugim može biti provokativno kao reklama za knjigu, ali težište romana je na umjetničkom oblikovanju života

Sjećanje na različite ljude, mjesta i vremena povezano je s pisanjem i čitanjem koji pojedincu omogućuju da istovremeno proživjava različite egzistencije: „Zato pišem, jer samo pisanjem mogu dosegnuti te živote, i na posredan način ih proživeti“ (str. 81). Roman sugerira da sjećanje nije individualno, nego da se poput očekivanja i snova nasljeđuje. Strah od gubitka pamćenja nije samo strah od gubitka individualnog sjećanja nego strah od brisanja pamćenja generacije ili generacija ljudi koji su ga okruživali.

Roman za koji skuplja materijal i koji piše treba se sastojati samo od pronađenih stvari, a ne izmišljenih (dakle, treba biti baš onakav kakav bi majka htjela pročitati). Raspoređivanje i sređivanje života za potrebe književnosti i nastanak romana nosi u sebi svojevrsni poraz jer protagonist radi upravo ono što prezire kod majke: „Jedina sigurna zaštita od života je skloniti se u nišu autizma. Urediti život tako da ga ukineš. Na kraju je rezultat: odsustvo života, a sve u ime života“ (str. 124). Umjetnost i roman koji čitamo bit će jedini dobitak u tom porazu.

Ispovjedni ton i polagan ritam mjestimično prekidaju kratki eseistički ekskursi o politici, odnosima moći i smjeni vlasti koji u takvom kontekstu djeluju više kao „šaka u oko“, umjesto kao funkcionalni dijelovi cjeline. Riječ je opet o ponavljanjima i naglašavanjima ideja koje su itekako jasno postavljene u romanu i za čije se razumijevanje roman može osloniti na čitateljev zdrav razum.

Zalihosti i iritantne eksplikacije narušavaju ritam opterećujući roman nefunkcionalnim repovima, pa bi hvalospjeve *Isledniku* trebalo uzeti s rezervom. Razotkrivanje najgore verzije sebe i ogoljavanje pred drugim može biti provokativno kao reklama za knjigu (a dobitnicima NIN-ove nagrade reklame ne manjka), ali težište romana je na umjetničkom oblikovanju života. Iako protagonist na kraju sumorno zaključuje da su „ljudi sa plaže zavladali svetom“, roman koji je napisao se u konačnici odupire pesimizmu i banalnostima svakodnevice.

RANKO BUGARSKI: SARMAGEDON U MESOPOTAMANICI: LEKSIČKE SKRIVALICE. BEOGRAD: BIBLIOTEKA XX VEK

OZBILJNA KNJIGA NEOZBILJNOG NASLOVA

PIŠE: Virna Karlić

Iz sociopsihološke perspektive,
tvrdi Bugarski, temeljni razlog
postojanja žargona predstavlja
potreba članova neke društvene
grupe da specifičnim verbalnim
sredstvima afirmiraju svoj
identitet i potvrde svoju
pripadnost danoj grupi

Ovo djelo neobičnog i intrigantnog naslova najnovija je u nizu autorovih knjiga posvećenih žargonu i procesu žargonizacije – temi kojom se Ranko Bugarski bavi već dugi niz godina te o kojoj objavljuje članke, poglavlja u knjigama i monografije (Žargon, 2003 i Žargon, 2006) od početka dvije tisućitih. Utoliko je ovo treća autorova monografija posvećena žargonu, povijavaju koju definira kao „svaki neformalni i pretežno govorni varijetet nekog jezika koji služi za identifikaciju i komunikaciju unutar neke društveno određene grupe – po profesiji, socijalnom statusu, uzrastu i slično – čije članove povezuje zajednički interes ili način života, a koja uz to može biti i teritorijalno omeđena“ (Žargon, str. 12). Unatoč „neozbiljnom“ naslovu i području bavljenja koje na stranicama ove knjige okuplja brojne duhovite i zabavne primjere, riječ je o ozbiljnoj studiji i važnom doprinisu tumačenju problematike kojoj domaća struka još uvijek ne pridaje zasluženu pažnju.

„Ružno naličje književnog jezika“

U literaturi postoje brojne različite – šire i uže – definicije žargona. Bez obzira na to koju se uzme kao polazište, jedno od temeljnih obilježja žargona jest obilježenost specifičnim jezičnim sredstvima (prvenstveno leksičkim i frazeološkim, a rjeđe gramatičkim i fonološkim), zbog čega je slabo razumljiv drugim govornicima istog jezika, koji ga nerijetko negativno vrednuju u odnosu na prestižni standardni jezik. Međutim, nisu laici jedini koji žargon ocjenjuju kao manje vrijedan varijetet svojega jezika – to nerijetko čine i puristički orientirani normativni gramatičari za koje je on, navodi Bugarski, „samo ružno naličje čistog književnog jezika“. Takav stav povlači svoje korijene u tradicionalnom, konzervativnom, strukturalistički orientiranom pristupu jeziku, koji u fokus svojega interesa stavlja jezik kao apstraktan sustav (dok njegovu upotrebu potiskuje u drugi plan), koji se bavi prven-

stveno književnim jezikom (dok ostale jezične varijete i njihovu raznolikost zanemaruje) te koji je skloniji propisivanju nego opisivanju jezičnih pojava i zakonitosti.

Bugarski se u svim svojim knjigama (ovo su tek neki od naslova: *Jezik od mira do rata*, 1994; *Jezik u društvenoj krizi*, 1997; *Jezik u kontekstu*, 1997; *Lica jezika*, 2001; *Nova lica jezika*, 2002; *Jezik i kultura*, 2005; *Evropa u jeziku*, 2009; *Jezik i identitet*, 2010) odupire takvim zastarjelim tumačenjima, zalažući se za suvremeniji, sociolingvistički pristup fenomenima koji se tiču odnosa između jezika i društvenih faktora. U tom smislu Bugarski svojim trima monografijama o žargonu čini velik korak naprijed u odnosu na postojeće studije o toj temi (koje se manje-više svode na puko popisivanje žargoničama), pristupajući joj na analitičan način, i to iz različitih perspektiva. U središtu njegovog interesa prvenstveno su modeli tvorbe riječi u žargonu, koji se svojom raznolikošću i bogatstvom razlikuju od standardnog jezika, međutim autor se pored toga bavi i brojnim teorijskim i metodološkim pitanjima s kojima se susreće u suvremenoj literaturi te prilikom provođenja vlastitih istraživanja. Time autor ne doprinosi samo razumijevanju žargona srpskog jezika i razvoju sociolingvistike na južnoslavenskim prostorima, nego i znanosti o srpskom jeziku uopće – demonstrirajući kako ograničavanje isključivo na proučavanje standardnog jezika može dovesti do toga da lingvistima i filologima „ispod radara“ prođu značajne pojave poput usvajanja novog tvorbenog modela u jeziku.

Iz sociopsihološke perspektive, navodi Bugarski, temeljni razlog postojanja žargona predstavlja potreba članova neke društvene grupe da specifičnim verbalnim sredstvima afirmiraju svoj identitet i potvrde svoju pripadnost danoj grupi. U tom se smislu pripadnici različitih društvenih grupa služe različitim vrstama žargona, koje se na jezičnom planu mogu me-

đusobno uvelike razlikovati. Bugarski u svojim studijama izdvaja tri glavne skupine žargona: stručni, subkulturni i omladinski, a u centru njegovog znanstvenog interesa je posljednji od triju navedenih. Glavne specifičnosti omladinskog žargona ogledavaju se u njegovoj kreativnosti, maštvitosti i šaljivosti. On je rezultat spontanog, uglavnom usmenog anonimnog stvara- laštva, a odlikuje se leksičkom produktivnošću, gramatičkom fleksibilnošću, semantičkom ekspresivnošću i otvorenosću prema stranim utjecajima. Za razliku od jezičnog standarda, omladinski žargon je dinamičan – u njemu se neprestano izmjenjuju stari i novi elementi bez ikakvih ograničenja. Iako je žargon jasno odijeljen od jezičnog standarda, njegovi elementi se s vremenom mogu ustaliti u široj upotrebi te preko razgovornog jezika postepeno postati dijelom njegovog korpusa. Utoliko je žargon – kao jedan od izvora inovacija – važan za razumijevanje razvoja standardnoga jezika.

**Unatoč „neozbiljnom“ naslovu
i području bavljenja koje na
stranicama ove knjige okuplja brojne
duhovite i zabavne primjere, riječ je
o ozbiljnoj studiji i važnom doprinosu
tumačenju problematike kojoj struka
ne pridaje zasluzenu pažnju**

Kreativnost žargona

Jedan od posebno kreativnih aspekata žargona, kojemu je Bugarski u svojem radu posvetio posebnu pažnju, jest tvorba riječi. Autor je, naime, na temelju analize prikupljene građe izdvojio čak devet modela gradnje novih riječi u žargonu, među kojima mnoge od njih nisu produktivne u standarnom jeziku: (1) metaforizacija (pomaci u značenju): *dizajner* (vozilo-pauk), *krtica* (doušnik); (2) posudjivanje uz česte modifikacije: *džoint*, *kul*, *špreha*, *spika*; (3) permutacija slogova ili glasova – *vozdra* (zdravo), *vopí* (pivo), *pdo* (dop); (4) premetaljke sa dodacima: *štapajepetopo* (šta je to), *ušaflanje* (fla-ša); (5) skraćivanje: *faks*, *profá*, *Amer*, *bus*, *koka*; (6) inicijali: *dž* (džabe), *dodž* (domaća obična džukela); (7) slaganje: *baba-sera*, *šverc-komerč*; (8) slijevanje: *čoporativno* (čopor+kolektivno), *profesmor* (profesor+smor) i najproduktivniji model (9) sufiksacija: *mališa* (Marlboro), *žuljača* (mršavica), *diša* (direktor), *zidaruša* (pivo od pola litre), *bidža* (bilijar), *dekintitis* (besparica), *pljugenzi* (cigaretna), *penzos* (penzioner), *pljeska* (pljeskavica)

Posljednja dva tvorbena modela predmet su ove knjige, s time da njenu središnju temu predstavlja model tvorbe novih riječi koji autor naziva slijevanjem. Proučavanjem ove pojave u jeziku Bugarski se bavi još od 2001. godine, kada objavljuje svoj prvi članak o toj temi te se nastavlja baviti njome u knjizi *Nova lica jezika* (2002), kao i u narednim knjigama u kojima joj je posvetio posebne priloge s novim slivenicama.

Ukratko, slivenice su riječi koje Bugarski definira kao lekseme „nastale slijevanjem dveju ili njihovih delova u novu celinu, često ali ne i obave-

zno motivisano preklapanjem njihovih formalnih segmenata, pri čemu tako dobijena slivenica najčešće i semantički predstavlja kombinaciju delova koji su ušli u njen sastav (str. 17-18)“. Tako su primjerice duhovite slivenice iz naslova ove knjige nastale na sljedeće načine: riječ *sarmagedon* nastala je slijevanjem riječi *sarma* i *Armagedon*, a svojim značenjem „upozorava na preteće posledice dugačkog perioda zimskih praznika, kada se u Srbiji po tradiciji tamane impozantne količine hrane, naročito mesa i posebno neizbežne sarme“ (str. 6). Po istom principu nastalo je i ime novosadskog restorana *Mesopotamija* (MESOpotamija + potamaniti).

Bugarski u ovoj knjizi pridaje posebnu pažnju upravo ovom modelu tvorbe riječi zbog toga što se broj slivenica zabilježenih u korpusu srpskog jezika udeseterostručio tijekom posljednjeg desetljeća. Taj podatak svjedoči o tome da je taj tvorbeni model, koji do pred desetak godina u srpskom jeziku nije ni postojao, postao produktivan način gradnje novih riječi. Prema autorovoj procjeni, u današnje vrijeme se može računati sa stotinjak novih slivenica godišnje, što slijevanje čini izuzetno važnom temom ne samo u kontekstu proučavanja žargona, nego i srpskog jezika uopće.

Stara riječ + stara riječ = nova riječ

Knjiga *Sarmagedon u Mesopotamiji* sastoji se od tri tematske cjeline, od kojih su prve dvije posvećene tvorbi riječi u supstandardnim registrima srpskog jezika (prvenstveno žargonu), dok treća predstavlja najnoviji prilog *Selektivnoj bibliografiji sociolingvistike* (za razdoblje 2011. i 2012. godine) koju Bugarski vrijedno prikuplja i obnavlja već duži niz godina. Prvi i najopsežniji dio knjige posvećen je tvorbenom modelu slijevanja, a podijeljen je na četiri cjeline. U uvodnoj cjelini autor predstavlja definiciju i prikaz postupka slijevanja te uvodi pripadajući terminološki aparat potreban za tumačenje ove pojave. Prema autorovom razumijevanju, tvorbeni obrazac slijevanja je „uvezen“ u srpski jezik posuđivanjem slivenica iz engleskog jezika (npr. anglizam *smog* je nastao slijevanjem riječi *smoke* (dim) i *fog* (magla)), dok je anglizam *branč* (eng. brunch) nastao slijevanjem riječi *breakfast* (doručak) i *lunch* (ručak)), a s vremenom je prihvaćen kao produktivan tip tvorbe novih riječi u srpskom jeziku. Sličnu pojavu autor prikazuje na primjerima iz drugih jezika poput njemačkog, mađarskog i ruskog, pokazujući kako međujezično posuđivanje nije ograničeno samo na leksičku, nego i na druge jezične razine – u ovom slučaju na načine i modele tvorbe novih riječi.

U drugoj cjelini ovoga poglavlja autor se bavi aspektima jezika (registrima i funkcionalnim stilovima) u kojima je zabilježio slivenice popisane i analizirane u knjizi. Najveći broj primjera pronašao je u omladinskom žargonu, koji se pokazao najproduktivnijim i najkreativnijim na tvorbenom planu (*zajebuniti se*, *odokativno*, *krebil*, *čoporativno*, *jebozovna*, *kešovina*, *hašoman*, *kenjoar*, *doviđorno*), a uz njega mu je kao značajan izvor poslužio i takozvani školski žargon (*profesmor*, *gnevnik*, *smorfologija*, *sekskursija*, *unizveritet*). Osim toga, autor u ovome poglavlju ukazuje na sve češću pojavu slivenica u nazivima dječjih ustanova, emisija i igara (*klinceza*, *školigrica*, *školinpijada*, *Smeđurići*, *Sunđer Bob Kockalone*), naslovima tekstova i rubrika u tiskanim i elektronskim medijima, nazivima portala i TV emisija (*NINternet*, *Sportal*, *Grupovina*, *KuVarijacije*, *Džezoari*, *Rockovnik*, *POP-odne*, *Infomanija*, *Pressek*, *Teleplov*) te, dakako, u reklamama (*priJATan let*, *jaffastičan*, *proveRENAULT*, *Farbulozno!*). Bugarski nadalje ističe kako se u posljednje vrijeme upotreba slivenica širi i na registre u kojima ih ranije nije bilo – bilježi ih u nazivima

klubova, restorana, projekata, časopisa, izložaba (*Mesopotamanija, Kopakafana, Klopizza, Podroom, Kvadart, Autobiografika, Nekrospektiva*), u naslovnima knjiga (*Sumoreske, Školokrečina, Gramatolomija, Beografija, Knjigračke*) i drugo.

Posebna vrijednost knjige

**Sarmagedon u Mesopotamiji jest
u tome što ona ne predstavlja samo
važan doprinos razvoju struke, nego
što njezin autor svojom duhovitošću i
prepoznatljivim pristupačnim stilom
pisanja uspijeva zaintrigirati i
šire čitateljstvo**

Treća cjelina poglavlja o slivenicama posvećena je detaljnem prikazu tvorbenog modela slijevanja. Bugarski na temelju analize prikupljenog korpusa slivenica izdvaja sedam modela njihove tvorbe, polazeći od načina na koji se sastavnice slijevaju u novu riječ. U najvećem broju slučajeva (preko 60%) slivenice nastaju kombinacijom dijela prve i dijela druge riječi-sastavnice (*krebil*) te kombiniranjem cijele prve i drugog dijela druge riječi-sastavnice (*igloman*). Uz ta dva modela, autor je zabilježio i kombinacije prvog dijela prve i cijele druge riječi-sastavnice (*mizogenije*); slivenice koje su zadržale integralnost objiju osnova (*kakademik*); slivenice nastale ubacivanjem jedne osnove usred druge (*patridiotizam*); slivenice prepoznatljive uz grafičko isticanje (*priJATan let*) te međujezične slivenice (*ofskroz*). Slivenice popisane u ovoj knjizi Bugarski je klasificirao prema modelu slijevanja i području jezika (registru) u kojem ih je detektirao. Na osnovi takve klasifikacije dobivaju se jasni uvidi o produktivnosti pojedinih tvorbenih modela u sklopu različitih jezičnih registara, o čemu i sam autor otvara diskusiju na koncu ove cjeline.

Četvrti dio ovoga poglavlja čini rječnik od preko 1000 slivenica koje je autor prikupio, a svaka natuknica uključuje opis modela nastanka dane slivenice te jezičnog registra u kojem je zabilježena. Na koncu poglavlja priložen je i dodatak pod naslovom „Neke druge skrivalice”, u sklopu kojeg autor navodi popis „raznih verbalnih eksperimenata” odnosno igara riječima popraćen komentarima i podacima potrebnim za njihovu ispravnu interpretaciju i razumijevanje (npr. naslovi *Predeo slikan očajem, Kosturi okruga Medison, Hag odneo šalu, Ukradi sam, Mobing Dik, Tuđe hoćemo, svoje nemamo*).

Kako najčešće nastaju novi žargonizmi?

Drugo, znatno kraće poglavlje od prvog, posvećeno je najproduktivnijem modelu tvorbe riječi – kako u srpskom standardnom jeziku tako i u žargonu. Riječ je o sufiksaciji, vrsti izvođenja novih riječi kombiniranjem korijena postojeće riječi i tvorbenih sufiksa. Tako je primjerice žargonizam *cugator* nastao spajanjem korijena glagola *cugati* i sufksa *-ator*, jednak

kao što je primjerice riječ *čatalac*, sastavnica leksikona standardnog srpskog jezika, nastala spajanjem korijena glagola čitati i sufksa *-lac*, koji kao i sufiks *-ator* označava vršitelja radnje.

U ovom dijelu knjige predstavljen je popis novih žargonizama nastalih sufiksacijom koje je Bugarski popisao od 2006. godine (kada je objavljena njegova monografija *Žargon*). Time je autor obogatio svoj prvotni korpus (od 2750 jedinica) sa 750 novih jedinica, koje je u drugoj cjelini ovoga poglavlja popisao prema faktoru frekventnosti, dok je u trećoj cjelini ponudio popis primjera imeničkih žargonizama organiziran prema produktivnosti sufiksa u korpusu. U knjizi je svakom zabilježenom sufksu pridružen abecedni popis pripadajućih žargonizama. Osim toga, u knjizi su dostupni i podaci o ukupnom broju zabilježenih riječi za svaki sufiks, uz dodatan podatak o broju riječi popisanih prije objavljivanja *Žargona* (2006) i broju novih primjera popisanih u ovoj knjizi. Takvi statistički podaci omogućavaju praćenje frekventnosti pojedinih sufiksa i utvrđivanje trendova u njihovoj produktivnosti. Upravo o toj temi autor raspravlja na koncu ovog dijela knjige.

Sociolingvistička bibliografija

Treći, posljednji i najsazetiji dio knjige sadrži najnoviji prilog selektivnoj bibliografiji sociolingvistike, koju autor sastavlja već duži niz godina. Isprva je Bugarski popisivao bibliografiju za područje SFR Jugoslavije, zatim za SR Jugoslaviju te Srbiju i Crnu Goru, a od 2007. godine samo za Srbiju. Bibliografija pritom okuplja sociolingvističke radove domaćih autora objavljene u domaćim i stranim publikacijama te sociolingvističke radove stranih autora objavljene u domaćim publikacijama. U ovoj knjizi predstavljena je bibliografija radova objavljenih 2011. i 2012. godine, uz dopunu s bibliografskim jedinicama iz prethodnih godina koje se nisu našle na ranijim popisima. Bugarskijeva selektivna bibliografija sociolingvistike ima neprocjenjivu vrijednost za svakog tko se bavi ili je zainteresiran za sociolingvističku problematiku na području bivše Jugoslavije. Budući da okuplja najrelevantnije sociolingvističke izvore objavljene na „domaćem terenu”, kao i izvore domaćih autora objavljene u inozemstvu, ona predstavlja polazišnu točku svakog istraživanja iz tog područja.

Vjetar u leđa sociolingvistici

Sociolingvistika je mlada znanstvena disciplina koja na južnoslavenskim prostorima još uvijek nije razvila svoj puni potencijal. Upravo Bugarskijeva bibliografija, čiji je segment objavljen u ovoj knjizi, svjedoči o tome koliko je velik udio popisanih sociolingvističkih studija nastalih/objavljenih na „domaćem terenu” posvećen jezičnoj politici i planiranju, odnosu jezika i identiteta te drugim pitanjima vezanim za novonastalu sociolingvističku situaciju koja je nastupila raspadom SFR Jugoslavije. Velika zastupljenost radova o toj problematici očekivana je i nadasve dobrodošla, no problem leži u tome što se brojnim drugim aspektima i predmetima sociolingvističkog bavljenja još uvijek ne pridaje zaslužena pažnja. Upravo zbog toga monografije poput ove, posvećene tim „drugim“ sociolingvističkim temama, igraju važnu ulogu u procesu razvoja i razgranavanja ove lingvističke discipline. Posebna vrijednost knjige *Sarmagedon u Mesopotamiji* jest u tome što ona ne predstavlja samo važan doprinos razvoju struke, nego što njezin autor svojom duhovitošću i prepoznatljivim pristupačnim stilom pisanja uspijeva zaintrigirati i šire čitateljstvo.

ЦРТИЦА ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

*

НАКНАДНА ШТАМПАРСКА ГРЕШКА

Нушић је 1906. године био уредник "Самоуправе" и једнога дана Никола Пашић му пошаље чланак, који је био уперен против Аустрије, с наређењем да се одмах штампа. Тада се чланак завршавао: "...из свега се тога јасно види да је Аустрија стални крволов Србије".

Пошто је "Самоуправа" у оно време била владин орган, аустријски посланик одмах упути протестну ноту, тражећи објашњење шта треба да значи она реч "крволов"?

Пре него што је одговорио на ноту, Пашић позове уредника "Самоуправе" и нареди му да донесе исправку у првом наредном броју и нека каже да је то била штампарска грешка.

— А која грешка, господине министре? запитао је уредник.

— Па то, овај, ти сам пронађи, зашто си уредник и зашто си Нушић? Грешка мора да буди...

Целу ноћ је Нушић лупао главу како да измисли штампарску грешку, и сутрадан изашла је ова исправка:

"У претпрошлом броју омакла нам се у уводном чланку једна штампарска погрешка, која је покварила цео смисао. Последња реченица треба да гласи: "...из свега тога јасно се види да је Аустрија стални крвоток Србије".

Одговору на аустријску ноту био је само приложен један примерак "Самоуправе".

ОСТВАРЕЊЕ ПАШИЋЕВОГ ПРОГРАМА

Било је то 1915. године, при крају новембра, за време повлачења кроз Албанију. Пашић и остали чланови владе напустили су Скадар, где су проборавили неколико дана, а затим кренули испред војске појединачно према Медови.

На том путу нађе Пашић на једну групу Београђана избеглица и неки од њих учинише му се познати, па да не би сасвим ћутке промакао мимо њих, он их поздрави, застале, па обичаја ради упита:

— Како сте, шта радите?

У тој групи био је и познати брица Коста, Дорђолац, љути самосталац

ПРИЧА О СВЕТОМ НИКОЛИ

Било је то у оно златно доба пре рата. Један сиромашак који је славио Светог Николу, а није имао чиме да га прослави, седне па напише писмо своме светитељу. Каже му шта је и како је, пожали се како нема паре ни за свећу, а камоли за прасе, па га замоли да му пошаље сто динара. Адресовао је писмо: "Светом Николи", и бацио у поштанско сандуче.

Кад су поштари делили пошту, нађу на писмо са овом необичном адресом: Светом Николи.

— Биће да то неки радикалац пише Николи Пашићу. Баци у пошту за Претседништво!

И писмо заиста оде у Председништво владе. Отвори га неки чиновник, прочита и донесе самом Николи Пашићу. А стари Никола Пашић сажали се (и он је славио Никольдан), па нареди:

— Пошаљте му, овај, пет банке од моје стране. Ево паре. Кад се, овај, већ тако десило.

Прекосутра, опет поштари у београдској пошти нађу ново писмо са адресом: "Светом Николи".

— Гледај! зачудише се они. И даље пише онај шашави радикалац.

Па и то писмо пошаљу Николи Пашићу. А у том другом писму писало је:

"Драги мој свече и чудотворче, хвала ти што си моју молбу услишио и паре ми послао, да имам чиме славу прославити. Само, молим те, кад ми други пут будеш слao паре, немој преко Николе Пашића, јер он је пола задржао..."

и радикалски противник, па ће уграбити један тренутак да Пашићу јетко добаци:

— Шта радимо!... Ето, посматрамо како се изводи и остварује радикалски програм: ширимо се, тачно по вашем програму, на југ, да избијемо на море!

NAŠI GRADODVI, IZGNANSTVA

Srđan Gagić

Srđan Gagić je rođen 1988. godine u Bosanskom Novom (BiH). Živi u Beogradu. Knjiga poezije „Deca u izlogu“ (2015), objavljena je kao nagrađeni rukopis na regionalnoj manifestaciji „Ratkovićeve večeri poezije“ u Bijelom Polju. Pripeđivač je panorame „Meko tkivo: izbor iz nove poezije regionala“ (2015), koja je objavljena u sklopu izdavačke djelatnosti Kluba A302 Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Član je uredništva i lektor u časopisu „Balkan Express“ u izdanju Kluba. Poezija, proza i eseji objavljeni su mu u raznim časopisima, portalima i zajedničkim izdanjima.

NAŠI GRADODVI, IZGNANSTVA

svaki je grad zločin opisan u beletristici
grafti smenjuju generacije apatrida
sistem je ono što nikad ne svanjava:
tu smo rasli u ljude.
pred svakim zidom padaju
granice, carinici okreću leđa dečacima,
ulica utrne u muku kućnih nesuglasica
preti nam smrću i prolećem koje ne dolazi.

na tačkama s kojih se nekad
revolucionarno smejala hrpa udova
čiji su vlasnici opseli trgove i ulice
smenjuju se godišnja doba
princip koji nikad nismo razumeli:
kako se uprkos svemu
priroda od nas pomiče.

smejemo se tek kestenju i fontanama
koje izrone posle zime
kao turisti u svojim gradovima
obrascem bez odstupanja
kao umorni borci posađeni među lejama
dok nas vetrar ne potera unutra;
i više ničega nema što bismo mogli odbaciti
i majke su jednako tople
i naši su gradovi – ipak
izgnanstvo.

DVORIŠTA

mrak je i zemlja sve što su bila naša dvorišta

kraj mesta gde je nekad stajala kuća
dud suv i mrtav poput rđavih vešala
njiše mraz i prazninu.

kroz prostor sevaju crne zažarene mačke
kao kroz kuhinjski prozor na cestu

svom se odjeku raduje pustoš
na glurom koritu
koje je pojilo stoku i svet

/moj dlan je imao prozore ka potoku
i pregusto sađenim muškatlama uz prednji zid kuće./

/čelom sam delio sebe od magle
i njime ronio duboko u elemente najavljenih obnova./

mrak je, a zemlju više i ne osećaš.
dvorišta možda i nisu bila naša,
govori deda koji je otišao prvi.

onde je otac lovio ribe
a onda – potok se nije vratio

vreme je nešto posve trivijalno kad maj ne doneše
plod i miris. cveće se povuklo samo
šume su nam neprijatelji.

ovde smo ostavili samo dugovanja,
međutim,
u praznini dvorišta nema ničeg što bi nas rastužilo
ili makar učinilo setnim.

NAPUŠTANJE

...potom smo hrabro
kročili rukom u ruci pod oluju
kao pred lava u Nemeji
tražeći težište za svoje poslednje borbe
stupajući iz šume u svet.

znamo i to:

/dve različite prave imaju
najviše jednu zajedničku tačku/
negde pevaju ljudi na ulicama
s trgova dopiru glasovi i orgulje
tramvaji zaokrenu pod našom šumom
i tako opet u noć.

praznik se deli granicom unutar
maglovitog koridora što naše je sanjano
kopno, pa se ogrčemo da vazduh
ne ogoli nas pred svetom
u tužnom pristaništu.

hrabro, kao pred ogledalom,
širimo oči
da se sabiju damari ko mrtve, prezrele
žabe, da me ne dotakneš makar i slutnjom
gde dodir nije dozvoljen.

dole je moje šetalište (kažeš),
dole su sve oranice (kažeš)
dole ćemo jednom (kažeš)
s našeg će se trema videti samo žito
i razvodnjeni oblaci suhe omare leta
nekad ćemo imati kuću i na prozoru mačku
dole ćemo jednom moći da se oslobođimo
stida, zatvorimo krugove
dole ćemo (kažeš) možda biti srečni

a ako dođe zima ipak
ako dođe?
tad onda nema pomoći
(streseš se pred svojim sumornim glasom)
na nas će se svaliti svet
plakaćemo dugo za šumom

VOZ

voz prolazi kroz predele u kojima nikad nećemo biti
prisutni kožom. vazduh draži nozdrve dok nestaju
stene i stočari. a posle noć. mi smo dve vrste
ljudi, iako se sve završava na jednom koloseku,
nikad nećemo stići u istu postaju.

po nekim dubokim stvarima zalutamo
dišemo plitko i mislimo o onima koji nas čekaju,
o njima što su nas pratili,
o šolji čaja ili spiranju voza sa sebe
i snu. najviše snu.

voz se rastavlja kroz mrežu dalekovoda i gore
napršlo staklo popunjava sve naše praznine
možda se koža ipak smiri pod kakvom stenom
telo zvoni, voz zvoni
jedino oko zvoni

po okнима kupea razlažu se naše senke u metalni bol:
možda izbegnemo grad koji nas čeka
ražalostimo njegove i naše ljudi.

DVOJE

opet preko tanjira kao zveri, ne odustajemo
od tihog obeda. uglaš hleb i ostanak našim dubokim borama
zvuče kao divljina. uvek odlučuje spretniji kako će se rasporediti
ostaci dana.

posegnemo prstima za poslednjim zalogajem
i ništa se ne menja, prst je produžetak opstanka, navike, patrljak
razumevanja. gde počnu glad i salvacija prestaju druge, konfornije
strasti. šetnja nas osveži trenutno, posle jela bolje varimo
zajedničku postelju.

kratkotrajno se skotrlja život niz sluz creva. suvišne materije
izađu napolje, mi ostanemo jednako jedno drugom
unutra.

SAPUTNICI

naš put je sad već izvesna stvar:
osmeh koji laže *bolje mi je*
otvaranje velikih ponornica,
krv što se buni mlazovima.

mi smo voleli, a nismo imali
ni kožu, ni osmeh, ni grad.

posle smo se od zuba do zuba smestili
u dubinu spoznaje:
i mi smo nekome ljudi.

ali to je sad pitanje prakse.

ispod majčine kože uvek je mrak.
tamo nosimo hrápave dlanove muškarca
kojeg čemo zvati tata,
on nas poklapa teškim, glasnim telom,
odupire nogama o krevet,
obećava se velikom otekлом stomaku.

hteli smo da nam prvi susret bude poseban
da je ugledamo kad nam svetlost rastopi oči
kao najčistije stvorenje pod suncem,
prostremo se po njoj kao po travi
i umremo na sisi.

posle nam je bilo sve jedno
kad su nas učili da budemo ljudi
urasli u samoću.

kad se sretнемo, zavolećemo se:
snaći će nas naše nesećanje
na tiho srodstvo.
znaćemo da je moglo bolje,
a pravićemo se da to i ne vidimo,
da se nikad ovako nismo odradili.

SEVER JE I SVE JE TAMNO

(iz ciklusa *Sever*)

raspali smo se u zori trgovačke luke
što dolazi kasno i ostavlja nas
ravnodušnim.

veliki brodovi duboko
spavaju između gradskih peraja. mi se smejemo
samo kad ugledamo žene s plišanim šeširima,
pticu koja hoda po vodi, svoje razvodnjene
odraze.

nije dan ono što voliš na severu. nepregledna jata
proleću kroz naša umorna rebra, a mi celi, u malim
toplokrvnim nogama svraka, na površini leda
ostavljamo mlake otiske, izgnezdimo se u nemim
glasinama mora nepoželjni poput zvuka u svečanom miru.
da ih razumemo, rekli bi: možda nas nema.

sever je i tamno je. naše oko
sija kao razvejani glečer. svemu se
prepuštamo sanjivi, spokojno i lenjo
grejemo ruke onim što nas mimoilazi
volimo nasmejane, prozirne ljude.

LOV

menjamo se. i čudi što se ništa ne menja u pticama
dok prolaze ponad naših dubokih skrovišta,
u malim uzavrelim grudima još tuče isti svemir,
reke nad sobom grušaju maglu
kao tužnu izvesnost kojoj se noćas predajemo.
vidim te u nekom dalekom naselju
među štrikovima i rđavim felnama
oslonjenim o zid vaše kuće
kako niču plovne kožice među gladnim prstima
i vodotok što raste oko tvojih čvorova. i onda dugo
ploviš do mesta gde ti više ne vidim lik
a mislim – čamac sam i sve će biti dobro
i nikad te neću pustiti lovcima na divlje ptice.
al' kada odjekne rafal i nebom zalepršaju vodomari
i čigre, ja krećem veslom do drugog kraja sveta
na lovište na koje već godinama kasnim
kraj obala sa kojih me prate duge sahrane ptica.

PANOPIKUM

Goran Borković

KOME SMETA DESNICA?

Zadarski komunalni redari uklonili su spomen-ploču hrvatskom književniku srpske nacionalnosti Vladanu Desnici na zadarskom Narodnom trgu. Spomen-ploča pričvršćena s četiri vijka otrgnuta je s fasade Desničine rodne kuće na zahtjev gradonačelnika Božidara Kalmete jer, kako je za *Slobodnu Dalmaciju* objasnila glasnogovornica gradske uprave Marina Pajkin, nije bila postavljena sukladno "Odluci o postavljanju i uklanjanju spomenika, spomen-ploča, skulptura i drugih spomen obilježja" iz veljače 2009. godine.

"Ploča je postavljena prije nekoliko mjeseci i bili smo dovoljno toleranti, ali ploča nije postavljena sukladno gradskoj Odluci", kazala je glasnogovornica. Na pitanje zašto nisu uklonjene i brojne druge ploče s te iste fasade jer su postavljene bez dozvola, glasnogovornica je odgovorila da ne zna imaju li ostale table na fasadi zgrade odgovarajuće dozvole. Nije znala reći znači li skidanje "neslužbene" ploče u čast Vladanu Desnici da će Grad Zadar uskoro postaviti "službenu" ploču u čast velikom zadarskom i hrvatskom književniku srpskog podrijetla. „Spomen ploče se postavljaju na prijedlog građana, udruga, ustanova i drugih sličnih institucija. Nemam informaciju da Grad Zadar hoće ili neće postaviti ploču Vladanu Desnici", kazala je.

Ploču Vladanu Desnici na njegovoj rođnoj kući na Kalelardi podignuo je zadarski glumac i kazališni autor Juraj Aras 21. studenoga prošle godine u sklopu off programa festivala ARTAKT II. Simbolično postavljanje spomen-ploče, zapravo plastične table tada pričvršćene ljestvilom na kojoj je pisalo "U ovoj kući je rođen Vladan Desnica književnik", bilo je potaknuto premijernom izvedbom Arasove monodrame "Desnica: Igre proljeća i smrti", inspirirane motivima najpoznatijeg Desničina romana "Proljeća Ivana Galeba" te činje-

nicom da zadarske gradske vlasti sve do danas nisu našle za shodno odati priznanje Desnici u gradskom javnom prostoru, kao i prešućenosti Desnice u rodnom gradu u zadnjih 25 godina. Zanimljivo, po već spomenutoj Odluci, još od 2009. godine u Zadru stoji spomen-ploča poginulom imotskom branitelju Rajku Lozi na kojoj se on naziva „ustaškim sinom“...

„KOLO“ I „LADO“ ZAJEDNO NAKON 27 GODINA

Ansambl narodnih igara i pjesama Srbije "Kolo" domaćin je na Velikoj sceni Narodnog pozorišta u Beogradu Ansamblu narodnih plesova i pjesama Hrvatske "Lado". Nakon 27 godina ovo će biti prvi zajednički koncert dva profesionalna ansambla koji njeguju umjetnost narodne igre, pjesme i muzike. "Ruku pod ruku" je naziv zajedničkog koncerta u kojem će sudjelovati više od sto igrača-pjevača i muzičara, koji će predstaviti bogato kulturno naslijeđe Srbije i Hrvatske.

"Kolo" i "Lado" će nakon beogradskog koncerta početkom aprila nastupiti u Zagrebu 15. aprila u Hrvatskom narodnom kazalištu. Obnovu odnosa potaknula je želja za ponovnom suradnjom i međukulturalnim odnosima Hrvatske i Srbije koju je izrazilo rukovodstvo oba ansambla – Krešimir Dabo, direktor Ansambla "Lado" i Vladimir Dekić, direktor Ansambla "Kolo".

„Izvrsnost, profesionalnost i najviši izvođački doseg izvedbene tradicijske kulture odlike su ova dva ansambla koji se aktiviranjem saradnje nakon toliko godina dodatno pozicioniraju kao ponajbolji ambasadori kulture svojih zema-

lja. U tom se svetu radujemo razmeni iskustava i znanja, a posebno reakciji naše publike”, kazao je Krešimir Dabo iz „Kola”, dok je Dekić rekao da su „visoki umjetnički standardi, bogatstvo repertoara, kao i pristup njegovanju tradicije nešto što nas je iznova spojilo poslije toliko godina”. Koncerne su podržali Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

BITEF PODRŽAO RIJEČKI HNK

Beogradski internacionalni teatarski festival, čije će jubilarno 50. izdanje biti održano na jesen, započeo je medijsku promociju u Rijeci pozivom za sudjelovanje HNK Ivana pl. Zajca i izrazom podrške upravitelju tog teatra Oliveru Frliću i njegovom timu, koji se u posljednje vrijeme suočava sa serijom napada i pokušaja zastrašivanja.

Umjetnički direktor Bitefa Ivan Medenica rekao je da beogradski festival pruža nedvosmislenu podršku upravi tog teatra u vođenju nacionalne pozorišne kuće, koje je istakao kao uzorno u regiji. Medenica je podsjetio da je Frlićev rad i prije imao podršku Bitefa – u mandatu Jovana Ćirilova i Anje Suše, te da da su njegove režije više puta učestvovale i dobivale nagrade, a 2015. godine realizirana je koproducijski i predstava „Kompleks Ristić“.

Medenica je uručio HNK-u Ivana pl. Zajcu poziv da učestvuje na 50. Bitefu predstavom „Nad grbom glupe Evrope“, koja je poznata i kao „Hrvatska rapsodija“, a nastala je prema motivima istoimenog teksta Miroslava Krleže, u režiji Sebastijana Horvata. „To je odluka koju smo koleginica Anja Suša i ja bez ikakve dileme doneli i koju je Odbor naše manifestacije, zajedno s ostalim segmentima glavnog programa, i potvrdio“, rekao je Medenica, najavljujući da će cijelokupan glavni program 50. Bitefa biti objavljen u maju u Beogradu, Medenica je rekao da je želio da baš u Rijeci najavi posebnu programsку cjelinu u kojoj će biti igrana i predstava „Nad grbom glupe Evrope“.

„JEZICI I NACIONALIZMI“

Ciklus konferencija „Jezici i nacionalizmi“ počinje u aprilu u Podgorici, u okviru regionalnog projekta čiji je cilj da se kroz otvoreni dijalog lингvista i drugih stručnjaka problematizira pitanje postojanja četiri „politička“ jezika na nekadašnjem hrvatsko-srpsko / srpsko-hrvatskom jezičkom prostoru. Projekt je posvećen i drugim značajnim i izazovnim temama u kojima se lингvistička nauka neprincipijelno ukršta s identitetskom politikom.

Prva od četiri planirane konferencije bit će održana 21. i 22. aprila u Centru za građansko obrazovanje u Podgorici, a potom su stručni skupovi predviđeni i u maju u Splitu, u oktobru u Beogradu i u novembru u Sarajevu. Projekat „Jezici i nacionalizmi“ rezultat je dvogodišnje istraživačke misije i partnerskog djelovanja udruženja Krokodil iz Beograda i Kurs iz Splita, te podgoričkog Centra za građansko obrazovanje (CGO) i PEN centra BiH iz Sarajeva.

Prema navodima organizatora, usprkos željenoj i ostvarenoj emancipaciji, te formalnom postojanju četiri standarda, identitetsko-jezičke strasti nisu se smirile ni danas, a preskriptivizam, zanesenost jezičnim imperijalizmom, teze o „pedesetogodišnjem jezičkom ropstvu“ i čitav dijapazon pogrešnih interpretacija i dalje traje. Sve su to razlozi zbog kojih su četiri partnerske organizacije iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije, pokrenule projekt „Jezici i nacionalizmi“, u saradnji sa radnom grupom stručnjaka u kojoj su uticajni ek-

sperti u toj oblasti u regionu: prof. dr Snježana Kordić, prof. dr Hanka Vajzović, prof. dr Ranko Bugarski i Božena Jelušić.

RUTINI MAGAZINI I ČASOPISI

Krajem februara u Galeriji HDD otvorena je izložba Čitaj dizajn / Magazini i časopisi 1990-ih i 2000-ih grafičkog dizajnera Dejana Dragosavca Rute. Izložba je imala za cilj na jednom mjestu predstaviti produkciju renomiranog dizajnera srednje generacije Dejana Dragosavca Rute u području časopisa i magazina, koji predstavljaju bitan dio njegovog dosadašnjeg dizajnerskog opusa tijekom gotovo puna dva desetljeća. Obuhvaća radevine nastale od kraja 90-ih do danas i uključuje dizajn za publikacije poput Arkzina, Godina Novih, Nomada, Libre Libere, Gordogana, Frakcije i Up&Underrounda.

Ova izložba, uz još nekoliko drugih u sezoni 2016. u HDD galeriji adresira i problem pozicije i statusa časopisa, te općenito tiskane produkcije, želeći ukazati na mogućnosti i neke od najzanimljivijih fenomena koje je ovaj medij i ova tipologija proizvela u recentnoj prošlosti, kao i primjere današnje prakse. Izložba pripada programskoj liniji HDD galerije Studije slučajeva.

Dejan Dragosavac Ruta rođen je 1971. u Novoj Gradiški. Pohađao je Fakultet grafičke tehnologije u Zagrebu. Svoj profesionalni život započeo je 1994. u magazinu Arkzin. Tijekom narednih dvadeset godina radi na brojnim magazinima i časopisima u Hrvatskoj vezanima za njegov prirodni radni, ali i svjetonazorski milje takozvane „nezavisne“, „izvaninstitucionalne“ i „alternativne“ kulture. Surađivao je i u izdanjima SKD „Prosvjeta“.

„KO JE SOKO – TAJ JE JUGOSLOVEN“

Izložba „Ko je soko – taj je Jugosloven“ autorice Veselinke Kastratović Ristić, muzejske savjetnice Muzeja istorije Jugoslavije, otvorena je u Muzeju 25. maj. Na postavci je izloženo više od 150 predmeta (svečane odore, sokolske haljine,

ake, značke, dokumenti, razglednice, štampani materijal, program sleta, program svečane akademije, nacrti sokolskih domova) i oko 100 fotografija.

Izložba je podijeljena u četiri cjeline: organizacija i članstvo, sletovi, sokolski domovi i djelatnost, a izloženi su predmeti iz kolekcije MIJ, 11 muzeja iz Srbije i pet privatnih kolekcija.

Kastratović Ristić je rekla Tanjugu da su ovom izložbom iskoračili iz socijalističkog perioda, kojem pripada najveći broj predmeta u fondu MIJ-a.

"Sada smo u međuratnom periodu i govorimo o sokolskom pokretu kao jednom od značajnih autentično jugoslovenskih pokreta, pokretu koji je ostavio veliki broj manifestacija, građevina koje ne prepoznajemo kao sokolsko nasleđe", istakla je ona. Autorica je ispričala da je sokolski pokret nastao 1862. u Češkoj kao odgovor na pokušaj germanizacije slavenskih naroda u okvirima Austrijske monarhije, a već sljedeće godine ta ideja izlazi iz okvira Češke i postaje panslavistička, prihvaćena na svim slovenskim prostorima osim u Rusiji.

Prema njenim riječima, karakteristično za sokolski pokret bio je autentični odnos prema Jugoslaviji odnosno jugoslavenskom narodu, troimenom, ali jednom narodu. Pokret koji je počeo kao gimnastički, proširio se na više djelatnosti – kulturu, graditeljstvo, zalagali su se za uvođenje tjelesnog odgoja u škole i za ravнопravan odnos prema ženama. "U osnovi to je bio oslobođilački i otadžbinski pokret, ali žezeли su da kroz parolu 'U zdravom telu zdrav duh', pokušaju da pokažu da će svi oni koji istraju, biti spremni da se uzdižu i intelektualno i dovoljno sposobni da pokrenu napred nacionalnu ideju", istakla je Kastratović Ristić. Posjetiocima će izložbu moći vidjeti do 29. maja.

„BALKANALIJE“ U ZAGREBU

Prvog dana marta u zagrebačkoj Galeriji Forum otvorena je izložba „Balkanalije / odrastanje u tranzicijskom vremenu“ slovenske autorice Samire Kentrić. Slovenska autorica ne bavi se samo ilustracijom, nego – kako je istaknuto i umjetnošću obilježenom kritičkim promišljanjem svijeta. Polazeći od osobnog iskustva ona svoj društveni okoliš promatra iz intimnog rakursa djeteta iseljeničke bosanske obitelji te tako dodatno osnaže prikaze općeg stanja ratne i poratne stvarnosti ovih prostora.

U Galeriji Forum premijerno je predstavljen veći broj crteža koji su publicirani u njezinu knjizi, grafičkom romanu Balkanalije. Knjiga je izašla iz tiska početkom 2015., a nastajala je gotovo pet godina. Izloženo je 38 crtež-akvarela i monokroma. Većim dijelom radovi su gusto nanizani u frizu na katu galerije, a u prizemlju autorica je postavila i „kutak za čitanje“, instalaciju s knjigama, bean

bag-sjedalicama i hrpom kitkat čokoladica. Tekst na zidu, dio te instalacije, evocira vedre djetinje doživljaje u rodnom kraju svojih roditelja suprotstavljene kasnijim traumatičnim ratnim zbivanjima.

Samira Kentrić rođena je 1976. u Ljubljani. Kao slobodna umjetnica intenzivno se bavi ilustracijom knjiga i časopisa. Između ostalog njezine su ilustracije objavljene i u prestižnoj publikaciji *American Illustration*. Prošle godine autorica je primila međunarodnu nagradu *Special Book Award*. Izlagala je u mnogim evropskim gradovima, Od 1999. godine djeluje i kao dio umjetničkog dvojca *Eclipse* koji je za svoj rad 2001. godine dobio nagradu *Zlatna ptica*. Živi i radi u Ljubljani.

BEOGRADSKI UMJETNICI U ZAGREBU

Izložba beogradskih umjetnika Ane Nedeljković i Nikole Majdaka Jr. „Rabbitland“, videoinstalacija sa njihovim nagrađivanim animiranim filmom o zečevima bez mozga koji svakodnevno glasaju, otvorena je u Galeriji Prozori u Zagrebu, a obuhvaća i dvodnevnu radionicu animacije i razgovor sa umjetnicima. Animirani film „Rabbitland“ (2013), nagrađen je Kristalnim medvjedom na Berlinalu 2013. godine, na kojem je imao svjetsku premijeru, predstavlja brutalnu sliku suvremenog društva i preispituje neke od njegovih centralnih tema, kao što su sloboda govora, lični i kolektivni identitet, te modele uspostavljanja normalne svakodnevnice u stanju društvenog kolapsa.

„Rabbitland“ je crnoumorna priča o zečevima koji umjesto mozga imaju u glavi rupu i sretni su nezavisno od toga što se događa. Oni su najviši stupanj koji je evolucija dostigla. Njihova je svakodnevica potpuno ispunjena – dan provode glasajući na slobodnim i demokratskim izborima koji se u njihovoj zemlji održavaju jednom dnevno, budući da je to veoma uređena demokracija...

Zagrebačkoj publici posthumno je predstavljeno djelo Saše Markovića Mikroba, prerano preminulog beogradskog umjetnika u Institutu za suvremenu umjetnost. Izložba „Zbogom andergraund (Priča o Mikrobu)“ obuhvaća i projekcije filmova i videa, a premijerno je zagrebačko predstavljanje rada Saše Markovića (1959-2010), koji za života nikada nije izlagao u Hrvatskoj.

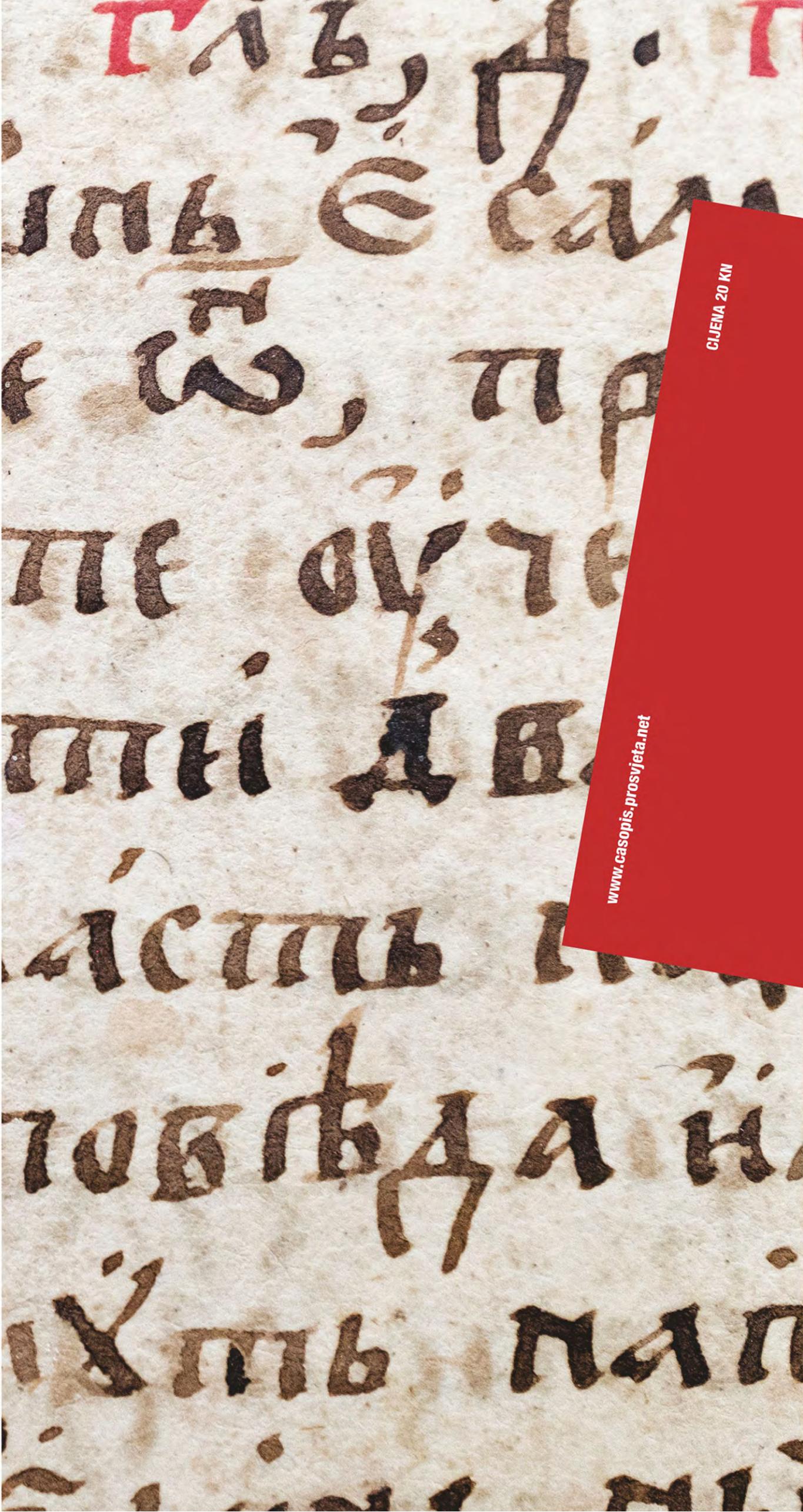

foto: Jadran Boban / 1. april, skup "Za satiru spremni", Zrinjevac, Zagreb, 2016.

PAULINA ARBUTINA / GORAN BABIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ / JADRAN BOBAN / GORAN BORKOVIĆ
BORIVOJ ČALIĆ / BRANKO ČOLOVIĆ / ZORAN DASKALOVIĆ / ALEKSANDAR DIMITRIJEVIĆ / JOVICA DROBNJAK
SRĐAN GAGIĆ / TOMISLAV JAKIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / VIRNA KARLIĆ / ŽELJKO LUKETIĆ
DRAGAN MARKOVINA / ĐORĐE MATIĆ / BOJAN MUNJIN / IGOR RUŽIĆ / SANJA ŠAKIĆ / SINIŠA TATALOVIĆ
ČEDOMIR VIŠNIJIĆ / BORIS VRGA / LJILJANA VUKAŠINović / VIKTOR ZAHNILA

АУТОРИ

IZLOŽBA, STARĀ I ZABORAVLJENA KNJIGA SRBA U HRVATSKOJ / FOTO: JADRAN BOBAN

www.casopis.prosvjeta.net

CIJENA 20 KN